

STAROZAVJETNA KNJIGA MUDROSTI U HRVATSKOGLAGOLJSKIM BREVIJARIMA

Irena MILIČIĆ, Zagreb

1. POVIJESNO, KNJIŽEVNO I BIBLIJSKO OKRUŽJE STAROZAVJETNE *KNJIGE MUDROSTI*

1.1 PROSLOV

Odabirom starozavjetne *Knjige Mudrosti* u hrvatskoglagoljskim brevijarima za temu svojega istraživanja željela sam nastaviti dosadašnja proučavanja biblijskih tekstova u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama. Shodno tomu, osnovna je svrha ovoga rada prikazati suodnose među tekstovima *Knjige Mudrosti* koji se čitaju tijekom crkvene godine u hrvatskoglagoljskim brevijarima, te odnos hrvatskoga crkvenoslavenskoga prijevoda prema grčkomu, odnosno latinskomu predlošku (grčki je ujedno i izvornik¹). Isto tako, smatrala sam da bi bilo vrijedno razmotriti književnu vrstu kojoj ova biblijska knjiga pripada, a i zanimljive tvarne i duhovne okolnosti koje su joj prethodile i u kojima je nastala. S biblicističkoga pak stanovišta – premda se ova rasprava nikako ne može upuštati u neko produbljeno tovrсно razmatranje – zanimljiva je već sama činjenica da je riječ o kronološki posljednjoj, najmlađoj knjizi *Staroga zavjeta*,² koja stoji na razmeđu dvaju religijskih svjetova i umnogome anticipira stožernu poruku Novoga zavjeta.³ Ovdje treba spomenuti i njezin kanonski status: uvrštena je u katolički kanon kao

---

¹ *Biblija*, 1210, HARRINGTON, 295, SEELEY, TOMIĆ.

² *Biblija*, 1210, HARRINGTON, 296, SEELEY, TOMIĆ.

³ *Biblija*, 1210, TOMIĆ.

deuterokanonska,⁴ u protestantskoj *Bibliji* je apokrif, a o njezinu položaju u židovskom kanonu bit će riječi kasnije.

1.2. PISAC, VRIJEME, MJESTO

Oko mjesta nastanka *Knjige Mudrosti* istraživači se mahom slažu – to je Aleksandrija; dok oko vremena nastanka postoji više nedoumica, ali prevladava mišljenje da je ona nastala u prvoj polovici 1. st. prije Krista. U literaturi se nagađa o još nekim lokacijama, primjerice o Siriji,⁵ pa zatim, kod istog autora, i o jednoj ranijoj dataciji – drugoj polovici 2. st. prije Krista. Opće je mišljenje da su ove tvrdnje manje utemeljene od ranije navedenih podataka. Postoje, međutim, prilično valjani argumenti i za nešto kasniju dataciju, tj. početak 1. st. n. e.; o njima će biti više riječi na kraju odjeljka o helenističkim utjecajima, str. 8). Najblaže što se može ustvrditi jest da podatci govore o burnu, upravo turbulentnu okolišu stvaratelja (ili stvarateljâ). Helenistička metropola upravo prije svog pada pod Rim (30. g. prije Krista), brojnost i raznolikost narodâ, kulturâ, religijâ, filozofskih školâ i strujanja što su u njoj vrvjeli; politički prevrati i vrtlozi vezani za Bliski istok kasnoga helenizma (doba je samostalnosti matične židovske države i hašmonejske dinastije te tu sve prisutnije rimske sile) – to su tek osnovni obrisi toag prostora i vremena. Na pitanje o autoru ili autorima gotovo se jednoglasno odgovara – barem zasada – nazivom koji su mu nadjeli neki istraživači – Pseudo-Salomon.^{6,7} Pozivanje na Salomona u originalnom grčkom naslovu (Σοφία Σαλωμῶνος) literarna je fikcija i uvriježena žanrovska pojava; mudromu kralju pripisane su mnoge starozavjetne knjige i psalmi. Po većini je pokazatelja *Knjigu Mudrosti* pisala jedna osoba ili skupina ujednačena »autorskoga stajališta« i stila. Svakako, riječ je o pripadniku brojne židovske zajednice u Aleksandriji, jedne od mnogih aleksandrijskih πολιτεύματα (neki podaci govore o brojcima i od jednog milijuna Židova). Aleksandrijska židovska zajednica malo je, ili uopće više nije poznavala hebrejski, kulturološki je bila primjetno helenizirana, ali je religijski ostala dosljedna vjeri predaka. Pseudo-Salomon

---

⁴ HARRINGTON, 295, TOMIĆ.

⁵ GEORGI, 396.

⁶ GOLDSTAIN, SEELEY, GUTMANN, HARRINGTON, WRIGHT, VON RAD, REESE etc.

⁷ Na temelju navedenoga, činilo mi se primjerenim odlučiti se za termin i u ovom radu.

bio je dakle dobar govornik grčkoga i poznavatelj grčke filozofske misli nasljedovane do svog vremena u opsegu primjerenomu prosječno obrazovanomu Aleksandrijcu.⁸ Uz takvu formalnu podlogu, razvidan je, međutim i njegov dosljedni monoteizam, izričito polemičan stav prema kumirima i idolatriji, razmatranja o besmrtnosti pravedne duše, ideja božje blagosti i dobrote, prezir prema frivolnomu i kratkovidnomu hedonizmu – neke stare i neke vrlo nove ideje oslonjene na helenistički okvir.

Prije osvrta na dvije književne predaje koje su kao glavni predlošci sudjelovali u nastajanju ove starozavjetne knjige, treba možda kratko spomenuti kakvo je bilo njezino mjesto u matičnom, židovskom kanonu.

Palestinska židovska tradicija u načelu nije prihvaćala grčke autore. Osobito ona farizejska, koja je prevladavala nakon rušenja Hrama (587. prije Krista), kategorički je odbacivala čak i tekst *Septuaginte*. S obzirom na Kanon profiliralo se nekoliko predaja: saducejska i samarijanska, koje su prihvaćale samo *Petoknjižje* (*Toru*), farizejska, koja je dodala *Proroke* (*Ne-biim*) i neke od *Spisa* (*Ketubim*): *Joba*, *Rutu*, *Esteru*, *Mudre izreke* i dr. Helenistička je tradicija naposljetku asimilirala najveći dio:⁹ *Propovjednika*, *Knjigu Sirahovu*, *Knjigu Mudrosti*, *Baruha*, *Juditu*, *Tobiju*, *Knjige o Makabejcima* i grčke dijelove knjiga o Esteri i Danijelu. Crkva je na kraju prihvatila taj aleksandrijski kanon usprkos oklijevanju i kontroverzama u pogledu nekih knjiga. Svakako u kodeksima *Septuaginte* nema potvrde da je Kanon dovršen i fiksiran; a u doba Kristova rođenja i neposredno prije – dakle nekako u vrijeme kada je po svoj prilici nastala *Knjiga Mudrosti*, kanonicitet toga što danas zovemo *Starim zavjetom* još uvijek je relativno razliven pojam. U Kanon kakav je postavila Sinagoga svoj put nalaze različiti prijevodi i dopune, a i samostalni spisi.¹⁰

Govoreći o uzorima, preglednosti radi, valjalo bi najprije razmotriti kronološki prethodeću komponentu, predaju koja je nesumnjivo postojala u autorovoj svijesti i snažno na nj utjecala, a to je mudrosna tradicija staroga Bliskoga istoka. Rabim izraz koji zbog asocijabilnosti izaziva najmanje nesporazuma i istovremeno zahtijeva najmanje opsežna obrazloženja – a jedno od sažetijih i boljih navodi A. B. Knapp¹¹: »The technique of writing

⁸ HARRINGTON, 295.

⁹ GOLDSTAIN, 257, TOMIĆ, 158.

¹⁰ LESKY, 895.

¹¹ KNAPP, 269.

originated in ancient Near East and with it the very concept of education. Details of ancient Near Eastern myths and literature have become part of our heritage through such media as the Bible and Greek and Roman literature. ... The Biblical accounts of of Creation, The Garden of Eden, and the Flood closely parallel Near Eastern myths. ... The Book of Job, whose imagery, insight, and philosophy are unsurpassed, shares the theme of the righteous sufferer with a babylonian treatise known as *Ludlul bel nemeqi* – 'Let me praise the lord of wisdom.' ..."¹²

1.3. STARA BLISKOISTOČNA MUDROSNA PREDAJA

Starozavjetna *Knjiga Mudrosti* jedan je od najmlađih predstavnika obimnog korpusa mudrosne književnosti, vrlo starog književnog entiteta, porijeklom sa staroga bliskoistočnoga područja. Najstariji poznati mudrosni spisi datirani u 3. i 2. tisućljeće pr. Krista iz Egipta su; babilonski, asirski i aramejski nešto su mlađi (1800.–600. pr. Krista). Ti su spisi ponajprije praktične naravi, »priručnici« sa savjetima o ponašanju, namijenjeni dvorskomu činovničkomu staležu, koji čine mudraci, učitelji, ljetopisci – ukratko obrazovan sloj društva, najčešće i sami autori spisa. Na početku je dakle, razvojnoga puta mudrosne predaje pragmatičnost kao jedna od osnovnih značajki mudrosne književnosti starog Bliskoag istoka: misao vodilja je čovjekovo *razborito* upravljanje samim sobom, i to s jasnim *ciljem*: društvenim (i pratećim materijalnim) uspjehom u administrativnoj karijeri. Zabilježeni su međutim i tekstovi manje konkretnog, savjetodavnog i praktično-bontonskog karaktera, s izrazitijim zanimanjem za probleme etičnosti, vječite upitnosti »smisla života«, pravednosti i sl. Dobri primjeri za to su egipatska *Rasprava o samoubojstvu* (cca. 2000. g. pr. Krista),¹³ ili već spomenuta babilonska rasprava *Hvalit ću Gospoda Mudrosti* (cca. 800. g. pr. Krista).¹⁴ Vrlo je vjerojatno da su upravo na tom tragu nastala i neka kasnija mudrosna djela visokih dosega refleksivnosti i neprijeporne umjetničke vrijednosti, a svakako je najpoznatija među njima *Knjiga o Jobu*. Tema pravedna patnika iz babilonskih je začetaka svoju najznamenitiju obradbu doživjela u židovskoj/biblijskoj književnosti, jer dok malo prije spomenuta mislilačka i knji-

---

¹² Vidi i: HARRINGTON, 272, PRITCHARD [1955.], 18, 432.

¹³ PRITCHARD [1955.], 439.

¹⁴ PRITCHARD [1955.], 432.

ževna tradicija pristupa problemu više ili manje nemetafizički, na tlu Izraela i Jude mudrosna se književnost oplemenjuje jednim specifičnim religioznim humanizmom,¹⁵ mudrost se poistovjećuje s božjom riječju i znak je božje prisutnosti među ljudima. Neki autori drže da je u mudrosnom pripovjednom repertoriju kod starobliskoistočnoga recipijenta postojala neka vrsta zbira očekivanja (»set of expectations«)¹⁶ – znalo se da mudrost mora biti eksplicitno istaknuta, mora postojati kralj kao središnja figura i ozbiljna dilema kao glavna osobina zapleta, a do razrješenja mora doći upravo posredstvom onoga što pripovijest identificira kao »mudrost«.

Stavimo li (naratološko) težište na protagonista, iz prvotno promišljene i praktično razborite osobe uobličava se lik *pravednika*, čovjeka koji je svoju mudrost etički, moralno i religijski osmislio. Suprotstavljen mu je nepravednik/bezumnik, u formi apstraktnoga mnoštva kao u *Izrekama*, *Knjizi Mudrosti*, *Sirahu* i nekim *Psalmima* – ili, kao u *Jobu*, pojedinačno, Satan. Povod »zapletu« koji redovito slijedi, a u različitim je mudrosnim spisima (ili biblijskim knjigama) različito oblikovan, jest bilo kakva nepravda i/ili patnja. Zanimljivo je promatrati kako ovaj problem pravednih odnosno nepravednih reperkusija za glavni lik rješavaju pojedine biblijske mudrosne knjige: *Mudre izreke* i *Sirah* nude gotovo zajedničko rješenje koje bi se najsažetije moglo izraziti riječima iz Sir 7,1 – 3:

*Ne čini zla, pa te zlo neće stići.
Kloni se nepravde i ona će biti
daleko od tebe.
Ne sij, sine moj, u brazde nepravde,
da ih ne požanješ sedmerostruko.*

– problem se praktično ni ne postavlja – oni koji su vjerni zakonu, mudri su, dobri, pobožni i *sretni*; oni koji nisu, bezumni su, luđi, bezbožni i *nesretni*. Pravednik u nevolji privremeni je nered u stanju stvari, Bog se moli da uspostavi poljuljani red i vrati ga u stanje sreće i dobra. U *Jobu* je rješenje jedinstveno, kako primjećuje i D. E. Gowan u svom *radu Reading Job as a 'Wisdom Script'*,¹⁷ neočekivana i u »mudrosnom scenariju« dotada nezabilježena teofanija koja razrješuje zaplet. Mjesto *Koheleta (Ecclesiastes)*, u našem prijevodu *Propovjednik*) sasvim je iznimno i mnogo je riječi utrošeno da bi se

¹⁵ TOMIĆ[1986.], 34.

¹⁶ GOWAN, 85, 95; VON RAD, 217.

¹⁷ GOWAN, 94.

razjasnio složeni misaoni sklop ovoga tamnoga biblijskoga cinika. Propovjednik ne nalazi smisla u ljudskom postojanju, i život za njega nije nego slijed slučajnih događaja; rješenje, (ako ga ima), jest u mudrosti (»mudrost više vrijedi nego bojno oružje...« – 9,18), ali »uginula muha usmrđi mirisno ulje, a i malo ludosti jače je od mudrosti i časti« – 10,1, i iznad svega – »sve je ispraznost« – 12,8.

Knjiga Mudrosti do jedne je mjere na tragu prvoga rješenja (bezbožnici trpe i umiru), ali se i definitivno odvađa od »prosjeka« nasljeđa bliskoistočne mudrosne predaje, možda najrječitije stihovima 5,15 – 16:

*A pravednici žive dovijeka,
i u Gospodu je nagrada njihova,
i briga za njih u Svevišnjeg.
Zato će iz ruku Gospodnjih primiti
kraljevsku krunu slave i vijenac ljepote;
svojom će ih desnicom Gospod zakriliti,
i svojom mišicom zaštititi.*

Kategorijom bezvremenosti mudrosti, i besmrtnosti duše odvojene od svoga raspadljivog sijela, nekoliko tisuća godina stara književna vrsta u svom najmlađem odvjetku nagovještuje nove književne i religijske ostvaraje.

1.4. GRČKI UTJECAJI

Za Židove u dijaspori (za razliku od palestinskih) grčka je filozofija postala jednim od ključnih čimbenika duhovnoga života, a iz pristupačnih izvora možemo zaključivati o udjelu i karakteru njezina utjecaja na židovstvo. U prvome redu radi se o doticajima judaizma s vidovima filozofijskih religija razvijenih osobito u neoplatoničkoj i stoičkoj filozofiji.¹⁸ U *Knjizi Mudrosti* ove zasade upotrijebljene su pragmatično, prvenstveno da bi autor predstavio i/ili opravdao religijsku ideju, ali nemoguće je zanemariti estetičku komponentu, tako imanentnu helenističkomu svjetonazoru (iako je, u cjelini gledano, ova mudrosna knjiga jedno od mjesta susreta *dviju* estetika, iz krila dviju velikih tradicija, one helenističke i stare bliskoistočne predaje mudrosne književnosti; i promatrajući pojedine odlomke, vrlo je zanimljivo razmišljati o različitim omjerima prisutnosti svake od njih kao i o različitim razinama njihove *samoosviještenosti*. Vidi npr. stihove 7,22 – 24, ovdje, str. 153). Udio

---

¹⁸ GUTMANN, 22.

naslijeđa grčke filozofske misli u *Knjizi Mudrosti* (u usporedbi s ostalim mudrosnim biblijskim knjigama) prema većini autora mogao bi se svrstati u sredinu između »pukoga uljepšavanja židovskih ideja do nadomještanja grčkim doktrinama. ... *Knjiga Mudrosti* zauzima srednje mjesto. ... Usprkos korištenju filozofskih postavki i ... brojnih ideja izvorno stranih judaizmu, temeljno je stanovište potpuno judaističko«. ¹⁹

Ono što vrlo brzo privuče pozornost adhortativna je narav spisa. Već je cijelo prvo poglavlje nagovor (*»kralja Salomona«* vladarima, upraviteljima, kraljevima i sucima, a *adhortatio* se izričito ponavlja u dijelovima šestoga poglavlja (6,1–11; 6,22–25). Imajući na umu pokušaje nekih autora da nađu aristotelijanske tragove u *Propovjedniku*,²⁰ gotovo je nemoguće odoljeti napasti i ne pomisliti ovdje na Aristotelov Προτρεπτικός, na proslav i posvetu »... koji je on napisao za ciparskoga kralja (!) Temizona, tvrdeći da nitko nema boljih uvjeta od njega da se posveti filozofiji: ima golemo blago koje može u tu svrhu trošiti, a uživa i ugled. ...« ²¹ No, nakon ove površinske sličnosti (po bogatstvu i ugledu) dvaju kraljeva, i nekih drugih (po nadmoćnosti vrline i duševnih dobara nad raskošnom vanjštinom i materijalnim stečevinama), uspoređivanje s dvjestotinjak godina starijim nagovorom na filozofiju ne bi trebalo nastavljati. Aristotelova poruka, vjerojatno fiktivnome vladaru, da je bavljenje filozofijom najbolji put u organizaciji države i vlastita života, te nesumnjivo platonski duh ove adhortacije²² možda mogu djelovati zavodljivo pri usporedbi s Pseudo-Salomonovom mudrosnom knjigom, ali u literaturi o mudrosnoj književosti nema potvrda za paralele s Aristotelovom čistom teorijom kao čovjekovim krajnjim ciljem, teleologijom, ili nekim drugim osnovnim postavkama Aristotelova nauka.

Postoje međutim potvrde da je Pseudo-Salomon poznao ili se čak služio neoplatoničkom verzijom stoicizma svoga suvremenika Posidonija iz Apameje (135. – 51.),²³ filozofa, prirodoslovca i povjesničara (Pompejeva i Ciceronova poznanika!). Bliskost židovskoga monoteizma s poimanjem Boga u toj filozofskoj struji priznavale su obje strane, i filozofi i religiozni Židovi. Poznato nam je da su Aristotelovi učenici Klearh i Teofrast opisivali Židove

---

¹⁹ GUTMANN, 23.

²⁰ GORDIS, 51.

²¹ ARISTOTEL B1, 109.

²² LESKY, 622.

²³ GUTMANN, 23.

kao vrstu filozofske sekte, a Hekatej i Strabon tumačili su židovsko poimanje Boga u duhu stoičkog panteizma. Odnos prema djelu Filona Aleksandrijskoga, najistaknutijega predstavnika židovsko-helenističke filozofske proze, nije sasvim jasan: neki autori odriču Filonov utjecaj na *autora Knjige Mudrosti*²⁴ (vjerojatno zbog kronoloških razloga; Filon je naime prema tim autorima mlađi),²⁵ dok je, prema drugima, utjecaj vrlo vjerojatan.²⁶ U starini je čak bilo nagađanja (Sv. Augustin) o njegovu ili Ben Sirahovu autorstvu *Knjige Mudrosti*. Filonovo će djelo nadići Pseudo-Salomonov pokušaj »pomirbe«. U njega nalazimo pravu sintezu dvaju heterogenih svjetonazora, a prožetost helenizmom je dublja negoli u Pseudo-Salomona.²⁷

U neke od zanimljivijih primjera uporabe grčkih filozofskih zasada pripadaju stihovi 8,7 gdje se nabrajaju četiri osnovne platonovske vrline, umjerenost, razboritost, pravednost i hrabrost, »od kojih nema ništa korisnije ljudima,« dok se u stihovima 7,22–24 Mudrost opisuje sa svim pridjevima stoičkog termina $\pi\upsilon\epsilon\tilde{\upsilon}\mu\alpha$:²⁸

*Jer u nje je duh razborit, svet,
jedinstven, mnogostran, tanan,
okretan, pronicav, neoskvrnjen,
jasan, nepristran, dobrohotan,
oštar, nezaprečiv, dobrotvoran,
čovjekoljubiv,
postojan, pouzdan, bezbrižan,
svemoćan, svenadzoran (...)*

Upravo na ovome mjestu možda vrijedi ponovno istaknuti kako se kroz potku Pseudo-Salomonova helenističkoga habita prozire osnova njegove duboke (židovske) religioznosti. On je, pokazuju nam gornji stihovi, nedvojbeno *homo pius et observans* uza svu svoju izobrazbu i uopće, pripadnost drugomu kulturološkomu okolišu. Isto tako, današnji nepristran čitatelj ponukan je razmisliti kakva je i kolika estetička funkcija helenističke »opreme«²⁹ ovih stihova, odnosno kako je, inače po samosvijesti nadmoćnu, hele-

---

²⁴ GEORGI, 395–396.

²⁵ HARRINGTON, 296.

²⁶ GOLDSTAIN, 290.

²⁷ GOLDSTAIN, 20.

²⁸ GUTTMAN, 24.

²⁹ REESE, *passim*; iako ne spominje eksplicitno navedene stihove.

nističku estetiku tu u drugi plan potisnula židovska religiozna ideja u tijesnoj sprezi sa starom tradicijom mudrosne književnosti.

Ovo nužno kratko razmatranje o helenističkim uplivima na *Knjigu Mudrosti* ne bismo smjeli smatrati zaokruženim bez osvrta na još jednu, po zanimljivosti pristupa svakako vrijednu spomena, recentnu studiju. D. Seeley se u svome radu usredotočuje na naratološki aspekt cjeline koju čine poglavlja 1–5 i promatra (u mudrosnoj književnosti otpočetak postavljen) problem odnosa »djelovanje – posljedica« u novom svjetlu.³⁰ Prema mišljenju toga autora Pseudo-Salomon je ponudio uobičajeno rješenje: nagrada za dobre pravednike i kazna za zle bezbožnike, ali je tako daleko od Jobova i Propovjednikova pesimizma da je morao upotrijebiti nove pripovjedne tehnike i uvesti nove elemente u zaplet (koji, kao i drugdje, čini sukob dobrih i zlih). Sadržajna suprotstavljenost cjelina 1,16 i 2,1–20 (u stihovima 1,16 bezbožnici su sklopili neku vrstu pogodbe, saveza sa smrću koja će ih sačuvati od propasti,

*Ali bezbožnici dozivaju smrt
i rukama i riječju,
i za njom ginu smatrajući je
prijateljem.
i s njome ugovor sklapaju,
dostojni da joj pripadaju.*

a u stihovima 2,1–5 oni jadikuju nad činjenicom da će ona skončati njihove živote, i »ne pamte« nikakav dogovor između sebe i smrti) priziva usporedbu s osobito grčkim (platonovskim) stanovištem o filozofskoj pogrešci – nesposobnosti raspoznavanja nevidljivoga Boga iza vidljivoga svijeta. Stihovi 2,10–20 donose, međutim, neobičan obrat: *Potlačimo ubogoga pravednika ...* kažu bezbožni na početku odjeljka, negodujući što ih on osuđuje i *protivi se našem ponašanju... i prebacuje nam prijestupe protiv Zakona .... Osudimo ga na smrt sramotnu ...* kažu u posljednjem stihu i ovim agresivnim zahvatom, ubojstvom, do kraja oblikuju zaplet. U mudrosnoj književnosti do tada nije poznat takav obrat: »mi smo zli, on je pravedan, dakle *ubijmo ga* jer nam smeta«. Po živahnosti fabuliranja ova se cjelina može usporediti samo s *Knjigom o Jobu*, gdje su uzroci Jobove nevolje u individualnoj Satanovoj intervenciji kod Boga. Seeley smatra da se Pseudo-Salomon ovdje oslonio na

---

³⁰ *Narrative, the Righteous Man and the Philosopher: An Analysis of the Story of the Dikaios in WISDOM 1–5.*

neke književne uzore iz grčko-rimske *οἰκουμένη* (kojoj je tako nedvojbeno pripadao), te navodi Lukijana, Plutarha, Seneku, Epikteta i Diona Krizostoma. (Očigledno je da se time podrazumijeva i kasnija datacija *Knjige o Mudrosti*, u 1. st. n. e., kao što je navedeno na početku *Uvoda*.) Prvi je rabljeni *topos* spomenute grčko-rimske moralno-filozofske literature da traženje zadovoljstva katkad povezuje s divljaštvom. U Epiktetovim *Dijatribama* navodi se da su hedonisti naročito skloni ubojstvu, u Plutarhovim *Moralia* kaže se, da kad se zbrišu zakoni, a ostanu razlozi što ga tjeraju na zadovoljstvo, nema ničega što će bezbožnika zadržati da ne proždre svoga bližnjega, ako ga njegov divljački apetit nagoni na to; Dion iz Pruze izričito povezuje traženje zadovoljstva i bogatstva s ratobornim bezakonjem.³¹ Druga je tematska cjelina ona koja obrazlaže zašto pravednik nastoji *ispraviti* pogrešni životni put bezbožnika: u 2,12 spominje se *παίδεια*, odgoj:

(...) *predbacuje nam prijestupe*
protiv Zakona
i spočitava kako izdamosmo
odgoj svoj.

Seeley podsjeća kako se Sokrat uspoređivao s obadom koji tjera, potiče (druge) da se brinu o savršenstvu svojih duša a ne o vanjštini ili imutku, a Seneka mudraca s liječnikom kojemu je zadaća da (lude, bezbožne, gnjevne) liječi i bez gundanja podnosi njihove uvrede i napade. Pojednost koja u 2,12 još svakako zaslužuje pažnju spominjanje je Zakona – riječi bogate konotacijama i kroz grčku i helenističku kulturu, koja osim toga neizostavno podsjeća na *Toru*, pa time nedvojbeno služi Pseudo-Salomonovoj namjeri pobožnoga Židova da zabludjele privede vjeri. Možda je i njegovo izbjegavanje da dade neki detaljniji sadržaj ovoj višeznačnoj pojedinosti namjerno: neka raznoliko čitateljstvo ovoga sinkretističkoga razdoblja *samo* pročita što i koliko želi.

Seeleyev je zaključak, a i zaključak moga *Uvoda*, da Pseudo-Salomon supostavlja pripovjedne uzorke različitih književnih tradicija kako bi sastavio jednu *novu* i svoju priču, onu u kojoj se obje književne predaje mogu raspoznati i pročitati kao prihvatljive i razumljive *istodobno*. Riječ je o inteligentnu i obrazovanu piscu, koji je pokušao izraziti dovoljno razlika između glavnih intelektualnih i religijskih smjerova svoga doba da bi sačuvao

---

³¹ SEELEY, 67, 68.

njihov integritet, istodobno ukazujući na dovoljno sličnosti da bi dobio koherentno vlastito djelo.

U *Uvodu* sam nastojala pokazati koliko je složen i zahtjevan bio izvornik koji se našao pred slavenskim prevoditeljima. Usredotočila sam se na radove koji komentiraju prvi dio *Knjige Mudrosti* (priču o pravedniku i prvi dio pohvale mudrosti, koji i sadržajno čine cjelinu), jer su upravo to poglavlja (1–6,25) koja čine naš hrvatskoglagoljski brevijarski tekst.

Na temelju recentnijih radova poznato je do kako je zanimljivih stilističkih interpretacija i originalnih prevodilačkih zahvata znalo dolaziti u prijevodima biblijskih knjiga u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama.³² Cilj je ovoga rada prikazati tekst i istražiti prije svega je li zaista (i u kojoj mjeri, te kod kojih sve brevijara) na djelu prijevod s grčkog izvornika, ili je (i koliko) riječ o prijevodu s *Vulgate*. Razmatrat će se i leksičke, morfološke i fonološke razlike među brevijarima i eventualne zanimljivosti proizašle iz tragova staroga ćirilometodskoga prijevoda – ili *ex arte vertendi* naših hrvatskoglagoljskih prevoditelja.

2. IZVORI

2.1. KRATICE IZVORA S OPSEGOM BIBLIJSKIH POGLAVLJA

<i>I. Vrbnički brevijar</i>	Vb ₁	1,1–6,25	(temeljni tekst)
<i>Brevijar Vida Omišljanina</i>	VO	”	
<i>I. Novljanski brevijar</i>	N ₁	”	
<i>II. Novljanski brevijar</i>	N ₂	”	
<i>Padovanski brevijar</i>	Pad	”	
<i>Moskovski brevijar</i>	Mos	”	
<i>Vatikanski brev. (Borg. Illir. 5)</i>	Vat ₅	”	
<i>II. Vrbnički brevijar</i>	Vb ₂	”	
<i>III. Vrbnički brevijar</i>	Vb ₃	”	
<i>Dabarski brevijar</i>	Dab	”	
<i>II. Ljubljanski brevijar</i>	Lab ₂	1,1–3,16	
<i>Bribirski brevijar</i>	Brib	1,1–3	

³² HAMM [1958.], ZARADIJA–KIŠ, usp. i HERCIGONJA [1975], 91.

<i>Metropolitanski</i> (MR161)	Met	1,1–2,9
<i>Oksfordski zbornik</i>	Oxf	1,1–2,3
<i>Vatikanski brev. (Borg. Illir. 10)</i>	Vat ₁₀	”
<i>Mavrov brevijar</i>	Ma	”
<i>Baromićev brevijar</i>	Bar	1,1–2,2
<i>Brozićev brevijar</i>	Broz	”
<i>Vatikanski brev. (Wat. Slav. 19)</i>	Vat ₁₉	1,1–2,1
<i>Pašmanski brevijar</i>	Pm	1,1–1,16
<i>Prvotisak brevijara 1491.</i>	Prv	1,1–1,14
<i>Rimski brevijar (Arch. S. Pietro)</i>	SP	1,1–1,8

2.2. POPIS IZVORA PREMA DULJINI PERIKOPA

1. ***I. vrbnički brevijar.*** (Temeljni tekst.) 13.–14.st., pergamena, ff. 232c – 236b. Vrbnički župni ured. Sadrži temporal (matutinal). *Opis:* ŠTEFANIĆ [1960.], 324–329; VAJS [1910.], 1–97.

2. ***Brevijar Vida Omišljanina.*** 1396. g., pergamena, ff. 368c – 372 d. Österreichische Nationalbibliothek u Beču, Cod. slav. 3. Sadrži temporal. *Opis:* BIRKFELLNER [1975.], 57–61; VAJS [1910.], LXI–LXVI.

3. ***I. novljanski brevijar.*** 1459. g., pergamena, ff. 196 b – 198 d. Župni ured Novoga Vinodolskoga. Sadrži temporal, komunal i sanktoral, psaltir s kanticima i kalendar. *Opis:* VAJS [1910.], XXI–XXV.

4. ***II. novljanski brevijar.*** 1495. g., pergamena, ff. 200 d – 203 c. Župni ured Novoga Vinodolskoga. Sadrži temporal, psaltir, kantike i himne, sanktoral, službu za mrtve, službu Blažene Djevice Marije. *Izdanje:* PANTELIĆ – NAZOR [1977.].

5. ***Padovanski brevijar.*** Sredina XIV. st., pergamena, ff. 272 d – 277 c. Oštećen i teško čitljiv. Sadrži temporal (matutinal), ali nedostaje početak, i čitanja iz *Malih proroka*. Padova, Biblioteca Universitaria, MS. 2282. *Opis:* TANDARIĆ, 170–185.

6. ***Moskovski brevijar.*** 1442. ili 1443. g., pergamena, ff. 191 b – 193 d. Москва, Российская государственная библиотека, ф. 270, Севастьянов (1481^a) 51^a. Sadrži sve dijelove. *Jedini opis:* ŠTEFANIĆ [1960.], 431.

7. **Vatikanski brevijar.** Sredina 14. st., pergamena, ff. 181 b – 184 a. Biblioteca Apostolica Vaticana, *Borgiano Illirico* 5. Sadrži temporal i kalendar. *Opis:* DŽUROVA – STANČEV – JAPUNDŽIĆ, 152–154.

8. **II. vrbnički brevijar.** Kraj 14. st., pergamena, ff. 239 c – 244 c. Vrbnički župni ured. Sadrži temporal, ali na početku nedostaju čitanja *Došašća* i dio *Malih proroka*. *Opis:* ŠTEFANIĆ [1960.], 329–335; VAJS [1910.], LXIX–LXXII.

9. **III. vrbnički brevijar.** 15. st., pergamena, ff. 285 c – 290 d. Vrbnički župni ured. Sadrži temporal, ali nedostaje čitav mjesec (prosinac) na početku, i tri mjeseca na kraju kodeksa. *Opis:* ŠTEFANIĆ [1960.], 335–342; VAJS [1910.], LXXIII – LXXV.

10. **Dabarski brevijar.** 1486. g., pergamena, ff. 83 d – 86 b. Arhiv HAZU, *III c 21*. Oštećen, nedostaju veći dijelovi teksta. Sadrži temporal, psaltir s kanticima, komunal i sanktoral. *Opis:* ŠTEFANIĆ [1969.], 149–152.

11. **II. ljubljanski brevijar.** 15. st., pergamena, ff. 233 b – 234 b. Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani, *C 163^{a/2}*. Sadrži temporal i sanktoral. *Opis:* MILČETIĆ, 65–69; VAJS [1910.], XVI–XX.

12. **Bribirski brevijar.** 1470. g., pergamena, ff. 68 a – 69 a. Zagreb, Arhiv HAZU, *IIIb 6*. Sadrži temporal, (nedostaje početak do Velikog Petka), psaltir, komunal, kalendar, sanktoral (nedostaje dio od veljače do kraja). *Opis:* ŠTEFANIĆ [1969.], 70–75.

13. **Metropolitanski brevijar.** Vjerojatno 1442. g., pergamena, ff. 225 c – 226c. Metropolitanska knjižnica u Zagrebu, *MR 161*. Sadrži kalendar, temporal i sanktoral. *Opis:* MILČETIĆ, 49–51; VAJS [1910.], CI–CVIII.

14. **Oksfordski zbornik.** 14. st., pergamena. Čuva se u Bodleian Library u Oxfordu, *MS Can. Lit. 172*. Sadrži brevijar, red i kanon mise i odabrane obredne tekstove. *Opis:* TADIN [1953.], 133–139.

15. **Vatikanski brevijar.** 1485. g., papir i pergamena, ff. 154 a–154 d. Biblioteca Apostolica Vaticana, *Borgiano Illirico* 10. Sadrži temporal. *Opis:* DŽUROVA – STANČEV – JAPUNDŽIĆ, 162–163.

16. **Brevijar popa Mavra.** 1460.–1471. g., pergamena, ff. 161 d – 162 d. Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, *R 7822*. Sadrži temporal, sank-

toral, psaltir s kanticima, komunal i kalendar. *Opis*: PANTELIĆ, [1965.], 94–149.

17. Baromićev brevijar. Tiskan u Veneciji 1493. g., u tiskari Torresanijevih, papir, ff. 274 c – 275 a. Sadrži kalendar, psaltir, kantike i himne, temporal, sanktoral, komunal, službu Blažene djevice Marije, red mise i kanon mise. Postoji pet sačuvanih primjeraka, dva (nepotpuna) čuvaju se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, *R-I-16⁰-1ab*. *Opis*: GRABAR [1984.], 159–180; VAJS [1910.], XCIII–CI.

18. Brozićev brevijar. Tiskan u Veneciji u tiskari Torresanijevih, 1561. g., papir, f. 285. Sačuvano više primjeraka; samo 2 u Hrvatskoj. Ovo je posljednji glagoljski brevijar hrvatske redakcije, uslijedila su rusificirana Levakovičeva i druga izdanja. *Opis*: VAJS, [1910.], LV–LXI.

19. Vatikanski brevijar. 1465. g., pergamena, ff. 149 c – 150 a. Biblioteca Apostolica Vaticana, *Vaticano Slavo 19*. Sadrži temporal, psaltir, kantike i himne, sanktoral, službu za mrtve, komunal, kalendar. *Opis*: DŽUROVA – STANČEV – JAPUNDŽIĆ, 89–91.

20. Pašmanski brevijar. 14.–15. st, pergamena, ff. 166 a – 166 c. Zagreb, Arhiv HAZU, *III b 10*. Sadrži temporal, sanktoral, psaltir, kantike i himne, kalendar, komunal. *Opis*: ŠTEFANIĆ [1969.], 105–112; VAJS [1910.], LXXXIII–LXXXVII.

21. Prvotisak brevijara 1491. Papir, ff. 168 a – 168 b. Sačuvan je jedan primjerak u Veneciji, Biblioteca Nazionale Marciana, Inc. 1235. Sadrži temporal, psaltir i kantike, sanktoral, komunal. *Objavljen faksimil*. Ur. Anica NAZOR. HAZU 1991 + *Prilozi*, GZH 1991. BAKMAZ – NAZOR – TANDARIĆ [1991.].

22. Rimski brevijar. 15. st., pergamena. Biblioteca Apostolica Vaticana, Cap. S. Pietro, *D215*. Tekst je pisan čitavom širinom stranice. Sadrži temporal, kalendar, psaltir, sanktoral i komunal. *Opis*: DŽUROVA – STANČEV – JAPUNDŽIĆ, 185–186.

2.3. ТЕКСТ

I. VRBNIČKI BREVIJAR

232c/d

1Ljubête pravdu. iže sudite z(e)mli. mudr'/stvuite o g(ospo)dê v bl(a)gostini. v nevin'stvê sr(ɛd)ca ičête g(ospod)a. ²êko obrêtaet se tēmi iže ne iskušajut' i. êvit' že se tēm'. iže upvajut' na n'. ³Razvratnie misli razlučajut' ot b(og)a. iskušena sila skrušit' bezumnie. ⁴êko vь zlokъz'nnu d(u)šu ne vnidet' prēmudrost'. ni vselit se v tēlê povin'na grêhu. ⁵D(u)hь bo s(ve)ti bēžit' nakazaniê. i otemlet se ot misli sučih' bez' razuma. i nakažet se ot nad'hodečago bezakoniê. ⁶Blagodêtъn' bo est' d(u)h' prēmudrosti.

1,1 ljubête] ljubite passim; iže] ki Ma Broz Pm; mudr'stvuite] čuite N₁ Mos Vat₅ Dab Oxf Bar Broz Prv mudro tvorite Lab₂; čui SP; v bl(a)gostini] v blagostini i Lab₂ Brib Bar Broz Pm v blagosti i VO N₂ Dab Vat₁₀ v blagosti N₁ Mos SP blagostine Vat₅; v nevin'stvê] nevinstviê Vat₅ v nēvinstve Dab v' nevin'stvi Lab₂ v' nevin'stve Brib v nevin'stvê Met; sr(ɛd)ca] sr'ca VO N₂ Vat₁₀ Bar Broz Vat₁₀ Prv om. Mos; ičête] ičite passim ičitê Dab ičete Lab₂; obrêtaet] obretaet' N₂ Dab Lab₂ Brib Met Vat₁₀ Prv SP ob'rêtajut Oxf; tēmi] tēmъ Vat₅ Lab₂ Pm; iže] ki Ma Broz; ne...iže om. Mos Dab ne iskušajutъ ga Ma; êvit že se] i êvit že Vat₅ êvi žet' Lab₂ i êvit se Vat₁₀; tem'] tēmi Nov₂ Ma Bar timъ SP; iže] ki Ma Broz; upvajut'] ufajutъ Vb₃ Met Ma Bar Broz; 3 razvratnie] razvrat'nie N₁ raz'vrat'nie Ma; razlučajut'] razljučajutъ Dab Brib različajutъ Lab₂ r'zlučajutъ Ma; iskušena] is'kušena Vat₁₀; skrušit] s'k'rušitъ N₁ iskušaetъ Lab₂ s'krušaetъ Brib; bezumnie] bezumie N₁ N₂ Vb₃ Dab Met Bar Broz; 4 vь zlokъz'nnu] vь zlokazъnnu VO v zlokazannu N₁ Prv v zlokazan'nu Nov₂ Mos Vat₅ Vb₃ Lab₂ Oxf Vat₁₀ v zlokazъnnu Vb₂ om. vь Dab Brib zlokaznu Dab va Vat₁₀ z'lokazanu Brib va zlokaženu Met v zlokaz'nnu Ma v zlokaznnu Pm zlo v'kazan'nu SP; ne vnidet'] ne v'nidets Lab₂ ne v'selit' se Brib ne v'nide Vat₁₀; prēmudrost'] om. VO premudrostъ passim m(u)dr(o)stъ Oxf; ni vselit se] ni ve(selit' se) Dab ni v'selit se Lab₂ Brib Oxf; v tēlê] v tēla VO Pad Vat₅ Vat₁₀ Ma Pm v tela N₁ N₂ Lab₂ Brib Met v' t(ê)lesa Mos v tēle Dab v' t(ê)la Oxf Bar Prv; povin'na] povinna Pad Vat₅ Vb₃ Dab Met Bar Broz Pm Prv povinъna Vb₂; grêhu] grihu N₁ Met g'rehu Brib; 5 om. bo Dab Bar Broz SP b(ož)ji Vb₃; bēžit'] bižitъ Met Vat₁₀; nakazaniê] nakaz'niê Met nъkazaniê SP; i otemlet se] om. i N₁ i otemžet Vat₅; ot misli] ot ustъ N₂ Vat₁₀ om. Lab₂ Brib; ot nad'hodečago] ot nahodečago N₁ Lab₂ add. ne ot gredučago N₂ Vat₁₀ ot nadъhodečago Vb₂ ot nad'hodêčago Dab ot nadhodeč'go Met ot misli.. Vat₁₀ {} Pm ot nathodečago Prv ot nar(o)đъ hodečago SP; bezakoniê] bezakonie Vat₅; 6 blagodêtъn'] blagodêtan' N₁ N₂ Mos Vat₅ Dab Brib Oxf Bar Broz Vat₁₀ bl(a)godêt' Pad Ma blagodetan' Lab₂ Prv SP bl(a)godet Met Vat₁₀; prēmudrosti] premudrosti N₁ Mos Lab₂ Met Ma Bar Broz Vat₁₀ Prv add. s(ve)ti Vat₁₀ premudros'ti N₂ Dab SP premud'ros't' Brib;

i ne izbavit' zloslovnago ot ust' ego. êko utrobi ego svêdêtel' est' b(og)ъ. i sr(ъd)ca ego iskusitel'. ⁷ Êko d(u)hъ g(ospod)ъnъ isplni vselenuju z(e)mlъ. i to eže odr'žit' vsakogo vêdêniê imatъ gl(a)съ. ⁸ togo radi iže gl(agol)et' bezakoniê. ne može se utaiti. ni mimoidet' i nakaže i sudom'. ⁹ V pomišleni bo nečistivago vprošenie budet'. sloves' že ego sluh' къ gl(a)vê pridet'. i nakazanie bezakoni ego. ¹⁰ Êko uho n(e)b(e)sko slišit' vsa.

233a

i mlъva r'ptaniê ne skriet se. ¹¹ hranite se ubo ot r'ptaniê. eže

ne izbavit'] ne iz'bavitъ N₂ Lab₂ Brib Oxf Ma; zloslovnago] slo sl(a)vnago N₁ zlosl(a)vn(a)go N₂ Bar Broz z'losl(o)vlenago Mos zloslavlenago Vat₅ Prv z'losl(a)vn(a)go Dab Brib zloslav'nago Lab₂ zlosloven'go Met zloslovnago Vat₁₀ sl(o)vlenago SP; ot ust'] ot us'tъ N₂ Brib Bar; utrobi] utrobê N₁ SP utrobu Vat₅ utrobi Vb₂ utroba Dab; svêdêtel'] svedêtel' VO svedetel' Vb₃ Lab₂ Met s'vêdêlъ Brib s'v(ê)d(ê)t(e)lъ Oxf svêdet(e)lъ Ma съv(ê)dêtel' Vat₁₉ sv(ê)ditel' Prv s'vedet(e)lъ SP; sr(ъd)ca] sr'ca N₂ Bar s'rca Mos Oxf Vat₁₀ srca Lab₂ Vat₁₉ Prv om. ego Vat₁₉; iskusitel'] is'kusitelъ Oxf Vat₁₀ SP; 7 isplni] naplni VO isplni N₁ Pad Vb₂ Lab₂ Bar Broz PrvSP nъpl'ni N₂ Brib is'plni Mos Dab Oxf Vat₁₀ naplni Vat₅ Met Vat₁₉ Pm ispl'ni Ma; vselenuju] vsêlenuju N₁ v'selenuju Mos Dab Brib Oxf Vat₁₀ vselenuju Vb₂; z(e)mlъ] zeml' VO Vat₁₀ zemalъ Vb₃ Met; i to] č'to SP; odr'žit'] održitъ VO N₁ Pad Vb₂ Vat₁₀ Ma Bar Broz Pm udržitъ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab Lab₂ Oxf Vat₁₉ Prv SP ud'ržitъ Brib; vsakogo] vsъkogo VO Vb₂ vsa N₂ Lab₂ Met v'sego Mos v'sako Dab Brib Vat₁₀ v's(a)k(o)go Oxf SP vs'kogo Ma; vêdêniê] videniê N₁ N₂ Lab₂ Met Bar Broz Prv SP vidêniê Mos Vat₁₉ Vb₃ Pm vidênie Dab Brib videnie Vat₁₀ Ma; imatъ] imajutъ Prv; gl(a)съ] glasa N₁ Vb₃ Met glas' Oxf Vat₁₉ glas Prv; 8 togo radi] om. radi N₁; iže] ki Ma Broz; gl(agol)et'] govoritъ Ma Broz; bezakoniê] b(e)z(a)k(o)nie Dab Brib Vat₁₀; ne može] ne moret' se Ma; ni mimoidet' i] ni mimoidet' N₂ ni mimoidêtъ Dab i ne mimoidet' i Oxf; nakaže i] nakažetъ i VO nakazue N₁ nakaži i Brib nakazaei Bar Broz; 9 v pomišleni] v pomišlenie VO v pomišleni N₂ o pomišleni Vb₂ Vb₃ v pomiš'lêni Dab v pomiš'leni Lab₂ Brib Oxf Vat₁₀ v pomišlen'i Pm v pomiš'lêni Prv; nečistivago] ničistivi N₂; vprošnie budet'] vprošenъ budetъ N₂ Vat₁₉ v'prošeni b(u)dutъ Mos v'prošenie budêtъ Dab v'prošenie bud(e)tъ passim viprošenie budetъ Prv; sloves'...pridet' om. N₁; sloves'] s(love)sa Lab₂ Vat₁₀; ego sluh'] sluhъ ego Dab s'luh' Oxf; къ glavê] къ gl(a)vê Dab Brib ka gl(a)vê Vat₁₉; pridet'] pripriđetъ Dab; i nakazanie] i om. Broz nakazani N₂ nazanie Lab₂; n'kazanie Met i nakazanie...ego om. Vat₁₀; bezakoni] bez(a)koniê N₁ Dab; 10 n(e)b(e)sko] n(e)b(e)skoe N₁ N₂ Vat₁₉ g(ospod)ne Met; slišit'] s'lišitъ Dab Brib Oxf Vat₁₉; vsa] v'sa Mos Dab Brib Oxf Vat₁₀ Vat₁₉; mlъva] mlva N₁ Met molitva Lab₂; r'ptaniê] r'ptaniê VO Pad r'ptaniê N₂ r'ptanie Lab₂ Met add. ego N₂ Lab₂ Brib Vat₁₉; ne skriet se] ne s'kriet' se Brib Oxf Vat₁₀; 11 hranite se] hranit se Mos Bar Broz shranite se N₁ Dab h'ranite se Brib Oxf Vat₁₀; r'ptaniê] r'ptaniê N₁ N₂ Dab Brib rpt'aniê Mos r'ptaniê Met; eže] iže Vat₅;

ništože prospêet'. i uničiženiê razdêl'nago êzika. êko sl(o)vo skrvveno v tšcad' ne izidets. usta ubo êže lžjut. ubijut' d(u)šu.¹² Ne ljubête semr'ti. ni iêête v bludê života vašego. vь vsêh' rukah' vaših'.¹³ êko b(og)ь semr'ti ne stvori. ni naslaždaet se o pogibêli živučių'.¹⁴ stvori bo da bila bi vsa. iscêliti se stvori narodi vsele-
nie z(e)mlь. nêst' bo v nih' vrač'stvu rasutiê. ni v prêispodnih' c(êsa)rstviê o z(e)mli.¹⁵ Pravda bo vêč'naê est'. i besemr'tna. ne-
pravda že semr'ti

ništože] nič'tože N₂ Mos Lab₂ Brib Vat₁₀; prospêet'] pros'pêets Mos Oxf Vat₁₀ pros'pêets Dab Brib pros'piets Lab₂ prospêets Mavr Bar Broz Vat₁₉ prospeets Prv; i uničiženiê] uničižena N₁ uničiženie N₂ Vat₁₉ uničeženiê Dab Prv uničeženie Brib; razdêl'nago] r'zdêlnago Pad Ma raz'dêlênago Mos razdêlênago Dab raz'delenago Lab₂ razdêlenago Brib Met Oxf Vat₁₉ Pm razdelenago Prv; êzika] êêzika Vat₁₀; skrvveno] skr'veno VO Pm skr'veno N₁ N₂ skrvveno Vat₅ Met Vat₁₉ Prv s'kriveno Dab Brib skrvenu Lab₂ s'krveno Vat₁₀; ne izidet v...N₂ ne idets v... Vat₁₉; v tšcad] v tačadъ passim v t'čadъ Ma; ne izidets] ne idêts Dab ne idets N₁ Lab₂ Brib Oxf Bar Broz Pm Prv; usta] us'ta N₂ Dab Brib Vat₁₀; om. ubo N₂ Vat₅ Vat₁₉; êže] ka Ma Broz; lžjut] lžutъ N₂ Vb₂ Vat₁₉ Pm l'žutъ Ma lažutъ passim; ubijut'] ubiêjuts VO Pad Vat₅ Lab₂ Met Vat₁₀ Vat₁₉; 12 ne ljubête] ne ičete N₂ Lab₂ Brib Vat₁₉ ne ljubite passim ne lubite Prv; semr'tij] semrti N₁ Mos Vat₅ Vb₃ Lab₂ Met Vat₁₀ Bar Broz Vat₁₉ Prv sem'r'ti N₂ Brib semr'ti Pad Vb₂ Dab Oxf Pm; ni iêête] ne... N₂ Oxf Vat₁₀ i ne...Vat₅ ni ičete passim ni ljubite Lab₂ Vat₁₉ ni ljubita Brib; v bludê] v bljudê N₁ v' bludi Mos Vb₃ Oxf Vat₁₀ Bar Broz Prv v' bljudi Dab v blude Lab v b'ljudi Brib; vašego] večnago Vat₅ Bar Broz; vь vsêh'] va vsihъ Vb₃ v vsehъ Dab va vsehъ Lab₂ Prv v vsihъ Vat₁₀ 13 semr'tij] semr'ti N₁ N₂ Mos Pad Vb₂ Ma smrti Vat₅ Lab₂ semrti Vb₃ Met Vat₁₀ Bar Broz Vat₁₉ Pm Prv; ne stvori] ne s'tvori N₁ Vat₁₀ om. Dab ne s'tvori Brib; ni naslaždaet se] ni naslažet se N₁ Vat₅ ni naslaêet se Vb₃ Ma Bar Broz Vat₁₉ ni naslaždate se Dab ni nas'laet' se Brib ni v(e)selit' se Met Oxf Vat₁₀; o pogibêli] o pogibeli passim; 14 vsa] v'sa Mos Vb₃ Dab Oxf; iscêliti se] is'cêliti se Mos Oxf isceliti se Dab Met Vat₁₀ iisceliti se Lab₂ Brib; narodi stvori...VO; stvori] s'tvori Oxf Vat₁₀; narodi] nъrodi N₂; vselenie] vsêlenie N₁ v'selenie Mos Brib Vat₁₀ veselie Dab vslav'nie Lab₂; z(e)mlь] zemalъ Dab; nêst'] nest Vb₃ Lab₂ nes't Brib nêst' Oxf Vat₁₀; v nih'] ihъ Lab₂; vrač'stvu] vrač'stvu VO Vb₂ bal'stvu N₁ vrač'stvie Vat₅ vrač'stvu Vb₃ vrač's'tvu Mos v'rač'stvu Brib vrač'stvu Met vrač'stviê Bar Broz; rasutiê] ras'sutiê N₁ N₂ Mos Lab₂ Brib Vat₁₉ rassutiê Vb₃ Met Bar Broz Vat₁₀ Pm israsutiê Dab; v prêispodnih'] v preispodnih N₁ Vat₅ Vb₃ Dab Met Ma Bar Broz v preispod'nih N₂ Lab₂ Vat₁₀ v preispodn'ih Mos v' preisp'od'nihъ Brib v' prêisp'odnihъ Oxf v' prêisp'od'nih' Pm; c(êsa)rstviê] c(êsa)rstvi Vb₂ Vb₃ c(êsa)rst'viê Brib; o z(e)mli] na z(e)mli N₁ u z(e)mli Lab₂; 15 pravda] prav'da Brib Oxf Ma add. ubo Met; vêč'naê] vêč'naê VO Pad Ma Bar Broz vêč'na N₁ N₂ Vat₁₉ Pm več'na Dab Lab₂ več'na Met; besemr'tna] besъsemr'tna VO bes'semrtna N₂ Bar Broz bez'semr'tna N₁ Mos Dab bez'semrtna Vb₂ Oxf bessemrtna Met Vat₁₀ Pm bez'semr'tna Ma bezsemr'tna Vat₁₉; nepravda] neprav'da Lab₂; semr'tij] smr'ti VO sem'r'ti N₁ N₂ Mos smrti Vat₅ semrti Vb₃ Lab₂

iziskanie est'. ¹⁶ Nečistivi že rukami i sl(o)vesi iz'obrêtajut' ju. i mnet' ju priêtelnicu. s'zidajuêe i obruèenie položiše k nei. êko semr'ti dostoini sut'. iže sut' ot êesti ee. **2 Rêše** bo nečistivi v sebê misleêe nepravo. malo i neugodno est' vrême života našego. i nêst' ohlaždeniê v koncê č(lovêč)scêem'. i nêst' iže poznan' est'

233b

iže vratil' se bi ot prêispodnih'. ² êko ot niêeso že stvoreni esm'. i potom' budem' lêki da bim' ne bili. êko dim' vdâhnut' est' v nozdrêh' naših' i sl(o)vo iskre na podviženie

Met Vat₁₀ Ma Bar Broz; **iziskanie** iz'iskanie N₂ izis'kanie Mos Dab Brib Vat₁₀ **iskanie** Vat₅ **vziskanie** Vb₃ **obretenie** Met; **16 nečistivi]** nečis'tivi Mos Dab Brib; **iz'obrêtajut' ju]** izobrêtajut' ju VO Vat₅ Vb₂ Vb₃ Oxf Ma izobilujut' N₁ izobrêjuyut' ju Dab izobretajut' Lab₂ **izobretajut' ju** Bri Vat₁₀ **obretajut' ju]** Met izobrêtajut' Broz; **i mnet' ju]** i m'net' ju N₁ Mos Dab Lab₂ Brib Ox Vat₁₀ Bar Broz om. Met; **priêtelnicu]** priêtel'nicu N₁ Dab Brib Vat₁₉ add. **suču** N₁ Pm **priêtelnicu** Lab₂ add. **svoju** Met; **s'zidajuêe]** s'zidajuêe VO N₂ Pad Vb₂ **sazidajuêe** passim **sazidajuêe** ju Met; om. i Vb₃ Dab; **obruèenie]** obruèenie Mos Dab; **položiše]** add. **položiše se** Brib; **k nei]** add. **êko k nei** N₁ **k' nêi** Bar Broz Vat₁₉; **semr'ti]** sem'r'ti N₂ Pad Mos **semrti** N₁ Vat₅ Vb₃ Lab₂ Met **semr'ti** Vb₂ Brib Oxf **umrti** Dab; **dostoini]** dos'toini Dab Lab₂ Brib Oxf; **iže]** ki Ma Broz; **ot êesti ee]** ot êes'ti Dab Vat₁₀ om. Brib; **2 rêše]** riše Lab₂ **reše** Brib Met Ma; **nečistivi]** nečis'tivi N₂ Mos Dab Brib Oxf; **v sebê]** v'si bo Mos **v sebi** Vb₃ Met Vat₁₀ Ma **v sebe** Lab₂ add. **meju** Brib; **misleêe]** mis'lêêe Dab mis'leêe Brib; **nepravo]** nepr(av)no N₂; **malo i neugodno]** i nego VO om. **malo** N₂ Lab₂ i **neugod'no** Mos Lab₂ Brib Oxf Vat₁₀; **vrême]** va vrime Lab₂ **vrime** Vb₃ Met Vat₁₀ Bar Broz; **našego]** ego Oxf; **i nêst']** i nê VO i **nêst'ь** Mos Dab i **nest'ь** Lab₂ Vat₁₀; **ohlaždeniê]** ohlaeniê N₁ Vb₃ Met Vat₁₀ Ma Bar Broz Vat₁₉ **ohlajeniê** N₂ Vat₅ Dab **oh'lajeniê** Mos oh'laeniê Brib **oh'lajenje** Oxf; **v koncê]** v' kon'ce N₁ Brib v **kon'cêhь** N₂ v **konci** Vb₃ Met Dab v **kon'cê** Lab₂ Oxf v' **kon'ci** Vat₁₀ v' **kon'cihь** Vat₁₉; **č(lovêč)scêem']** sr(ьdъ)cemь N₁ N₂ Dab Lab₂ Brib Vat₁₉ **č(lovêč)scêm'** Pad člo-vêčьscemь Vb₃ Vat₁₀; **nêst']** nêst'ь Dab Brib **nest'** Lab₂ Vat₁₀; **iže]** ki Ma Broz; **poznan']** poz'nanь N₂ Mos Dab Lab₂ Brib Oxf; **iže]** ki Ma i **ki** Broz; **vratil']** vzvratil' N₂ **vzratil** Pm; **prêispodnih']** preispodnih N₁ Mos Vat₅ Vb₃ Met Bar Broz Pm **preispod'nih** N₂ Lab₂ Ma **preispodnihь** Dab Vat₁₀ **preis'pod'nihь** Brib **prêispod'nihь** Oxf; **2 ot niêeso že]** ot niêto že N₂ Dab; **stvoreni esm']** stvoreni esamь Vb₃ Lab₂ stvoreni es(ь)mь Dab st'voreni es(ь)mь Brib st'voreni es(ь)m' Oxf Vat₁₀ **stvoreni es'mь** Met Ma **stvoreni esmo** Bar Broz; **budem']** budetь VO Mos **budêmo** Dab Lab₂ **budemo** Bar Broz; **lêki]** leki Lab₂ Met **kako** Broz; **da bim']** da bimo Dab Lab₂ Oxf Bar Broz; **ne bili]** ne bilь Brib; **êko dim']** add. **êko lêki dimь** N₁ **kako dimь** Ma; **vdâhnut']** v'dâhnutь VO vdah'nutь N₂ Mos Lab₂ vdahnutь Vat₅ Vb₃ Dab Met v'dah'nut N₁ Brib Oxf Vat₁₀ **vdahnutь** Bar Broz; **v nozdrêh']** v noz'drehь N₁ Lab₂ v **nozdrihь** Met add. **êk(o)** Brib v' **noz'drehь** Brib Oxf; **iskre]** isk're N₁ Brib is'kre N₂ Dab Oxf is'krnee Mos **iskorene** Vat₅ **iskri** Vb₃ **iskrê** Lab₂ is'krê Vat₁₀; **na podviženie]** om. **na** N₁ N₂ Dab Lab₂ Brib Met **pod'vižanie** VO Mos Dab **pod'vžanie** N₁ **podvižanie** N₂ Pad Vat₅ Vb₃ Oxf Met Vat₁₀

sr(ьdь)ca n(a)šego. ³ êko ugašen' popelъ bê têlo naše. i d(u)hъ razliet se lêki tьn'ki aer'. ⁴ I mimo idet' život' naš'. lêki slêd' oblačni. i êko mьgla razdrušit se. êže pobêgnet ot luč' slьn'čnih'. i ot teploti ego otež'čena. I ime naše zabudet se do vrêmen'e. i nikto že v spomeneniê imêti vьčnet' dêlъ naših'. ⁵ Lêki sêni mimošьstie est' vrême naše i nêst'. vraćenie konьcu n(a)šemu. êko naznamenan' est'. i nikto že vratit se. ⁶ pridête ubo i uživêmo dobrih' êže sut' i uživamo stvari lêki v' junosti pospêšno. ⁷ Vina krasnago i masti naprlьnêm se. i da ne mimoidet' nas' cvêt'

pod'vižaniê Lab₂; pod'viženie Brib; podviž'nie Ma; sr(ьdь)ca] s'rcа N₂ Lab₂ Oxf; 3 êko...popelъ bê] om. bê Met; têlo] telo Lab₂ Vat₁₀ Ma; razliet se] razdêet se N₂; razdiêt' se Lab₂; raz' dêet' se Brib; lêki] leki Lab₂ Met; tьn'ki] tan'ki N₁ N₂ Mos Vat₃ Dab Lab₂ Brib Oxf Vat₁₀; tanki Vb₃ Met t'nki Ma; 4 mimo idet'] mimoidêt' Dab Brib; leki Lab₂ Met; slêd'] s'lêdъ Mos Dab sledъ N₁ Lab₂; s'ledъ Brib; oblačni] oblač'ni N₁ oblični Vat₃; ob'lač'ni Dab Brib; mьgla] magla N₁ Mos Vb₃ Lab₂ Met mag'la N₂ Dab Brib m'gla Vb₂; razdrušit se] razrêšit' Vb₂; raz'drušit' se Brib; êže] egda N₂ Brib êk(o) Mos Dab; pobêgnet] pobêg'netъ N₁ Dab pogibnet N₂; pobêgn'utъ Mos pobignet' Vb₃ Met pogib'netъ Lab₂ Brib; slьn'čnih'] slnačnih N₁ Vat₅ Vb₃ Met slnač'nihъ N₂ Lab₂; slьnъčnih' Pad s'l(ь)nčnih' Mos sl'nъčnihъ Vb₂; s'lnačnihъ Dab; teploti] teplate Mos Dab Brib; otež'čena] oteščena VO Vat₅ Vb₃ Met add. budet' Met oteš'čena Mos Dab Lab₂; otežъčena Vb₂; i ime naše] i imena n(a)ša Lab₂; zabudet se] zabudêt se Vb₃ Dab Lab₂; z(a)b(ora)vit' se Brib; do vrêmen'e] do vr(ê)mene VO N₁ N₂ Pad Mos Vb₂; do vrimene Vat₅ Vb₃ Lab₂ Met do vr(ê)menê Dab Brib; i nikto že] om. i N₁ i nik'to že N₁ Mos Dab Lab₂ Brib; v spomeneniê] v spomenutie N₂; v' spomen(e)nie Mos add. v n(a)šь pomeneniê Vat₅; v' spomeneni Dab v' pomenenie Brib; imêti] imeti Met; vьčnet'] vč'netъ N₁; vač'netъ Mos Vb₃; v'čnetъ Vat₅; vač'netъ Vb₃; budetъ Met; dêlъ naših'] add. do vrêmene dêlъ naših' Vb₂; do vrimene delъ našihъ Vb₃; 5 lêki] leki Met; sêni] sêň N₂ Mos seni Dab senъ Met; mimošьstie] šastie sêni mimo N₁; mimošastno N₂; mimošas'tie Mos Dab Brib mimošastie Vat₅ Vb₃ Lab₂; mimošastna Met; vrême] vrimе Vb₃ Lab₂ Brib Met; i nêst'] nêst'ъ Mos nêst'ъ Dab Brib nestъ Lab₃; vraćenie] vzvraćenie N₂; vraćeni Dab; konьcu n(a)šemu] v k(o)ncêhъ n(a)šihъ N₂; kon'cu N₁ Pad Mos Vb₂; Dab Lab₂ Brib koncu Met; naznamenan' est'] naz'n'menânъ N₁ Met nêstъ poznânъ N₂; nez'namenânъ Lab₂; nez'nânъ Brib; i niktože vratit se] add. iže vzvratil' se bi ot preispod'nihъ N₂; i nikoli že Vat₅; i nik'to že N₁ Dab Lab₂ B rib; 6 pridête] pridite N₁ N₂ Mos Vat₅ Dab Lab₂ Brib; uživêmo] uživemъ N₁; uživêmo...sut' om. N₂; uživimъ Vat₅; uživaite Dab Lab₂; uživemo Lab₂; uživimo Met; dobrih'] om. N₁; uživamo] uživaimo VO uživemъ N₁; uživemo Mos Lab₂; uživimo Vat₅ Dab Brib uživamo Met; stvari] add. dobrihъ stvari N₁ N₂; st'vari N₁ Dab st'vari Brib stvari Met; lêki] om. N₂; leki Lab₂; v' junosti] v' junos'ti Brib pospêšno v junosti Vb₃; pospêšno] pospeš'no N₁; pospêš'no Dab pos'peš'no Lab₂ Brib; 7 vina] vino Vat₅; krasnago] k'rasnago Mos kras'nago Dab Lab₂; k'ras'nago Brib; i masti] i mas'ti Mos Dab Brib; naprlьnêm se] naprlьnim se VO naprlim' se N₁ N₂ Mos Vb₃ Dab Lab₂ Met naplnim se i masti Vat₅; mimoidet'] mimoidêt' Dab Brib; cvêt'] c'vêtъ Mos c'vetъ Dab Brib cvetъ

vrēmenni. ⁸ Vēnčaimo se rizami. prēžde nežē rastlējut se. ⁹ ni edin' travnik' budi v nem že ne bilo bi ljubodēēnie n(a)še. nikto že nas'

233c

ne budi čist' ljubodēēniē n(a)šego. Vsag'dē ostavim' znamenie veseliē. ēko se est' čest' n(a)ša. i se est' žrēb' n(a)šb. ¹⁰ Pognetēm' niča pravdnago. i ne prostēm' vdovē. ni starca počtēm' sēdin'. mnogovrēmenna. ¹¹ Budi že krēpost' n(a)ša. zakon' nepravdē. Čto bo betežno. nepol'zno obrētaet se. ¹² Obidēm' ubo pravdnago. ēko neugodn' nam' est'. i protivn' dēlom' n(a)šim'. i oponosit' n(a)mь grēhi n(a)še zakona. i gadit' v nas' grēhi nauka n(a)šego. ¹³ i g(lago)let se razum' boži imēe. i s(i)nь b(o)ži naricaet se.

Lab₂ Met; vrēmenni] vrēmen'ni VO N₂ vr(ē)mene Mos vrimenni Vb₃ Met vr(ē)meni Dab vrimen'ni Lab₂; 8 (ad 3 om. Lab₂) vēnčaimo se] ven'čaimo se N₂ Dab Brib Met vēn'čaimo se Vat₅; rizami] riz'mi Met; prēžde] prēže N₁ preje Vat₅ prie Vb₃ Brib Met prēždē Dab; rastlējut se] ras'tlējut se N₂ Dab raztlējut se Vb₂ Vb₃ ras'tlejut' se Brib rastlijut se Met; 9 ni edin'] ni ed'nь Mos; travnik'] trav'nikь Mos Dab Brib; budi] budet' N₁ Mos budētь Dab; ljubodēēniē] ljubodēēniē N₁ ljubodeēnie Met; n(a)še] našego N₁; nikto že...n(a)šego om. N₁ nik'to že Dab Brib; čis'tь Mos Brib; ljubodeēniē Met; vsag'dē] sgdē VO vsagdē N₁ N₂ Vb₃ vsьgdē Pad Vb₂ v'sag'dē Mos vsagda Vat₅ v's(ь)gdē Dab v's(ь)gda Brib vs'gdē Met; ostavim'] os'tavimь N₁ Dab ostavitь Mos; znamenie] z'namenie Mos zn'menie Met; veseliē] add. veseliē n(a)š(e)go Met; ēko se est'] ēkože es(ть) N₁ Mos Dab Brib; žrēb'] žrebь Dab ž'rēbь Brib; 10 pognetēm'] pog'netemь N₁ N₂ Brib pognetemь Vat₅ Vb₃ pog'netomь Dab; niča pravdnago] add. č(lovē)ka muža pr(a)vdnago N₂ pravdnago Vb₃ i pr(a)vdnago Dab m(u)ža pr(a)vdnago Brib; ne prostēm'] ne prostimь N₁ Mos Vat₅ Vb₃ ne pros'temь Dab Brib; vdovē] v'dovē N₁ vdovici Vb₃ vd(o)ve Dab v'dove Brib; starca] star'ca VO N₂ Pad ni počtemь s'tar'ca N₁ Brib s'tarca Dab s'tar'ca Brib; počtēm'] počtimь N₂ Vat₅ Vb₃ poč'temь Dab Brib; sēdin'] sedinь Dab Brib sēdini Vb₃; mnogovrēmenna] mnogovrēmen'na VO Mos mnogovr(ē)men'nē N₁ mnogovrmen'nih N₂ mnogovrimeniь Vb₃ m'nogovr(ē)menna Dab Brib; 11 krēpost'] k'repos'tь Dab k'rēpos'tь Brib; nepravdē] nepr(a)vde N₂ Mos nepr(a)vdi Vat₅; čto] č'to Dab Brib; betežno] bežno N₁ bez'božno N₂ add. e(stь) Brib betež'no Pad Brib; nepol'zno] add. i N₂ nepol'zno VO N₂ Vb₂ nepol'z'no N₁ Brib nelaz'no Mos nepol'zno Dab; obrētaet se] obretaet se N₂ Mos Brib; 12 obidēm'] obidemь N₁ N₂ Mos Vat₅ obidimь Dab; om. ubo N₁ Vat₅; neugodn'] nepol'z'nь VO Pad Vb₂ neugod(ь)nь N₁ nepolzanzь N₂ Mos Brib nepo(ль)znь Vat₅ neugodanь Vb₃; nam' est'] e(stь) namь Mos; protivn'] protiv'n' VO N₁ Vat₅ Vb₂ protivanь N₂ Vb₃ Brib; oponosit'] ponositь N₂ Brib poneseť Dab; grēhi] grēhь N₂ grehi Dab g'rēhi Brib; n(a)še] n(a)š(a)go N₁ N₂ add. grēhi naš(a)go zakona Mos naše Dab; gadit'] gradit' N₁; nauka] nьuka N₂ add. zakona Mos; 13 boži] božii N₂ božji Vb₃; imēe] imee Vb₃ Brib; b(o)ži] božji Vb₃; naricaet se] tvorit' se VO nъricaet' se Dab;

14 Bisi nam' v prêdanie pomišleniem' n(a)šimъ. i tež'k' est' nam' oče i vidêti. 15 êko različn' est' život' ego ot inih'. i izmêneni sut' puti ego. 16 Lêki tьči scêneni esm' ot nego. i vzdržit se ot puti n(a)ših' lêki ot nečistotъ. i v'zvêcaet' poslêdnaê pravdnih'. i slavit se o(tъ)ca imêe b(og)a. 17 Da vidim' ubo ače glagoli ego rêsnî sut' iskusim' ače rêсна budut' emu. i uvêm' êže poslêdnaê ego budut'. 18 Ače est' rêsnî s(i)nъ

233d

b(o)ži. primet' i b(og)ъ. i izbavit' i b(og)ъ ot ruk' n(a)ših'. 19 protivleniem' i sramotami i strast'mi uprosêm' i. da uvêm' čьstъ ego. i iskusim' trъpênie ego.

14 bisi] bist' N₁ Vat₅ Vb₃; v prêdanie] v predanie N₁ N₂ Vat₅ Vb₃ Brib v' prodanie Dab; pomišleniem'] pomišleniêmъ VO Pad p(o)m(i)l(o)vaniemъ Vat₅ pomiš'lêniemъ Dab pomiš'le-niêmъ Brib; tež'k'] tež'k VO Pad Vb₂ tež'ak N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab Brib; est' nam'] om. nam' VO n(a)š Dab; add. i različanъ Brib; vidêti] viditi N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Brib; 15 različn'] različnъ VO Mos Vb₂ različanъ N₁ N₂ Vat₅ Vb₃ Dab; ot inih'] ot n(a)sъ N₁ ot našihъ N₂ ot nihъ Vat₅ Vb₂ Vb₃ Dab Brib; izmêneni] izmên'ni N₂ om. ego N₂ izmineni Vb₃ iz'meneni Dab Brib; puti ego] p'tici ego Br; 16 lêki] leki Vb₃; tьči] tači N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab Brib; scêneni esm'] s'cêneni sutъ VO s'cêneni es(ъ)mъ N₁ is'ceneni Dab s'cineni Brib es(ъ)mo Vat₅ esъmъ Vb₂ Dab stvoreni esam' i scineni Vb₃ esamъ Brib; i vzdržit se] i v'zdržit' se VO Mos i vzdržit se Pad i vzdržit se Vb₂ i v'zdržit' se Dab vz'dražati se Brib; ot nečistotъ] ot nečis'totъ Dab ot nečis'toti; v'zvêcaet'] vъzvêcaetъ VO vzvêcaet N₂ Pad Vat₅ Vb₃ v'z'vecaetъ Mos v'zvecaetъ Dab; poslêdnaê] poslêd'naê N₁ Mos poslêd'na N₂ pos'lednaê Dab pos'lêd'naê Brib; pravdnih'] pravdnim' Vb₂ pravdnimъ Vb₃; i slavit se] i s'lvavit' se Dab; o(tъ)ca imêe b(og)a] o(tъ)ca si imêti b(og)a N₁ o(tъ)ca si N₂ Vb₂ Vb₃ o(tъ)ca b(og)a imêti Mos oca (sic!) si imeti b(og)a Dab o(tъ)ca si imeti b(og)a Brib; 17 da vidim'] da vidimo Vat₅ da vidi bo Dab; glagoli ego] s(love)sa ego N₁; rêsnî sut'] istinnî sut' Vb₃ rêsnê sutъ Dab Brib; iskusim'] is'kusimъ Mos Brib; ače rêсна budut' emu] êže rêсна budutъ VO N₁ N₂ Pad Vb₂ êže rêснаê budutъ Vat₅ ubo êže ista budut' Vb₃ ubo êže rêсна su budutъ (sic!) Dab êže rês'na b(u)detъ Brib; i uvêm'] i uvemъ Mos Dab Brib; êže poslêdnaê ego budut'] poslêdna VO ...emu budutъ N₁ kaka poslêdnaê budutъ N₂ i uvêm'...budut' om. Vat₅ êko b(og)ъ pos'lêd'naê ego budutъ Dab êk(o) pos'lêd'naê Brib; 18 ače est' rêsnî s(i)nъ b(o)ži] ače rêsnî s(i)nъ b(o)žii budet' N₂ ače s(i)nъ b(o)ži Vat₅ istinnî s(i)nъ božji Vb₃ rêsnê Dab rêsnî Brib; primet' i] primet' ego N₂ Mos pri-meť i...naših' om. Pad primet ga Vb₃ primet' e Brib; izbavit' b(og)ъ] izbavitъ ego Mos izb(a)vitъ Vat₅ izbavit ga Vb₃ om. bogъ VO N₁ N₂ Mos Vat₅ Dab; 19 protivleniem'] protivlêniemъ Dab protiv'leniêmъ Brib; i sramotami] i s'ramotami Brib; i strast'mi] om. N₂ Vb₃ i s'trast'mi Dab i s'trast'mi Brib; uprosêm' i] uprosimo i VO N₂ Mos Vat₅ uprosim' i N₁ uprosêmo i Pad Vb₂ uprosim ga Vb₃ i uprosimo i Dab; da uvêm'] da uvemъ Mos Dab Brib da uvim' Vb₃; čьstъ ego] častъ ego VO N₁ Vat₅ Vb₃ čestъ ego Mos čas'tъ Dab Brib; i iskusim'] i iskusim'...ego om. Vb₃ i uvêmъ N₂ i is'kusimъ Dab is'kusêmъ Brib; trъpênie ego]

20 semr'tiju prêgr'diju osudêm' i budet' bo prêzrenie ot sloves' ego.
 21 Sie pomisliše i zabludiše. oslêpi bo e zloba ih' 22 i ne razumêše
 taen' b(o)žih'. ni mъzdi upvaše pravdê ni sudiše čьsti dušam'
 s(ve)t(i)hъ. 23 êko b(og)ъ stvori č(lovê)ka neiskon'čatelnago. vъ
 obraz' svoego podobiê stvori i. 24 I zavistiju d'êvleju semr't' vnide
 vъ vselenuju z(e)mlъ i naslêdujut' ju iže sut' ot česti ego. 3
 Pravdnihъ d(u)še v rucê b(o)ži sut'. i ne prikosnet se ih' muka
 semr'ti. 2 Vidêni biše vъ oč(i)ju bezumnih' umrêti. i mnêno bê
 umučenie i svьstie ih' i ot puti pravdnago otidoše nispodolъ i 3 eže
 ot nas' put' skrušeniê im'. oni že sut' v mirê.

trpenie ego N₁ N₂ Vat; Dab Brib tr'pênie Mos; 20 semr'tiju] semrtiju N₁ N₂ Mos Vb₃ Dab;
 pregr'diju] pregr'doju N₁ gor'čiseju N₂ pregor'koju Mos Brib pregorkuju Vat; preljutiju Vb₃
 pregr'dnoju Dab; osudêm' i] osudim' i N₁ N₂ Dab urêdim' i Mos osudim ga Vb₃; budet' bo]
 budê't' bo Dab; prêzrenie] prêzrenie VO Pad Vb₂ prezrenie N₁ prezrenъ N₂ v prezrenie Mos
 Vat; prezrini Vb₃ prozrenie ego Dab proz'renie Brib; ot sloves'] s(love)sêhъ N₂ ot sl(o)v(e)sъ
 Dab; 21 pomisliše] pomis'li Dab pomis'liše Brib; zabludiše] add. zabludiše v pomišleni svoih
 N₂ zab'ludiše Mos zabludiši Vat; zab'ljudiše Dab Brib; oslêpi bo e] om. e VO os'lipi e Mos
 oslêpimo e Vat; oslipi bo e Vb₃ os'lipi bo Dab os'lipi e Brib; 22 ne razumêše] ne razumiše
 Pad Vb₃ ne razumeše Mos Dab Brib; taen'] taenъ VO N₁ N₂ Pad Mos Vb₃ Dab Brib; b(o)žih']
 b(o)žihъ N₂; ni mъzdi] ni mъzde VO ni mazdi N₁ Mos Vat; ni mazde N₂ Vb₃ ni mъzde Vb₂ ni
 maz'dê Dab Brib; ni mъzdi...pravdê] om. Pad; upvaše] up'vaše N₂ up'va Mos ufaše Vb₃;
 pravdê] pr(av)di N₂ pravde Mos v pr(a)vdê Vat; Dab; čьsti] čьs'ti N₁ častъ Vat; časti Vb₃ čas'ti
 Dab Brib; dušam' s(ve)t(i)hъ] dušami s(ve)tihъ VO dušamъ svoimъ N₂ d(u)šъ s(ve)tihъ Vat;
 Brib d(u)šam' s(ve)tim' Pad; 23 stvori] s'tvori Brib; neiskon'čatelnago] i neiskončatelnago
 VO Mos neis'kon'čat(e)ln'ago N₁ N₂ neiskon'čatelnago Vat; neiskončatelnago Vb₃
 neis'kon'čatel'nago Vb₂ Dab i neis'končatelnago Dab; vъ obraz'] va obrazъ Mos Vb₃ Dab;
 svoego podobiê] s'voego podob'stviê N₁ podob'stva svoego N₂ svoego podobstviê Vb₃
 s'voego podobiê Brib; stvori i] stvori ga Vb₃ s'tvori i Brib; 24 zavistiju] zavis'tiju N₂ Dab
 Brib; d'êvleju] dъêvleju VO Vb₂ d'êvlju N₂ d'êvlêju Dab d'êv'leju Brib; semr't'] semrtъ N₁ N₂
 Vat; Dab; vnide] v'nide Mos vnidê Vb₃ v'nidê Brib; vъ vselenuju] vsêlenuju N₁ v'seleniju
 Mos Brib; z(e)mlъ] zemal' Vb₃; naslêdujut' ju] naslêde ju N₁ nas'lêdujut' ju Brib; iže sut' ot
 česti ego] add. vsi ki sutъ N₁ vsi iže sutъ N₂ Dab ot česti ee N₁ N₂ ot čes't i ee Brib; 3 v rucê] v
 ruci Vb₃ v ruce Dab; b(o)žij] božij N₂ božji Vb₃; i ne prikosnet se ih'] om. i VO add. i ne imat
 ih' prikos'nuti se N₂ ne prikos'net Dab Lab₃; muka semr'ti] muka zlobê N₁ muka zlobi N₂ Dab
 muka semr'ti Vb₂ muka semrti Vat; Vb₃; 2 vidêni] videni N₁ N₂ Lab₃; vъ očiju] va očiju Mos
 Vb₃ Dab Lab₃; bezumnih'] bez'umnihъ N₂ Mos bezum'nihъ Lab₃; umrêti] umreti Mos umriti
 Vb₃ Dab Lab₃; mnêno] mneno Vb₃ m'нено Lab₃; umučenie] učenie VO; svьstie] z'shastiê N₁
 zašastie N₂ s'sh's'tie Pad z'shastie Mos Lab₃; s'shastiê Vat; s'shastvie Vb₃ z'shas'tie Dab; pravdnago]
 pravadnago Vb₃ pravad'nago Lab₃; nispodolъ] nis'podolъ Dab; 3 i eže ot nas'] i iže ot nasъ N₂
 Lab₃; put'] puti Lab₃; skrušeniê im'] om. im N₂ ih' Vat; v mirê] v mire Lab₃

4 aće i prêd' ž(lovê)ki mučeni sut'. upvanie ih' besemr'tiê pl'no est'
5 V malih' postradavše. v' množêh' dobrê ustroet se. Êko b(og)ь
iskusi e. i ob/rête

234a

i ob/rête e dostoini sebê. 6 Lêki zlato v peči iskusi e. i êko olo-
kavti priêt' e i vь vrême budet' prizrênie ihь. 7 prosvêtet se pravd-
ni. i êko iskri v trъsti rastekut se. 8 Suditi vьčnut' narodomь i vla-
dati vьčnut' ljudi. i vc(êsa)rit se b(og)ь ihь vь v(ê)ki. 9 Upvajučei
že na n' razumêjut' istinu. i vêrnê v ljub'vi vspokoet se emu. êko
dar' i mir' est' vzljubljenim' ego. 10 Nečistivi že po misleh' svoih'
nakazanie imêti vьčnut' iže ne brêgoše pravdnago. i ot g(ospod)a
otstupiše.

Dab; 4 aće i] om. i N₁ N₂; upvanie] upv(a)nie že N₁ N₂ up'vanie Pad up'vanie že Mos ufanie
Vb₃; besemr'tiê] bes'semr'tiê VO N₂ Pad bes'semr'tiê N₁ bez'semr'tiê Mos; pl'no] pl'no VO Pad
Vb₂ pl'no N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; 5 v malih'] v' malêh' N₁ Mos Vat₅; v malih' že Lab₂; po-
stradavše] postradav'she VO N₁ Mos postradav'she Lab₂ pos'tradav'se Dab; v' množêh'] v'
množê N₁ v' m'nozêhь Mos v množihь Vb₃ Lab₂; v' množehь Dab; dobrê] dobrêhь N₂ dobrihь
Mos Vb₃ Lab₂ d(obro) Vat₅ dob'rehь Dab; ustroet se] us'troet' se Mos Dab; iskusi e] is'kusi e
Dab; obrête e] obrete e N₂ Mos Lab₂; obrête e] obrete e N₂ Mos Lab₂; dostoini sebê] dostoinii
Vat₅; sebe Mos sêbi Vb₃; 6 lêki zlato v peči iskusi e] iskusi e v peči VO lêki v peči zlato
is'kusi e Dab; êko olokavti] êko olovak'ti N₁ lêki olovak'ti N₂ êko olovakto (sic!) Lab₂ êko
olikav'te Dab; vь vrême] va vrime Vb₃; budet'] budêts Dab; prizrênie ihь] prizrenie N₁ Vb₃,
Mos prêzrênie N₂ prezrenie Vat₅ Dab; 7 prosvêtet se] pros'vêtet' se N₁ prosvat' se N₂ prosvetet
Vb₃ prosvatet' se Lab₂; pravdni i om. N₁ pravadni Vb₃ om. i Vat₅; iskri] is'kri Dab v trsti N₁ N₂
Vat₅ Vb₃; rastekut se] ras'tekut' se Lab₂; 8 suditi vьčnut'] suditi vač'nut' Mos Vat₅ Vb₃ Lab₂
Dab; narodomь] narodi Mos Vat₅ Lab₂ Dab; vladati vьčnut] i z'vladajut' ljudi VO vladajut'
ljudi N₂ Mos z'vladajut' Pad z'vladajut' Vat₅ Vb₂ vladati vač'nut' Vb₃ vzladajut' Lab₂
z'vladajut' Dab; ljudi] ljudmi Dab; vc(êsa)rit se b(og)ь ihь vь vêki] v'c(êsarit) se Mos vce-
sarit' se Lab₂; b(og)ь v v(ê)ki N₂ vc(êsa)rit...vь vêki om. Vb₂; 9 upvajučei že] upvajuče že N₂
Mos Lab₂ ufajuče že Vb₃; razumêjut'] razumejuts Lab₂ Dab; istinu] is'tinu Dab; vêrnê] vêr'ni
N₁ vêrni N₂ Vat₅ vern'ê Vb₂ Dab ver'ni Lab₂; v ljub'vi] v ljubvi VO N₁ N₂ Vat₅ v ljubvê Pad v
ljubi Vb₃ v' ljub've Dab; vspokoet se emu] spokoet' se emu N₂; s'pokoet' se emu Mos vspekut
se emu Vat₅; spokoet se Vb₃; v'spokoet se Lab₂; v(ь)spekut' se emu Dab; vzljubljenim' ego]
vzljubljeniemь VO N₂ add. iz'branimь b(o)žimь vzljubljeniemь ego Mos Vb₃; izabranim b(o)-
žimь Vat₅; vzljub'lenimь ego Lab₂; iz'branimь b(o)žimь Dab; 10 nečistivi že] ničistivi že N₁
nečis'tivi že Dab; po misleh'] v pomišleni N₁ v pomišlenihь N₂ Mos Vb₃ v pomislehь Vat₅
Lab₂ v pomišleh' Vb₂; v' pomislihь Dab; svoih'] s'voihь N₁ Dab; imêti] imeti Dab; vьčneut']
vьčnet' Pad vač'nut' Mos Vb₃ Dab v'čnut' Vat₅ Vb₂ vač'nut' Lab₂; iže] i iže N₂; ne brêgoše] ne
bregoše Lab₂ Dab; pravdnago] pr(avь)dni g(ospod)ь N₁ pravdnago Lab₂; otstupiše] ot'stupiše
Mos;

¹¹ mudrost' i nakazanie otvr'zet' neb(la)ž(e)n'. tšče est' upvanie ih' i trudi ih' bes ploda. i pusta dēla iḥ. ¹² ženi ih' bezumni sut' i čeda ih' bezakonna. prokleta s'zdanie ih'. ¹³ êko b(la)ž(e)ena est' neplodna. i neoskvr'nena. i êže nevêst' loža v grêsê. i imêti ṿčnet' ploḍ v prizrênie d(u)ṣ̌ s(ve)tih' ¹⁴ i uskoplen' est' nedēlaei rukama svoima bezakoniê. ni pomišlaei protivu b(og)u nepravdi. Dast' bo emu dar' vêri izbrani. i žrêḅ v domu

234b

g(ospod)ni priêṭn'. ¹⁵ blagih' bo truda slavn' est' plod'. i ego že ne prêstaet' koren' mudrosti. ¹⁶ čeda že bludnih' v skon'čanie budut'. i ot bezakonne postēle s(ve)to otlêčtet se. ¹⁷ Iače ubo daleko života otidet'. v ničože pričtet se. i bez č̣sti budet' poslêdnaê starost' ih'.

11 mudrost'] mudros't' bo N₂ Mos Vat₅ Lab₂; mudros't' bo Dab; otvr'zet'] otvrzety N₂ Pad Mos Vat₅ Vb₃; otvrzety Vb₂; tšče] tače N₁ N₂ Vat₅ Vb₃ Lab₂ Dab v adê Mos; upvanie ih'] up'vanie ih' Mos ufanie iḥ Vb₃ Lab₂; bes ploda] beẓ ploda N₁ Vb₂ Vb₃ Lab₂ Dab; dēla iḥ] dela iḥ Lab₂; 12 bezumni] bez'umni Mos bezum'ni Lab₂ Dab; bezakonna] bezakon'na VO Mos Vb₂ bez'zakona Vat₅; bezakon'na Lab₂; prokleta] prok'leto Mos; s'zdanie ih'] ṣzdanie VO sazdanie iḥ N₁ N₂ Vat₅ Vb₃ Lab₂ Dab saz'danie iḥ Mos szdanie iḥ Vb₂; 13 neplodna] neplod'na Mos Lab₂; neskv'r'nna VO Mos nekosnena N₁ neoskvrnena N₂ Vat₅ Vb₃ Lab₂ Dab neoskv'r'nena Vb₂; nevêst'] nevesty Vb₃ Dab; loža] ložesna Vat₅; v grêsê] v' grêsêḥ Mos v grêsi Mos v grise Lab₂; v' grêse Dab; imêti ṿčnet'] imeti Lab₂ vač'nets Mos Dab v'čnety Mos vačnet' Vb₃ vač'nuty Lab₂; ploḍ v] om. N₁; (v) prizrênie] v prizrenie VO Pad Vat₅ Lab₂ om. v Dab v prizrenii N₂ Mos om. v Vb₃; 14 uskoplen'] skupleny N₂ uskupleny Vat₅ iskupleny Lab₂ us'kopleny Dab; nedēlaei] ne delae Vb₃ ne delaei Lab₂ ne dēlae Dab; rukama svoima] om. svoima N₁ s'voima Dab; ni pomišlaei] ni pomišlena VO ni pomišlae N₂ ne pomiš'lae Lab₂ ni pomiš'laei Dab; protivu] protiṿ Mos Lab₂ Dab; nepravdi] nepravdu N₁ Mos Vat₅ Lab₂ Dab; dast' bo emu] dast' bo b(og)̣ Lab₂; dar' vêri izbrani] daṛ vêraṇ i izbrani Vat₅ veri Lab₂ veṛ Dab iz'brani N₁ izabran'ni N₂; žrêḅ] žreby Lab₂ Dab; g(ospod)ni] g(ospod)nju N₂; priêṭn'] priêṭtaṇ N₂ Vb₃ Lab₂ prepriêt'ṇ Mos pripriêt'ṇ Vb₂ prêpriêṭtaṇ Dab; 15 truda] truḍ N₂ Mos; slavn'] slaṿn' VO sl(a)vaṇ Mos Vb₃ Lab₂; plod'] om. Mos; prêstaet'] pristaet N₂ prestanety Vat₅; prestaet' Vb₃ Lab₂ Dab; mudrosti] mud'rosti Mos premudrosti N₂ Lab₂; 16 bludnih'] b'ud'nịḥ Mos blud'nịḥ Lab₂ bljudnịḥ Dab; v skon'čanie] v skon'čnii N₂ v' sk(o)nč(a)nie Mos Vb₂ Vb₃; v kon'čanie Vat₅ Dab; budut'] b(u)dety Mos; bezakonne] bez(a)k(onia) N₁ N₂ bezakonnii Vat₅ Dab bezakon'ne Vb₂ bezakon'nie Lab₂; postēle] posteie N₁ N₂ Vat₅ Lab₂ postile Vb₃ pos'têlê Dab; sveto] svety Lab₂; 17 daleko] daleče N₁; života] že žde otiduṭ N₂; otidet'] otideši N₁ otide Mos otidêty Dab; v ničo že] v' ničo že Mos; pričtet se] pričtut' se N₂ prič'tet' se Mos; bez č̣sti] bes' č̣sti VO bes' č̣isla N₁ bez' č̣asti Mos Dab bes' č̣asti Vat₅ Vb₃; budet'] buduṭ N₂ Dab; poslêdnaê] poslêd'naê N₂; starost'] s'tarosty N₁;

18 I aće hr'lo mr'tvi budut'. ne iměti vьčnet' upvaniê. ni v' d(ь)нь
 poznaniê zgovoreniê. 19 narodi bo nepravdni ud'ni sut' skon'čaniê.
 4 O kolь krasn' est' rod' čisti sь světlostiju. oće bo i besemr'tna est'
 pamet' ego. êku u b(og)a znan' est' i u čl(ovê)k'. 2 Egda nastoe est'
 slêdit' i. i želêet' i. egda dovedet se i vь v(ê)ki obênčan' pobêždaet'.
 neoskvrъnenih' brani mьzda nepobêdima 3 mnogorodno množ'stvo
 nečistivih' ne budet' polьzno. izdъnci ne dadet' koreni gluboci. ni
 osnovu tvr'dostannu umêstet' 4 i aće vь vrême na kithah' prorastut'.
 ne krêpko ut'/vr'ždeni

234c

ut'/vr'ždeni ot vêtra podvižet se. i ot velikosti vêtra iskorenet

18 hr'lo] hrъlo VO hrlo N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃; mr'tvi] mr'tvo N₁ mrt'vi N₂ mrtvi Pad mrtvi Vat₅
 Vb₃; budut'] budetъ N₁; ne iměti] ne iměti budutъ VO ne imějuti Vb₂ ne imeti Dab; vьčnet']
 vьčnutъ N₁ N₂ vačnutъ Mos Dab v'čnutъ Vat₅ vačnetъ Vb₃; upvanie] up'vanie Mos ufaniê Vb₃;
 v' d(ь)нь] v' danъ Mos Vb₂ Vb₃ Dab; poznaniê] poz'naniê N₁; zgovoreniê] z'govoren'ê N₁ ot
 govoreniê N₂ govoreniê Mos; 19 nepravdni] neprav(ь)dni N₁ narodom' bo nepr(a)vdnimъ N₂
 nepravdni Vb₃; ud'ni] udni VO om. N₂ Vat₅ Dab ud(ь)ni Pad ugodni Vb₂ Vb₃; skon'čaniê]
 skončanie VO Vb₃ Dab skon'čaniê N₂ skon'čniê Vat₅; 4 krasn'] krasъnъ VO N₁ krasanъ N₂
 Mos Vat₅ Vb₃ kras'nъ Vb₂ k'rasanъ Dab; čisti sь světlostiju] sa čisti s(vê)tlostiju N₁ sa čisti
 sьs(vê)tlostiju N₂ sa čistъ s(vê)tlos'tiju Mos s's(vê)tlostiju Vat₅ čisti sa s(vê)tlostiju Vb₃;
 besemr'tna] bes'semrtna VO N₂ bez'semrtъn' N₁ bez'semr'tna Mos bezsemrtna Vat₅
 besъsemr'tna Vb₂ bessemrtna Vb₃ besemrtnaê Dab; pamet' ego] pamet ihъ N₁; u b(og)a] ot
 b(og)a Vb₂ Vb₃; znan'] znano N₂ z'nanъ Dab; i u čl(ovê)k'] učenikъ N₁ Vat₅ Dab u čl(ovê)ka
 Mos ot čl(ovê)kъ Vb₂ Vb₃; 2 egda nastoe] nas'toe Mos iže nastoe Vb₂ Vb₃; slêdit' i] želêet' i]
 slêdit' i] tretî Mos slêditi i želiet' i Vb₃ sledit' i želiti Dab; dovedet se] dovodit' se N₂ eg'da
 dovedêt' se Dab; vь v(ê)ki] va vêki Vb₃; obênčan'] obênčanъ Mos Dab načanъ Vat₅ obenčanъ
 Vb₃; pobêždaet'] pobêžaetъ Mos Vat₅ pobêêetъ Vb₃ pobeždaetъ Dab; neoskvrъnenih']
 neoskvr'nehъ VO neskvrn'niہ N₁ N₂ neos'kvrn'niہ Mos neoskvrnenihъ Vat₅ Vb₃ Dab; brani]
 b'ranihъ Mos; mьzda] mazda N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ maz'da Dab; nepobêdima] nepobedima N₂;
 3 mnogorodno] mnogorod'no VO m'nogorad'no Mos m'nogorod'no Dab; množ'stvo]
 množ'stvo VO Vb₂ množstvo N₁ Vat₅ množastvo N₂ Vb₃ m'nožastvo Dab; nečistivih'] neči-
 s'tivihъ Dab; polьzno] pol'z'no N₁ polzno N₂ Vat₅ Vb₃ pol'zno Pad polz'no Mos plz'no Dab;
 izdъnci] izdъnci VO izdanci N₁ Vb₃ izdan'nci N₂ iz'dan'ci Mos izdenci Vat₅ iz'dъnci Vb₂; iz-
 dênci Dab; ne dadet'] ne dadêtъ Dab; gluboci] g'luboci Mos glubocê Vat₅; os'novu Mos Dab;
 tvr'dostannu] tvr'dostan'nu VO tvrdostan'nu N₂ Mos Dab tvrъdostanъnu Vb₂ tvrdostannu Vb₃;
 umêstet'] umêstêtъ Mos umêst'etъ Dab; 4 i aće] i oće N₂; vь vrême] v vrêmi N₂ va vrime Vb₃;
 na kithah'] v kithahъ N₂ na kazahъ Mos; ne krêpko] ne krêp'ko N₁ ne k'rêp'ko Mos ne krepko
 Dab; ut'/vr'ždeni] utvr'ždeni VO utvr'eno N₁ utvr'ždena N₂ ut'vrjeni Mos utvrjeno Vat₅
 utvr'ždeni Vb₂ utvr'eni Vb₃ utvr'ždêno Dab; ot vêtra] ot vetra N₁ Mos Vb₃ Dab; podvižet se]
 podvižut' se N₁ podvižit se Vat₅ pod'vižit se Dab; vêtra] vetra N₁ Vb₃ Dab skorenet

se. ⁵ Skrušet bo kiti neiskončani. i plod' ih' nepolz'n'. i trǫpǫk' k' êdeniju. i k ničemu že podobni ⁶ s(i)n(o)ve nepravdnh' rodečei se. svêdêteli sut' nepravdi. protivni roditelem' vǫ uprošeni svoem'. ⁷ pravǫdnik' ubo ače semr'tiju ob'êt' budet'. v mir i v pokoi vselit se. ⁸ Starost' bo č'stna est' nedlǫga. ni čislom' d(ǫ)ni čtena. ⁹ Sêdini bo sut' razum' č(lovêčǫ)ski i bitie života neporočna. ¹⁰ ugodn' est' b(og)u vzljubljeni. i žive meždju grêšniki priinesen' (sic!) est'. ¹¹ Vshičen' est' da ne zloboju izmênil' se bi razum' ego. ili lǫst' da ne prêlǫstet' d(u)šu ego. ¹² Uzrok' bo tǫčini otnimajut' bl(a)ga i tvr'dostan'stvo pohoti. prêvračaet' um' bez'lob'ni. ¹³ Skončan' v kratcê.

se N₂; is'korenet' se Mos iskorenit se Vat₃; iskrenet' se Dab; 5 skrušet] skrušit N₁ N₂ s'krušet Mos; kiti] kite Mos Dab om. Vat₃; neiskončani] neiskončani VO neiskončan'nê N₁ skončanie N₂ neisk(o)nčane Mos neiskončani Vb₂ neiskončatelne Dab; nepolz'n'] nepolz'n' N₁ nepolz'n' N₂ Vat₃ Vb, Dab neplz'n' Mos; trǫpǫk'] trǫpǫk' N₁ N₂ Vat₃ Vb, Dab; k' êdeniju] k ničesomu Vb₂ Vb₃; podobni] podob'n'i N₂ Dab; 6 nepravdnh'] nepr(a)vdnê N₁; rodečei se] rodeče se N₁ rodečee se N₂ rodêčih' se Dab; sv(ê)dit(e)li Mos svedeteli Vb₃; nepravdi] nepr(a)vdê N₂ Dab nepravde Mos Vat₃; protivni] protiv'n'i N₂; vǫ uprošeni s'voem' N₁ vǫ uprašan'i svoem' N₂ va uprošeni svoem' Mos v' prošeni s'voem' Dab; 7 pravǫdnik' ubo] pravǫdnik' Vb₃ om. ubo VO N₁ Vb₃; semr'tiju] semrtiju N₁ Vat₃ Vb, Dab semr'tiju Vb₂; ob'êt'] ob'êt' VO ob'êt' N₂ ob'êt' N₁; bivaet' N₂ budet' Dab; vselit se] v'selit' se N₁ Mos veselit se Dab; 8 starost'] s'tarost' N₁ s'tarost' Dab; č'stna] č'stna VO N₁ č'st'na N₂ Vb₂ čast'na Mos častna Vat₃ častna bo Vb₃ čas'tna Dab; nedlǫga ni čislom' d(ǫ)ni] ned'lga N₁ Mos Dab dl'ga ne čislom' d'ni N₂; čtena] č'stna N₂ č'tena Dab; 9 sêdini] sidini N₁ N₂ Mos sêdine Vat₃ sidine Dab; bitie] ob'êtie Mos; života neporočna] život' neporočni Vat₃ neporoč'na Vb₂ neporoč'na Dab; 10 ugodn' est'] ugod'n' VO ugodan N₁ N₂ Mos Vat₃ Vb₃ godi nêst' Dab nêst' N₁; vzljubljeni] i vzljublenn' N₂ i vzljubljeni Vat₃ Mos; i žive] iže N₁ Dab om. žive N₂ Mos i(že) Vat₃ i živê Vb₃; meju] meju N₁ Mos Vat₃ Vb₂ Vb₃; grêšniki] gr(ê)šnimi N₁ grêš'niki Dab; priinesen'] prev'znesen' est' Mos prnesen Vb₃; 11 vshičen'] v'shičenn' est' N₁ N₂ vs'hičenn' est' Mos ...bê Vat₃ om. est' Dab; da ne zloboju] sǫ zloboju N₁ zaloboju om. da ne Mos; izmênil' se bi] iz'mênil' VO N₁ N₂ izmenil' se bi Mos Vb₃ Dab ...bê Vat₃ ...s(e)bê Dab; razum' ego] razum' raz(u)m' ego N₁ um' ego N₂ Mos Vat₃; ili lǫst'] ili lǫst' N₁ i lǫst' N₂ Mos Vat₃ Vb, ili lǫst' Dab; da ne prêlǫstet'] da ne prêstet' VO da ne prelastit' N₁ Mos Vb₃ Dab ne prelastila bi N₂ Vat₃ da ne prêlǫstet' Vb₂; d(u)šu ego] d(u)še N₁ Mos Vb₂ Vb, Dab; 12 uzrok'] urok' VO Pad Vb, otrok' bo N₁ ot ruk' bo Vat₃ rok' bo Dab; tǫčini] tačini N₁ N₂ Mos Vat₃ Vb, Dab; otnimajut'] ot'nimajut' N₁ onimajut' Dab; tvr'dostan'stvo] tvr'dostanstva N₁ tvr'dostan'stvo N₂ Mos Dab tvr'dostan'stvo Pad tvr'dostanstvo Vb₂; prêvračaet'] prevračajut' N₁ Vb₃ v'zv'račaet' N₂ prevračaet' Mos Vat₃; bez'lob'ni] bez'lobni VO bez'zlobnê N₁ bez'zlobni Pad Vb₂ bezlobni Mos Vb₂ bezlobnê Vat₃; 13 skončan'] skončann' VO Pad Vb₂ s'končann' N₁ skonča Vat₃ s'končann' Dab; v kratcê] v krat'cê N₁ N₂ Mos Vb₂ Dab;

Ispl'ni mnoga vrêmena. ¹⁴ ugodna bo bê b(og)u d(u)ša ego. I sego radi pospêši izvesti i. ot srêdi.bezakoniê Ljudi že videêei i nerazumêjuêe nimoguêe v'utrobê ¹⁵ tol/ika

234d

tol/ika êko m(i)l(o)st' b(o)žiê i m(i)l(o)sr'die est' v s(ve)tih̃ ego i priz'rênie ṽb izbranih' ego. ¹⁶ Osudit že pravdnik' mr̃tvie. žive nečistivie. i junost' br̃že skon'čana. D̃lgago života nepravd'na. ¹⁷ uzret bo konc' mr̃tvago i ne razumêjut' što pomislit' ot nego. i počto pom'nka ego g(ospod)̃b. ¹⁸ Uzret' bo nepravdni i pohudajut' ot nih že b(og)̃b porugaet se. ¹⁹ i budut' potom' paduêe bez' č̃sti. i v ponos' meždju mr̃tvimi ṽb v(ê)ki. Êko razbiet' e nadmenih' bez' glasa. i podvižet' e ot dna

ispl'ni] isplni N₁ Vb₃ ispl̃ni Pad Vb₂ is'plni Mos Dab; mnoga vrêmena] mnogo vr(ê)me N₁ om. mnoga N₂ Vat₅ vr̃mena Vb₃ Dab; 14 ugodna bo bê b(og)u] ugodna bu b(og)u VO Pad mnogo bo ugodna bê N₂ ugodna b(og)u bêše Vb₂ ugodna bo b(og)u biše Vb₃; pospêši izvesti i] pospeši N₂ i ṽvêsti i N₂ iz'vêsti Mos pristupi izvêsti Vat₅ pospêši izvesti ga Vb₃ pos'pêši iz'vesti i Dab; ot srêdi] ot sredi N₁; videêei] videêe N₁ viduêei N₂ videêe ga Vb₃ vidêêei Dab; i ne razumêjuêe] ni razumêjuêi N₁ add. ne razumêjuêe ni razumêjuêe Pad ne razumêjuêei Mos ne razumêše Vat₅ i ne razumêju že Vb₂ i ne razumiju že Vb₃ i ne razumejuêi Dab; ni moguêe] ne moguêe VO Vb₂ Vb₃ ne moguêe nositi N₂ ne moguêi Dab; v' utrobê] va utrobê Mos va otrobê Vb₃; 15 tolika êko] tolikago N₂; 15 tolika êko] tolikago N₂; m(i)l(o)sr'die] add. ego N₂ milosrdie Vat₅ Vb₃ m(i)l(o)sr̃die Dab; v s(ve)tih̃] va ustih̃ ego Vb₃; priz'rênie] prizrênie VO Pad Vb₂ Vb₃ prezrenie N₁ Vat₅ add. prizrenie ego N₂ prozrenie Mos prezreniê Dab; ṽb izbranih' ego] izabranih' ego e(st)̃b N₂ va izbranih' ego Vb₃ Dab; 16 osudit] i sudi že Mos osudiv že Vat₅ osudi že Vb₂ Vb₃; pravdnik'] pravdnik̃ Vb₃; mr̃tvie] mr̃tvie VO Pad Vb₂ mrtvie N₂ Vat₅ Vb₃ Dab; žive nečistivie i junost'] i živie nečistivih' že junost' N₂ i nečistivie Mos; om. i Vat₅ junos't̃b Dab; skon'čana] skončana VO Pad Vat₅ Vb₃ Dab; d̃lgago] dl̃gago Vb₃ bl(a)gago N₁ N₂ Mos Dab blago Vat₅; nepravd'na] nepravdna VO Pad nepr(a)vdni N₂ nepravda Vat₅ Dab nepravdna Vb₃; 17 uzret] uzrit Dab; konc' mr̃tvago] mudrago VO N₁ N₂ Pad Vat₅ Vb₂ Vb₃ Dab mud'rago Mos; i ne razumêjut'] i raz(u)mjunot̃ (sic!) N₁ i ne razumêju Mos i ne razumijut̃ Vb₃ ne razumejut̃ Dab; što pomislit' ot nego] add. što pomisli b(og)̃b ot nego što pomislit̃ b(og)̃b N₂ č'to pomis'li b(o)g̃b Mos Dab; pom'nka] pom̃nka VO Pad pomanka Vat₅ Dab poman'ka N₂ Mos pom'ñka Vb₃ ne pomanka Vb₃; 18 uzret'] ṽzret Mos; nepravdi Vat₅; i pohudajut'] i ne pohudajut̃ Dab; b(og)̃b porugaet se] om. b(og)̃b Mos porugajut' se Mos; 19 i budut'] budet̃ N₂ i obidut̃ Vat₅; bez' č̃sti] bez' č̃asti N₁ Dab bes' č̃sti N₂ Vat₅; bez' čas'ti Mos bes' č̃asti Vb₃; i v ponos...glasa om. Mos; meždju mr̃tvimi] meju mrtvimi N₁ Vb₃ Dab meju mrtv'imi N₂ mrtvih̃ Vat₅ meždju Vb₂; razbiet' e] raz'biet' e VO N₂; nadmenih'] nad'menĩh̃ VO N₁ N₂ Pad; bez' glasa] om. bez̃ N₁ glasa lasa (sic!) N₁; podvižet' e] podvižit' e VO N₁ N₂ Pad Vb₃ pod'vižit' se Dab podvižet' se Mos; ot dna] ot' d(u)ha

i do vr'ha pogibnut'.²⁰ i plakati budut' bezakoniê grêh' svoih'.⁵ Têgda stanut' pravdni vь velicê tvrdostan'stvê protivu têm' iže stužiše e. i iže otêše trudi ih'.² Viduče že smetut se strahom' veliemy. i diviti se vьčnut' v pospêšeni vđhnovenago sp(a)seniê.³ vzdíšuče za tugu d(u)ha rekuče v sebê pokaenie dējuče i rekuť. 4 Si sut' eže někogda imêhom' v poruganie. i vь obra/z'

235a

obra/z' ponošeniê. Mi že mnêhom' bezumn' život' ih'.i neiscêln'. i konc' ih' bez' čьsti.⁵ Se kako vьčteni sut' meždju s(i)ni b(o)žie. i meždju s(ve)timi žrêb' ihь est'⁶ Zabludihom' ubo ot puti pravdnago i pravdi svêtlostь ne prosvêtli se nam'. i slъnce razuma ne vzide nam'.⁷ utrudihom se na puti pagubi i bezakoniê. i hodihom' puti težkimi.

N₁ ot d'na Mos; do vr'ha] do dna N₁ do vr'ha N₂ do vr'ha Vat₅ Vb₂ do vьrha Vb₃; pogibnut'] pogib'nut Mos; 20 bezakoniê] bezakoni VO Vat₅; svoih'] s'voiь N₁; 5 tьgda] tagda N₁ Mos Vat₅ Vb₃ Dab tag'da N₂; stanut'] s'tanuty N₁ Mos stanu Dab; pravdni] pravadni Vb₃, pr(av)d-nici N₂; vь velicê] va velicê Mos v' velici Vat₅ va velici Vb₃ va velice Dab; tvrdostan'stvê] tvr'dostan'stvê VO Pad tvrdostan'stvê N₁ tvrdostan'stvê N₂ tvrdos'tan'st'vê Mos tvrdostanstvi Vb₃ tvrdostanstve Dab; protivu têm'] protivu temь Mos; stužiše e] s'tužiše e Mos Dab; 2 vi-duče že] videče že N₁ vidučo že Mos vidêče že Vat₅ om. že Dab; smetut se] s'metut se N₁ Mos Dab; strahom' veliemy] om. Pad Mos Vb₂ Vb₃ Dab velikimь N₁ veliimь N₂; diviti se] čuditi se Vb₃; vьčnut'] vač'nuty Mos v'čnut' Vat₅ vačnut Vb₃ Dab; v pospêšeni] v pospêšanii N₂ v pospêšeni Mos v spospêšeni Vb₃ v pêšeni Dab; vđhnovenago] duhovnago VO N₂ Pad Mos v duhovnago Vat₅ dьhnovenago Vb₂ Vb₃ d(u)hovnago Dab; 3 vzdíšuče za tugu d(u)ha] i za tugu duha vzdihajuče N₂ i v'zdíšuče Dab; rekuče...i om. N₂; v sebê] v sebi Vb₃; i rekuť] i rekuče N₁ N₂ Vat₅ Dab om. i Vb₃; 4 si sut' eže] si suty iže VO Mos se suty nikada iže Dab ih že Vb₃; někogda] někada Mos nikogda Vat₅ Vb₃; imêhom'] imiьomь Vb₃ imehom Dab; v obraz'] va obrazь Mos Vb₃ Dab; v obraz'] va obrazь Mos Vb₃ Dab; mi že] om. že N₁ Pad; bezumn'] bezumьn' VO mi bez'umni N₂; mi bezumni mnêhom' Pad om. Mos Dab mi bezumni mniьomь Vb₃ bezum'ny Vb₂ životь ihь mnêhom' N₂ mnehomь Dab; i neiscêln'] i neiscê lьn' VO neiscêlanь N₁ N₂ Mos Vat₅ neiscelan' Vb₃ neiscelenь Dab; konc'] konьcь VO Mos kon'činu N₂ končinu Vb₃ konacь Dab; bez' čьsti] bez' časti N₁ Vat₅ bes časti Vb₃ bez'čas'tanь Dab; 5 vьčteni sut'] včteni N₁ N₂ Vat₅ čteni Vb₃ add. sudь v'čteni Dab; meždju s(i)ni] v s(i)ni N₁; meždju] meu N₁ Vat₅ Vb₃ Dab; žrêb'] žrebь Dab; 6 zabludihom' ubo] zabljudiьomь Dab om. ubo Dab; pravdnago] pravdnago Vb₃; ne prosvêtli se nam'] ne pros(vê)ti se imь N₁ ne prosvêtê N₂ ne prosv(ê)te Mos ne prosvetli Dab; slъnce] slъnce VO Pad Mos Vb₂ sl'nce N₂ slъnce...nam' om. Vat₅ sl'n'ce Vb₃ sl'nca Dab add. pravdi i razuma N₂; ne vzide nam'] ne vnide N₁ ne v'zide n(a)mь Mos ne v'zidê n(a)mь Dab; 7 ad 9 om. N₁; na puti] na pututi N₂; pagubi] pogubi Mos om. i Vb₂ om. Vb₃; i hodihom'] i hodimь N₂ om. Mos; puti težkimi] add.

puti že b(o)žić ne poznahom'.⁸ Čto nam' prospê oholost'. ili b(o)-
gat'stva meteniê prinese nam'.⁹ Prêidoše bo se vsa ona lêki sên'. i
lêki съль mimoteče.¹⁰ i lêki korabl' iže mimoide влнечи se voda-
mi. emu že mimošъdšu slêd' ego ne obrečēt se.ni s'za karini ego
въ влнех'.¹¹ Ili ptica êže mimo letê po aerê. ni edino obrêtaet se
poznanie puta ee. na tьkmo šum' kril' ee lьhko trepljut' v'zduh' i
razdêlajut' put'šьstie v' aerê. gibljuči krilê prêletê. i potom' ni edi-
no znamenie obrêtaet se put' ee.¹² Ili lêki strêla ispu/

235b

/čena v mêsto narečeno rascêplen'

po puti Dab add. žestokimi i teškimi N₂ težkimi Pad teškimi Mos Vb₃ Dab žestokimi Vat₅
težkimi Vb₂; poznahom'] ne poz'naemъ N₂ ne znahomъ Vb₃; 8 čto] č'to Dab; prospê] pro-
spêet' VO N₂ om. Vat₅ pros'pe Dab; oholost'] oholos'tь Dab; b(o)gat'stva] bogat'stva VO
bogatastva N₂ Vb bogatast'vie Mos Dab bogatastva Vb₃; meteniê VO N₂ Pad om.
Mos Vat₅ Vb₂ Vb₃ Dab; prinese nam'] čto prineset' n'(a)mъ N₂ prospê imъ Mos om. namъ
Dab; 9 prêidoše bo se] preidoše N₁ N₂ Mos Vat₅ om. se N₂; i lêki съль] ad mimoteče om. N₂
v'sa Dab салъ N₁ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; mimoteče] mimotečety N₁; 10 korabl'] korabalъ N₁ N₂
Mos Dab korab' Pad korabalъ Vb₂ iže] om. N₂; mimoide] mimoidet' VO N₁ ide mimo Vb₃
mimoidê Dab; влнечи] влнечими N₁ N₂ Vat₅ Dab вл'нечими Mos влнечи Vb₃; emu že] imu že
VO; mimošъdšu] въd'šu VO mimošad'šu N₂ Mos Dab mimoš'dšu Pad mimoš'd'šu Vat₅ mi-
mošъdšu Vb₂ mimošadšu Vb₃; slêd' ego ne obrečēt] ne obrêčēt' se slêd' ego N₁ ne obret se N₂
ne obrête se s'lêdъ ego Mos ...ego slêdъ Vat₅ ne obrêčēt se ego slidy Dab; s'za] stъza VO
staza N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; karini] karine N₁ Dab k'raine Mos kraine Vat₅; въ влнех'] v'
vodah' N₂ v' vl'nehъ Pad va vl'nehъ Mos въ вlnahъ Vat₅ Dab въ вlnahъ Vb₂ va вlnahъ Vb₃; 11
ptica] p'tica N₂ Mos Dab; êže] iže Pad; mimo] momo N₂; letê] leti Mos Vb₃ lêti Vat₅ Dab; po
aerê] po aeri Vb₂ Dab; ni edino] ni edno Mos Vb₂; obrêtaet se] obrêtaetaet' se N₁ obretaet se
N₂ obrêtaet' se Mos obrêtaet' se Dab; poznanie] om. N₁ poz'nanie Mos Dab; puta ee] puti ee
N₁ Vat₅; na tьkmo] na tamo N₁ nъ t(ь)k'mo N₂ nъ tьkmo Pad na t'kmo Vat₅ Vb₂ na takmo Vb₃
om. na Dab tak'mo Dab; kril' ee] om. VO krilu ee N₁ kril ego N₂ kr'il ee Mos; lьhko trepljut']
lah'ko trepljuč' N₁ lahko trepljuči N₂ l'ňko Pad lah'ki Mos lahko prepljuč' Vat₅ lahki trepljučъ
Vb₃ lahko trepljuč Dab; v'zduh'] v'zduhъ N₁ v'zduhъ Vb₂ vz'duhъ Mos vvduhъ (sic!) Dab; i
razdêlajut'] om. i N₂ i razdilajuts Vb₃; put'šьstie] putъšьstviê VO puti šastiê N₁ putъšastiê N₂
Dab put'š'stiê Pad put'šastie Mos Vb₃ putъš'stiê Vat₅ putъšьstie Vb₂; v' aerê] v' aery N₁ v' aeri
Mos va aerê Vb₂ va aeri Vb₃; gibljuči] gibljučъ N₂ gib'ljuči Mos gibluče Dab; krilê] krêli Vat₅
krili Vb₃ krile Dab; prêletê] prilêtê VO prelêtê N₁ preletê N₂ prilêti Mos preleti Vat₅ prêlêtê
Vb₃ prileti Dab; ni edino] ni ed'no Mos ni edno Vat₅; znamenie] om. Mos; obrêtaet se put' ee]
puta ee obretaet se N₂ obrêtaet' se puta ee Mos obretaet ee Dab; 12 strêla] s'trêla Mos;
ispučena] spučena Mos isplčena Dab; ispučena] spučena Mos isplčena Dab; v mesto N₁ Vb₃
Dab; narečeno] narečenoe N₂ naričeno Pad; rascêplen'] rasplen VO rascpletъ N₁ raciplen N₂
rascip'lenъ Mos razъcêplenъ Vb₂ razciplenъ Vb₃

aer' suč i inegdu v sebê zatvoren' êko ne poznaet se š̂stie ee. ¹³ Tako i mi roždeni abie ustaem' biti. i siloju ubo ni edinogo mogosmo ukazati. V zlobê že n(a)šeï skončahom se. i pročaê ina rekuť v prêispodnih'. ¹⁴ ti iže s'grêšiše êko upvanie nečistivih' lêki kos'm' vľni est'. iže vêtromъ vьzmet se i lêki pēna tьnka êže vêtrom' razbiet' se. i lêki dim' iže vêtrom' razvêet se i lêki vspomenenie gosta edinogo d(ь)ne mimoidučago. ¹⁵ Pravdni že vь v(ê)ki živet'. i u g(ospod)a est' mьzda ih'. i mišlenie ih' u višnago. ¹⁶ I togo radi primut' krasotu c(êsa)rstviê. i vênc' lêpoti ot ruki b(og)a svoego. êko desniceju svoeju pokriet' e i mišca ego otmet' e. ¹⁷ I primut' oružie ljubve ego. i ob'oružit' več' svoju

rasciplěнь Dab; aer' suč] add. i sučъ Dab; i inegdu] inegdu VO Vb; inagdu N₂ Mos Dab i inьgdu Pad; v sebê] v sebe Vat₅ v sebi Vb₃; zatvorъ N₁ ne znaet N₂; se š̂stie ee] sešastie ee N₁ N₂ Mos Vb₃ Dab seš'stie ee Vat₅; 13 roždeni abie] roženi abie N₁ Mos Vat₅ Dab roeni abie Vb₂ roeni abo Vb₃; ustaem' biti] ostaemъ biti N₁ Pad ustanemъ biti Vat₅; siloju ubo] silu ubo ni edinu VOi siloju ni edinogo N₁ siloju ubo ne inogo Mos; mogosmo] mogos'mo N₁; v zlobê že našei] v zlobi VO Vat₅ Vb₃ vzljubi že naše N₂ v zlobe Mos; skončahom se] skončahom' se VO N₂ i skončasmo se N₁ skončahom se Mos; pročaê ina rekuť] i nareku se N₂ i narekuť Vat₅ i ne rekuť Dab; v prêispodnih'] v prêispod'nihъ N₁ N₂ v prêispodnih' Pad Mos v prêispodinihъ Vat₅ v preispodnihъ Dab; 14 s'grêšiše] sьgrêšiše VO N₂ Vb₂ s'grêšiše Mos Vat₅ s'grêšiše Dab; êko] i t(a)ko N₂ i êko Mos Vat₅; upvanie] upvanie N₂ up'vanie Mos ufanie Vb₃; kos'm'] kosьm' VO kosam' N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab kosm' Pad kosьmъ Vb₂; vľni] vľ'ne N₁ vľne N₂ Vat₅ Dab vľni Vb₃; iže vêtromъ] iže vetromъ N₁ Dab iže lêki vêtrom' Vb₂ iže êki vetrom' Vb₃; vьzmet se] vzmetet se VO vaz'met' se N₁ v'z'metet' se Mos v'zmet se Vat₅ Dab vzet' se Vat₅ vazmet se Vb₃; lêki pēna] pina N₂ Dab; tьnka] tan'ka N₁ Mos Dab tanka N₂ Vat₅ Vb₃ om. tьnka Vb₂; vêtrom] vetra N₁ vetrom' Vb₃ vetromъ Dab; razbiet se] razviet' se VO rabiet' se N₂ razvêvaet' se N₂ raz'vreet' se Mos raz'biet' se Dab; vêtrom'] vetromъ N₁; razbiet' se] raz'et se Vat₅ lêki dim'...razvêet se om. Mos Vb₂ Vb₃ Dab; vspomenenie] vspomenutie N₂ v'spomenenie Mos Dab vspomenenie Vat₅; gosta] gos'ta Mos; edinogo d(ь)ne] d'ne N₂ Mos dne Vb₂ Vb₃; mimoidučago] mimoiduča Vat₅; 15 pravdni že] pravadni že Vb₃ om. že Vat₅; živet'] živuť N₁ Vat₅ Vb₃ Dab žiti vьčnet N₂; mьzda] mazda N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; i mišlenie ih'] miš'lenie Mos; 16 krasotu] k'rasotu Mos Dab; c(êsa)rstviê] c(êsa)rstvi VO; vênc'] vêncьъ VO vên(ь)съ Mos vênacьъ N₁ N₂ Vb₃ vêncьъ Vb₂ v(ê)nacьъ Dab; lêpoti] krasoti N₂ života i lêpoti Vb₂ Vb₃ lipoti Dab; svoego] s'voego N₁ Mos Dab; desniceju svoeju] desnica ego N₁ N₂ Vat₅ des'niceju s'voeju Mos dês'nica ego Dab; mišca ego] miš'ca ego N₂ Mos mišceju svoeju Vb₃; otmet' e] otimety e VO N₁ Mos začitiť e Vb₃; 17 primut' oružie] primu za oružie N₂ uružie Vb₃; ljubve ego] ljubvi ego N₁ ljub(ь)vь ego N₂ ljub've ego Mos Dab ljub've ego Vb₂ ljubvê ego Vb₃; ob'oružit'] oboružitъ VO vьoružety N₂ obьoružitъ Pad ob'oružet Mos oborutъ Vat₅; več' svoju] več' ego N₂ večъ s'voju Dab;

na mьčenie. nepriětelъ. ¹⁸ Oblěčēt' e za oklope pravdoju. i primet' v mēsto šlěma sud' rēsni. ¹⁹ Primet' nepobēdimoe pravosti. ²⁰ i vьostrit' gněv' krěp'pъk'

235c

krěp'pъk' v sulicē.i vzborit se š nimi vselenaē z(e)mľ. protivu nerazumnim'. ²¹ i idut' pravo ispučeni čed'. i lēki prēsiki pognetut se okrъst' oblak'. Oblaki otidut'. i v rēsnoe mēsto skočēt'. ²² ot kamennago gněva plъno pošljut se tuče. i vzidet' na ne voda gorka mor'skaē. i rēki udnie potekut'. ²³ I protivu im' vstanet' d(u)hь rēsnoti. i lēki vihr' vētra razliet' e. i v pustinju privedet' vsu z(e)-mlju bezakoniē ih'. i zloba pod'vratit se prēstoli krěpkih'.

na mьčenie] na mačenie N₁ Mos Vat₅ Vb, Dab vь mačenie N₂ nam'čenie Vb₂; nepriětelъ] nepritelъ VO; 18 oblěčēt' e] ob'lečēt' e N₂ ob'lečēt' se Mos oblekut se Vat₅ obleče Dab; za oklope] za oklopē Mos za ok'lope Dab; primet'] primutъ N₂ Vat₅; v mēsto] mesto Vb₃ v' mesto Dab; šlěma] š'lěma N₁ šlima N₂ Vat₅ š'lima Mos Dab š'ľlěma Vb₂; sud' rēsni] sud' rēs'ni N₁ Dab istinni Vat₅; 19 primet'] primetъ čitъ N₁ Dab primutъ čitъ N₂ Vat₅ primetъ ščitъ Mos; nepobēdimoe] nepobedimoe Mos Vb₃, na pobēdimoe Vat₅ Dab; pravosti] pravos'ti Mos slabosti Vb₂ Vb₃; 20 vьostrit'] vzoštritъ N₁ v'zoštrētъ N₂ v'z'oštritъ Mos vzoštrētъ Vat₅ va ostir' Vb₃ vzoš'tritъ Dab; gněv'] g'něvъ Mos Dab; krěpъk' v sulicē] krěpko sulice VO krěpakъ N₁ krěp'kъ Vat₅ krepek Vb₃ v sulice N₁ Mos Vat₅ Dab; krěpъk' v sulicē] krěpko sulice VOkrěpakъ N₁ krěp'kъ Vat₅ krepek Vb₃ v sulice N₁ Mos Vat₅ Dab; vzborit] vz'bot' VO vz'borit' se N₁ v'zborit' se Mos; š nimi] š nimъ VO N₁ Vb₃ Dab om. š nimi N₂ ž nim' Vat₅; vselenaē] vsēlenaē N₁ v'selenaē Mos Dab; z(e)mľ] zemaľ' Vb₃; nerazumnim'] nerazumimъ VO nerazum'nimъ Mos Dab; 21 ispučeni] vspučeni N₂ is'pučeni Mos ispučenie Vat₅ ispučeni Vb₃ i v'spučeni Dab; prēsiki] prēsike N₁ prisike N₂ Mos Dab prosēki Vat₅; pognetut se] pognut se N₁ pogibnutъ N₂ pog'nut se Dab; okrъst'] oh(ъst)ъ VO N₁ N₂ Mos Dab ukr'stъ Vb₂ okrst' Vb₃; oblak'] oblaci N₁ ob'laka Mos oblaki Vb₃; oblaki otidut'] i otidutъ N₂ Dab om. oblaki Vat₅; v rēsnoe mēsto] v rēsnotu mēsta N₁ v rēsnotē Mos v rēsnoti Vat₅ v rēsnie Vb₂ Vb₃ v resnote Dab mēs'to Mos mesto Vb₃ v mes'to Dab; skočēt'] s'kočētъ N₁ Mos vskočētъ N₂ Vat₅ Vb₂ Vb₃; 22 ot kamennago] kamen'nago N₂ Mos Vat₅ Dab; gněva] g'něva N₂ Mos Dab gniva Vb₃; plъno] plno N₂ Vat₅ Vb, Dab pl'no Mos; pošljut se] pošeljut Mos pomiš'ljut se Dab; tuče] toče Mos; i vzidet' na ne] i v'zidet Mos Dab na te Mos Vat₅ Dab; voda gorka mor'skaē] om. mor'skaē VO gor'ka N₁ Pad Mos morska gor'kaē N₂ morskaē N₁ Vat₅ Vb₃ gorkaē Vat₅; rēki udnie] rēki vodnēe N₁ i rēki gorkie N₂ ...ud'nie Mos reki... Vb₃ ...udnee Dab; 23 protivu im'] protu im' Pad Vb₂ Vb₃; vstanet'] vstahnēt' N₁ v'stanetъ Pad Dab; rēsnoti] res'noti Dab; vihr'] vihrъ VO Vb₂ viharъ N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; vētra] vetra Dab; razliet' e] raz'viet' e N₂ razlit' e Vb₃; v pustinju] v pustinu N₁ Dab; privedet'] privedet' e N₂ privedētъ Dab; vsu] v'su Dab; z(e)mľju] v z(e)mľju N₂; pod'vratit se] podъvratit' se VO pod'vratit N₁ povratit Vat₅ om. se N₁ N₂ Vat₅ povalit se Vb₂ Vb₃; prēstoli] prestoli N₁ N₂ Vat₅ Dab v prestoli Vb₃; krěpkih'] ihъ N₁ k'rěp'kih' Mos Dab krěp'kihъ Vb₂;

Lučša mudrost' neže sila.i mužь mudr'. pače krêpkago. 6 Slišête ubo c(êsa)ri. i razumêite sudečei konci z(e)mlь. 2 priklonête uho vi iže vladaete množ'stvom'. i ugaždaete sebê v narodêh' ljud'skih'. 3 êko dana est' vam' vlast' ot g(ospod)a. i sila ot višnago. iže uprosit' dêlь vaših'. i mišleniê izičet'. 4 Êko egda biste slugi c(êsa)rstviju ego. nepravo sudiste. ni shraniste zakona pravdi. ni hodiste po voli b(o)ži 5 svršeno v skor/ê

235d

v skor/ê êvit se vam'. êko sud' žestok' v têh' budet'. iže vladajut'. 6 Malo bo podast' se m(i)l(o)sti. silnim' bo silne strasti est' trpêti. 7 ne otlêčet' nikogo že č(lovê)ka g(ospod)ь. iže est' g(ospod)ь. ni velikosti nikogo že počtit'. êko mala i velika sam' stvori. i eliko o vsêh' pečalit'. 8 krêpčeišim že krêpčêê muka

lučša] bolša e(stь) N₂ Vat₅ Vb₃ lučьša Vb₂ lučša Dab; mudrost'] krêpost' N₁; mudr'] om. N₁ mudarь N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; pače] pьče VO Vb₂ boli Vb₃; krêpkago] k'rêpkago N₁ krêp-kago N₂ Vb₂ kr'êp'kago Mos kripkago Vb₃ krep'kago Dab; 6 slišête] slišite N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₂ Dab; razumêite] razumiite Vb₃ razumeite Dab; konci] kon'ci VO N₂ Dab kn(e)zi Mos kon'cem' Vb₂ vsi ki sudite Vb₃; z(e)mlь] zemli VO N₁ Vb₃ zemle N₂ Vat₅; add. i kon'cemь ee N₁; 2 priklonête] priklonite N₁ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; add.v(a)še N₁ Vat₅; vladaete] vladate VO; množ'stvom'] množ'stvom' VO Vat₅ Vb₂ množastvomь VO N₁ Dab množstviemь Pad množast'vomь Mos množastviemь Vb₃; ugaždaete] ugaždaite VO Pad ugajaete Vat₅ ugaždate Vb₂ ugaête Vb₃ ugajaite Dab; sebê] v sebê VO Dab; ljud'skih'] ljud'skihь VO Vb₂ ljudaiskihь N₁ Mos Dab ljudskihь Vb₃ 3 vam' vlast'] vlast' vamь VO om. vamь Vat₅ Dab; i sila] i sl(a)va Dab; višnago] viš'nago Mos; om. iže Vat₅; mišlenie] miš'leniê Mos miš'leni Dab; izičet'] vsičetь N₂; dana est' vam' vlast'] add. vaša N₁; 4 biste] bête N₁ bis'te Dab; slugi] sluge Mos Vat₅ Dab; c(êsa)rstviju ego] c(êsa)rstviê ego N₁ Pad; nepravo sudiste] nepravê sudiste N₁; ni shraniste] ni shranista Vat₅ shranis'te Dab; pravdi] pravde Mos Vat₅ pr(a)vdê Dab; ni hodiste po voli b(o)ži svršeno] add. ne hodiste s'vršenê N₁ voli božii N₂ voli b(o)žie Mos voli božji Vb₂ 5 om. N₁ svršeno N₂ Vat₅ Vb₂ svršeniê Mos s'vršeno Dab; v skorê] v skore Dab; v skorê] v skore Dab; sud' žestok'] sutokь (sic!) N₁; v têh'] v' têkь v' têhь N₁; vladajut'] v'ladajutь Mos v'lajutь Vb₃; 6 malo bo podast' se] malo bo imь N₁ podaet se Vb₂ podaet bo se Vb₃; silnim' bo] sil'nim' bo VO silnê bo N₁ silnim sil'nim' bo N₂ sil'nim' bo Vb₂ Dab sil'nem' bo Mos sil'nê bo Vat₅; silne] silnie N₁ sil'ne N₂ Mos Vb₂ sil'ne Vat₅ silne Vb₃ silno Dab; strasti est' trpêti] e(stь) strasti N₂ trpêti N₂ Mos Vb₃ Dab strasti eže trpêti Pad; 7 ne otlêčet'] ne o'tvlêčet' N₁ ne otlučitь N₂; ni velikosti] ne velikosti N₂ Mos Vb₂ Vb₃; počtit'] poč'ti Mos poč'titь Dab; sam' stvori] stvori g(ospod)ь samь VO s'tvori samь N₁ Mos; i eliko] i edinako N₂ i od n(e)go Mos i edinaka Vat₅ Dab; o vsêh'] ot v'sehь Mos Dab; 8 ad 9 om. Mos krêpčeišim že] krêp'čêim že VO N₁ krêpčêim' že Pad Vb₂ Vb₃ krêpčeim že Vat₅ k'rêp'čeim' že Dab; krêp'čêê muka] krêčêê muka VO Vb₂ krêpčêiša muka N₂ Vb₃ krêpčêê

budet'. ⁹ K vam' ubo c(êsa)ri sut' siê sl(o)vesa moê. da naučite se mudrosti i ne padete. ¹⁰ Iže bo hranet' pravdu. pravo opravdet se. i iže učiše se pravdê. obrečut' što otvečajut'. ¹¹ Pohodêite ubo sl(o)vesem' moim'. i ljubête e. i imêti vĕčnete naukĕ. ¹² Svêtla est' mudrost'. êže nikoliže tlêet'. i lshka vidit se têt'. iže ljubet' ju. I obimut se eju. iže željêjut' ju. ¹³ êko têt' prêžde êvit se. ¹⁴ iže ot s(vê)ta bdêt' k nei ne utrudit se i sêdečuju pri vratêh' svoih' obrečêt'. ¹⁵ Misliti ubo ot nee razum' est' svršen'. iže bdit' ee radi v skorê tvr'dostann' bu/det'.

236a

bu/det'.¹⁶ êko dostoinih' sebe sama obhodeçi ičêt'. i v puteh' svoih' êvit se im' veselo. i vĕ vsakom' rasmotreni srečêt' e. ¹⁷ V začelê bo ee rêsnotivna est'.

muka Vat₅ krepčie muka Dab; 9 k vam ubo...] add. k vam' v istinu ubo c(esa)ri Vb₃ om. c(êsa)ri N₂; siê sl(o)vesa moê] s(love)sa siê o(tĕ)ci N₂ om. moê N₂ slovesa siê moê Vb₃; da naučite se] da naučêt' se Dab; mudrosti] mudros'ti Dab; i ne padete] i napadete N₁ N₂ Vat₅ i napadête Mos Dab; 10 iže bo hranet'] om. bo N₂ Vat₅ hranit' VO N₂; pravo opravdet se] opravet se N₁ opr(a)vdit' se N₂ opravde se Vb₃ oprav'dêt se Dab; pravdê] prav'dê Mos; obrečut'] ob'rêčutĕ Mos obrêcut ju Vat₅; što] č'to N₂ Dab; otvečajut'] otvêčajutĕ N₁ N₂ otvečati obrečutĕ Vb₃; 11 pohodêite] pohotêite VO Vat₅ Vb₂ pohodeite N₁ Mos pohotiite Vb₃ pohoteite Dab; sl(o)vesem' moim'] s(love)semi moimi Mos; ljubite e N₁ N₂ Vat₅ Vb₃ Dab; i imêti] i imêti N₂; vĕčnete] v'čnete Vat₅ vačnete Mos Vb₃ vač'nete Dab; naukĕ] nĕukĕ N₂; 12 mudrost] premudrostĕ N₂ Mos Dab; prêmudrostĕ Vat₅; êže nikoliže] êže nikože N₂ êkože nikoliže Vb₃; tlêet'] t'lêetĕ Dab; lshka] lsh'ka VO lah'ka N₁ Mos Vat₅ lahka Vb₃ Dab; iže ju ljubet] iže ju ljubetĕ Vb₃; obimut se eju] om. eju Dab add. i obrêtaet' se iže hranet' ju N₁; željêjut' ju] želijut' ju Vb₃ želejut' ju Dab; 13 prêžde] preje N₁ prêje Mos Vat₅ prie Vb₃ prêždê Dab; 14 s(vê)ta] sveta Vb₂; bdêt'] bdetĕ VO Vb₂ b'detĕ N₁ budutĕ N₂ b(u)detĕ Vat₅ b'dêtĕ Dab; k nei] k' nei Dab; ne utrudit se] ne utrudet se N₁ N₂ i ne... Mos; sêdečuju] sedêčuju Dab; pri vratêh'] pri vratihĕ Mos Vb₂ pri vratehĕ N₁ Vat₅ Vb₃ Dab; svoih'] s'voiĕhĕ N₁ Dab; obrečêt] obrečêt' ju VO obrečutĕ N₂ ob'rêčêtĕ Mos obrêčêtĕ Vb₃; 15 misliti] mis'liti Mos Dab; svršen] svršenĕ VO N₂ Vat₅ Vb₃ s'vršenĕ Dab; bdit'] b'detĕ N₁ b'ditĕ Mos Vat₅ Dab; v skorê] v' skore Dab; tvr'dostann'] tvrdostann VO stanovitĕ N₁ N₂ Mos Vat₅ Dab tvr'dostannĕ Pad tvrdostannĕ Vb₂ tvrdostannĕ Vb₃; budet'] budêtĕ Dab; budet'] budêtĕ Dab; 16 dostoinih'] dostoiĕh VO; sebe sama] s(e)bê sama N₂ Vat₅ Dab sêbi sama Vb₃; obhodeçi ičêt'] ičêtĕ ob'hodeçi VO ob'hodeçi ičêtĕ N₁ op'hodeçi ičêtĕ N₂ uhodeçi Mos Vat₅ ophodeçi Vb₂ ičêt obhodeçi Vb₃ ob'hodêci ičêtĕ Dab; v puteh'] v putêhĕ N₂ Mos Vat₅ Vb₃ om. svoiĕh Mos s'voiĕh Dab; veselo] veselie Vb₃; vĕ vsakom'] va vsakomĕ VO Vb₃ v vsĕkomĕ Vb₂; rasmotreni] s'motreni N₁ rasmotrenii N₂; srečêt' e] obrêčêt' e N₁ srêčêt' e Vat₅ srečêt ga Vb₃ s'rečêt' e Dab; 17 v začelê bo ee] o začelê bo ee Vb₂ ot začela bo ee Vb₃ om. ee N₂; rêsnotivna est']

nauka želêjućim' ee. aće ubo est' ljublenie nauka¹⁸ Ljublenie že ee hranenie zakona est'. Hranenie že neskrúšenie est' zakona. neskrúšenie¹⁹ že tvorit' biti bližiki b(og)u.²⁰ poželênie ubo mudrosti dovodit' k' c(êsa)rstviju vêčnomu.²¹ Aće ubo naslaždaete se na stolêh' i zakonnimi žzli.o c(êsa)ri ljudski. ljubête mudrost'. vsi iže vladaete nad ljudimi.²² Čto est' mudrost'. i ktorim' zakonom' v'zvêčaet se. ne skriju vam' taini b(o)žie. Na ot začela rožd'stva iz'slêduju i položu v svêtlost' sud' ee. i ne mimoidu rêsnoti.²³ ni s nenavistiju put' imêti vâčnu êko tak' č(lovê)kь ne budet' pričestnik' mudrosti.²⁴ Množystvo že mudrosti zdravie est' vselenêi zeml'. i c(êsa)гь mudr' tvrdostan'stvo est' plьku.

rêsnota e(stь) N₁ Vat, rêsnota nauka Mos; nauka želêjućim' ee] нька N₂ nauka želijućimь ee Vb₃; aće ubo est' ljublenie nauka] om. e(stь) N₂ ljub'lenie Mos ljublenie nauka] om. Dab; 18 hranenie že neskrúšenie] hranenie že nie kušenie e(stь) zak(o)na N₁ add. hranenie že zakona es(tь) Mos hrane zakona est' Vb₃ add. hranenie že iskušenie e(stь) z(a)k(o)na N₂ add. neiskušenie es(stь) zakona Mos Vat, Dab add. neskrúšenie estь zakona Vb₂ neskrúšenie zakona estь Vb₃ na skrušenie VO neiskušenie N₁ N₂ Mos Vat, Dab; 19 20 poželênie] poželenie N₁ N₂ Vb₃ Dab; mudrosti Dab; dovodit'] dovedêť Dab; k' c(êsa)rstviju vêčnomu] add. n(e)-beskomu i vêčnomu VO večnomu Vb, več'nomu Dab; 21 naslaždaete se] naslažate se N₁ naslaždaet' N₂ nas'lažat Mos naslažat Vat, naslačet se Vb, nas'lažate se Dab; na stolêh'] na stolih Vb, **om. Dab; zakonnimi] zakon'nimi VO Mos zakon'nêmi Vat, zakon'nimi Vb₂; žzli] žazli N₁ Mos Vat, Vb₃; o c(êsa)ri ljudski] i c(êsa)ri N₂ ljud'ski VO ljudaiski N₁ Vb₃ ljudski N₂ ljud(ь)sci Mos ljud'sci Vat, ljudais'ki Dab; ljubête] lubête VO ljubite N₁ N₂ Mos Vat, Vb, Dab; mudrost] mudrstь N₂ mudos'tь Dab; vsi iže] add. vi vsi iže sudite Vb, v'si Dab; nad ljudimi] om. nadь N₁ ljud'mi N₁ nad ljud'mi VO N₂ Mos Dab ljud'mi Vb₂ ljudmi Pad Vb₃; 22 čto est] ča est' Vb, č'to e(stь) Dab; ktorim'] koterimь Mos Vat, Dab i kim Vb₃; vzvêčaet se] vzvêčaet' se Vat, vъzvêčaet se Vb₂ vzvečaet se Vb, v'zvečaet' se Dab; ne skriju] ni skriju vamь Vb₂; na ot začela] se ot začela N₂ Mos Vat, Dab нь ot začela Pad; rožd'stva] roždastva VO roždьstva Pad roj(ь)stva Mos roj'stva Vat, roistva Vb, Dab; iz'slêduju] izaslêduju N₁ izslêdutь N₂ isslêduju Mos islêduju Vat, Dab izslêduju Vb₃; položu] položu VO N₂ Vb₂ Vb₃ Dab položь N₁ položi Mos Vat; vb svêtlost'] om. v N₁ N₂ v svetlostь Vb₃; mimoidu] mimoidutь Mos; 23 ni nenaviju] ni s nenaviju N₁ ne s nenavistiju N₂ Vb₂; vâčnu] vačnutь Mos v'čnu Vat, vačnu Vb, vač'nu Vb, Dab; êko tak'] êko taki es(tь) Mos; ne budet' pričestnik'] ne but pričest'nikь Vb₂ ne budêť pričes'tnikь Dab; mudrosti] premudrosti N₂ mudr'osti Mos mudros'ti Dab; 24 množystvo] množastvom' že VO v množastvo že N₁ v množastvê N₂ Mos v množstvê Vat, množastvo Vb, v množastvo Dab; mudrosti] mudros'ti Dab; zdravie] z'dravie N₂ Mos Dab; vselenêi] vsêlenie N₁ v'selênêi Mos vselenei Vb, vselênaê Dab; zeml'] zemli N₂ zemaль Vb₃; c(êsa)гь mudr'] om. c(êsa)гь Mos Vat, mudarь N₁ N₂ Mos Vat, Dab; tvrdostan'stvo est'] tvrdostan'stvo VO Pad tvrdostan'stvo N₂ t'vrđostan'stvo Mos tvrdostan'stvo Vb₂ om. es(tь) Mos Vat; plьku] pl'ku VO N₂ Mos tvrdostan'stvo est'

236b

25 Primête ubo nauk' po gl(agol)êh' moi h'. i pros'pêet' vam'.

plku kadi est' c(êsa)гъ mudarъ Vb₃; 25 primête] primite N₂ Mos Vat₅ Vb₃ Dab; g(lago)lêh'] glagoli hъ Vb, glagole hъ Dab; prospêet'] prêspêetъ N₁ prospetъ Dab;

3.1 METODE OBRADJE TEKSTA

3.1.1 KORPUS IZVORA

Čitanja iz starozavjetne *Knjige Mudrosti* obrađena u ovom radu nalaze se u dvadeset i dva hrvatskoglagojska brevijara, od tih su devetnaest rukopisni kodeksi, a tri su tiskana (dva su od tih inkunabule). Prema duljini tekstova i popraćeni kratkim opisom, nabrojani su na početku 2. poglavlja (**Popis izvora**). Fragmentarno sačuvane perikope nisam uzimala u obzir, a pronašla sam ih u dvama rukopisima Arhiva HAZU pod signaturama: *Fragm. glag. 20*, (*Tri sitna ostriška brevijara*, XIV st.) i *Fragm. glag. 53*. (*Tri lista brevijara*, poč. XV st.).³³

Osnovni kriterij pri odabiru izvora bio je jezik: crkvenoslavenski hrvatske redakcije. Najstariji do sada poznati brevijar, *I. vrbnički* s kraja XIII. st.,³⁴ istodobno je i temeljni tekst za usporednu analizu (str. 71-91). Gornja je kronološka granica g. 1561., godina izdanja *Brozićeva tiskanoga brevijara*, posljednjega glagoljskoga brevijara hrvatske redakcije; za njim su došla rusificirana Levakovićeve i druga izdanja.³⁵ Prema vremenskom slijedu korpus izvora izgledao bi ovako: *Vrbnički, brevijar, Padovanski, Vrbnički₂, Vatikanski Borg. illir. 5, Vida Omišljanina, Oksfordski kodeks, Pašmanski, Metropolitanški, Moskovski, Novljanski, Prvotisak 1491*. (prema hipotetskom mjestu nastanka zvan i *Kosinjski*),³⁶ *Baromićev* (inkunabula), *Novljanski₂, Vrbnički₃, Bribirski, Vatikanski Slavo 19, Mavrov, Vatikanski Borg. illir. 10*,

³³ ŠTEFANIĆ [1969.], 95, 121.

³⁴ VAJS [1910.], 1; ŠTEFANIĆ [1960.], 328; HERCIGONJA [1975.], 91.

³⁵ Usp. HAMM [1963.], 51, 66.

³⁶ Usp. NAZOR [1991.], 9-15; HERCIGONJA [1975.], 213; TANDARIĆ [1991.], 32, 33; BOŠNJAK, 115.

Dabarski, Ljubljanski, Rimski brevijar Cap. S. Pietro u BAV (u daljnjem tekstu SP),³⁷ i *Brozićev tiskani brevijar*.

Numeracija biblijskih stihova provedena je prema hrvatskom izdanju *Biblije*³⁸ i odgovara numeraciji u *Septuaginti*. Do neslaganja s numeracijom u *Vulgati* dolazi u petom poglavlju (5.15) i to »zaostajanje« *Septuaginte* za *Vulgatom* za jedan stih slijedi do kraja teksta (6. poglavlje u *Vulgati* ima 27 stihova). Duljina biblijskoga teksta u brevijarima, kao što je vidljivo iz popisa i kritičkog aparata, nije jednaka. Ni u jednom brevijaru *Knjiga Mudrosti* nije zastupljena sa svih svojih devetnaest poglavlja; najdulje lekcije (one u Vb₁, VO, N₁, N₂, Pad, Mos, Vat₅, Vb₂, Vb₃ i Dab) obasižu nepunu trećinu *Knjige* (točnije do 6,25). Sadržajno, radi se o prvim trima većim tematskim cjelinama (proslav – I. nagovor 1,1 – 1,15, epizoda pravednici naspram bezbožnika 1,16 – 5,23, te II. nagovor 6,1 – 6,21) od njih osam, kako ih u većini slučajeva razlikuju istraživači i kako je opisano u uvodu ovog rada. Razlozi za različitu duljinu glagoljskih brevijarskih lekcija razmatrani su u više autora,³⁹ a riječ je o različitim redakcijama časoslovâ, tipu, (brevijar je ili plenarni, ili zbirka ferijalnih oficija sa ili bez *Temporalâ* odnosno *Sanktoralâ*, *Psaltira* itd.), te njegovoj namjeni – N₂ primjerice, bio je namijenjen svečanu izvođenju u koru (pavlinskoga) samostana, dok je *Prvotisak 1491*. putni brevijar za osobnu uporabu.

Za ovaj rad odabran je tekst *Knjige Mudrosti iz Temporalâ (Proprium de tempore, Vlače ot vrêmenne)*, dakle onoga dijela brevijara koji čine (vlastita) čitanja za nedjelje i pomične blagdane za vrijeme kroz godinu. Poznato je međutim da se čitanja iz *Knjige Mudrosti* nalaze i u *Komunalu (Commune sanctorum)*, u misama za mnoge mučenike, kao npr. i u najstarijoj kategoriji službe u čast sv. Ćirila i Metoda.⁴⁰ Ove tekstove nisam istražila; a jednako je tako za neku drugu prigodu namijenjeno i istraživanje misalskih lekcija *Knjige Mudrosti* i njihova usporedba s brevijarskima.

---

³⁷ Kratica po uzoru na HAMMA [1958.], 105, ostale kratice prema *Rječniku crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije* Staroslavenskog zavoda [1991.], XL–XLI. (U daljnjem tekstu *Rječnik*.)

³⁸ Stvarnost – Kršćanska sadašnjost 1974.

³⁹ Usp. HAMM [1958.], 106; PANTELIĆ [1977.], 10, 11; TANDARIĆ, 323.

⁴⁰ PANTELIĆ [1965.], 112. Ovaj je posljednji podatak zanimljiv: mogao bi, zbog starosti i popularnosti teksta, implicirati da će u našem tekstu biti (više) tragova starog ćirilometodskog prijevoda s grčkoga; o tome će problemu biti riječ u poglavlju 3.3.

3.1.2 NAČELA OBRADE TEKSTA I KRITIČKOGA APARATA

Navodeći varijante u kritičkom aparatu uzimala sam u obzir fonološke, morfološke, leksičke i sintaktičke razlike među tekstovima. Pri tome sam se u najvećoj mjeri oslanjala na kriterije primijenjene u izdanjima Staroslavenskog instituta, osobito u *Rječniku*,⁴¹ i ostalim radovima njegovih istraživača. Transliteracija je latinička, kraćene riječi nadopunjuju se u okruglim zagradama prema već uspostavljenim pravilima jezične i pravopisne norme hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika. Prisutnost odnosno odsutnost znaka za poluglas na kraju riječi koje završavaju konsonantom nisam smatrala relevantnom razlikom te je nisam registrirala u kritičkom aparatu.

Redoslijed navođenja varijanata u kritičkom aparatu isti je kao i u popisu izvora, prema duljini teksta u pojedinim brevijarima, a temeljni razlog za takav prikaz rezultata tehničke je naravi: organizacija tako glomazna korpusa mnogo je jednostavnija ako se broj varijanata kontinuirano reducira.

Tako oblikovana usporedna analiza s obzirom na jezične crte zanimala me je prije svega radi utvrđivanja predložka za prijevod, odnosno porijekla teksta, te promatranja prevodilačkih zahvata, ali i da bih pokušala ustanoviti međusobne (filijacijske) odnose – iako ovo potonje bez pretenzija na neki definitivniji zaključak, jer se radi o možda »najskliskijem« filološkom zahvatu, koji zahtijeva veliko istraživačevo iskustvo.⁴²

3.2 JEZIČNE CRTE TEKSTA

Jezik i pravopis *I. vrbničkog brevijara* iscrpno su opisani u Vajsovoj studiji;⁴³ zato sam se ovdje usredotočila na neku vrstu komparativna opisa, odnosno rasprave o varijantama, kako nam ih predočuje kritički aparat. Broj uspoređenih brevijarskih tekstova relativno je velik – od dvadeset i dva na početku, do deset (onih s najduljim lekcijama) na kraju; tako taj prikaz združuje jedan, s jezičnoga stajališta, šarolik korpus. Brevijari su različito stari, nastali na različitim (zemljopisnim) područjima, s različitim udjelom narodnoga, govornoga jezika prodrloga u crkvenoslavenski kao zadani idiom⁴⁴ za

⁴¹ *Rječnik*, XVI, XVII.

⁴² Usp. HAMM [1958.], 115–122, 124.

⁴³ VAJS [1910.], 4 – 21.

⁴⁴ DAMJANOVIĆ [1984.], 21; usp. i DAMJANOVIĆ [1991.], 66.

hrvatskoglagoljske liturgijske knjige; posebice u rubrikama. Uobičajena je podjela hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga – vjerojatno najbolje istražena i obrazložena u radovima J. L. Tandarića i M. A. Pantelić – na sjevernu kvarnersko–istarsku skupinu, skloniju starijemu i konzervativnijemu crkvenoslavenskomu idiomu,⁴⁵ i južnu zadarsko–krbavsku s učestalijim mlađim i dijalektalnim infiltracijama. Upravo tom ću se podjelom kao polazišnom osnovom za razmatranje poslužiti u sljedećim poglavljima.

3.2.1. FONOLOGIJA

1. Poluglas je u temeljnom tekstu zastupljen najčešće pravilno (*ispl̃ni* 1,7; *s'zidajuće* 1,16; *mimoš̃stie* 2,5; *t̃či* 2,16; *tr̃pk'* 4,5; *praṽdnik'* 4,7; *l̃st'* 4,11; *t̃gda* 5,1; *s̃l̃b* 5,9; *ṽzmet se* 5,14 – tipično nebilježenje poluglasa prije enklitike,⁴⁶ *m̃čenie* 5,17; *l̃hka* 6,12; *množ̃stvo* 6,25) s ponekom protruzijom vokalizacije (npr. *sem̃r̃ti* 1,13; 1,16; *besem̃r̃tiē* 3,4; *sem̃r̃tiju* 4,7)⁴⁷ što je uglavnom u suglasju i s Vajsovim i Štefanićevim zapažanjima.⁴⁸ U varijantama je stanje raznoliko i nerijetko odstupa od očekivanoga: ima mnogo slučajeva kada u starijim tekstovima i u tekstovima sjeverne skupine nailazimo na mlađe tendencije, kao i obratno. Tako (varijante su za ranije navedene primjere iz temeljnog teksta) vidimo da Pad, koji svakako spada među starije brevijare,⁴⁹ ima *ispl̃ni* jednako kao npr. *Brozićev brevijar*, koji inače ima izrazitije kroatiziran tekst; Vat₅ i Met imaju *napl̃ni* naspram mlađih N₂ i Brib koji imaju *ñpl̃ni*. U ovom je slučaju poluglas i na mjestu primarnog *a*. *S̃zidajuće* imaju prema očekivanju stariji brevijari sjeverne skupine VO, N₂, Pad i Vb₂, dočim gotovo svi ostali imaju refleks *a*: *sazidajuće*. *Mimoš̃stie* (sc. *sēni*) vokalizira većina brevijara: *šastie sēni mimo* N₁, *mimošastno* N₂, *mimošas'tie* imaju tri brevijara srodnog (ličkog) porijekla Mos, Dab i Brib, a slično *mimošastie* Vat₅, Vb₃, i Lab₂. Met mijenja smisao: *sēñ mimošastna*. *T̃či* vokaliziraju u *tači* gotovo svi brevijari (N₁, N₂, Mos, Vat₅, Vb₃, Dab, Brib) osim najstarijih Pad i VO, te Lab₂, sva tri iz sjeverne skupine. Slično je i

⁴⁵ TANDARIĆ, 32, 33, 188.

⁴⁶ MIHALJEVIĆ [1981], 67.

⁴⁷ O ovom sekundarnom *e* ŠTEFANIĆ ([1969], 326) misli da se ne može uzeti kao lokalna osobina a i TANDARIĆ (183) navodi da je često u svim kodeksima.

⁴⁸ VAJS [1910.], 6, 7.

⁴⁹ TANDARIĆ, 183–185.

s *trъpъk'* u Vb₂, Pad, Vo i Lab₂; a refleksi *a* imaju N₁, N₂, Vat₅, Vb₃ i Dab. Ovdje je riječ o varijaciji ъ/a između dvaju konsonanata na kraju riječi koja postoji i u suvremenome hrvatskome kao nepostojano *a*.⁵⁰ Poluglas u *pravъdnik'* bilježe svi brevijari osim Vb₃ koji ga vokalizira u *pravadnikъ*; ali postoji i mnogo primjera gdje se on u ovoj riječi uopće ne bilježi, niti u Vb₁ niti u varijantama (npr. 2,10; 2,16; 4,16; 5,1; 5,6; 5,16). *Lbst'* u 4,11 u zanimljivoj paregmenonskoj sprezi s *da ne prêl̂stet'* (sc. *d(u)šu ego*) za koju nema podloge niti u *Septuaginiti* (ἡ δόλος ἀπατήση ψυχὴν αὐτοῦ) niti u *Vulgati* (*aut fictio decipiat animam illius*) ima refleksi *a* u svim brevijarima (N₁, N₂, Mos, Vat₅, Vb₃, Dab) osim u najstarijima (Vb₂, Pad, VO); tako ovdje u našega prevoditelja susrećemo jedno samostalno tumačenje koje pokazuje mnogo smisla za efoniju. Suvremeni je prijevod »...*ili da mu himba ne zavede duše*«.

2. Jat se u temeljnom tekstu najčešće piše na etimološki opravdanu mjestu i rijetko je reflektiran, npr. u *prinesen'* 4,10⁵¹ i na ovom mjestu ikavski refleksi imaju svi brevijari (VO, N₁, N₂, Pad, Vat₅, Vb₂, Dab) osim Mos (*prev'znesenъ*) i Vb₃ (*prnesen*). Izrazito su ikavizirani Met (*grihu* 1,4; *bižitъ* 1,5; *videniê* 1,7; *vrime*, *v konci* 2,1; *v nozdrihъ* 2,2; *pobignet'*, *do vrimene* 2,4; *vrime* 2,5; *uživimo* 2,6; *prie*, *rastlijut se* 2,8 – iako ima i npr. *senъ* 2,5 i *cvetъ* 2,7) i Vb₃ (*va vsihъ* 1,12; *v konci* 2,1; *pobignet'*, *do vrimene* 2,4; *vrime* 2,5; *da uvim'* 2,19; *oslipi* 2,21; *imihomъ* 5,4; *krili* 5,11; *razciplenъ* 5,12; *pohotiite* 6,11; *želijut' ju* 6,12; *prie* 6,13). Od ostalih je brevijara refleksi *i* čest u Dab, Brib, Vat₁₀, Lab₂; (u dva potonja nešto češće s refleksom *e*) a u ostalim brevijarima sasvim sporadičan. Nijedan brevijar nema značajno često – dakle češće negoli bismo očekivali od npr. distribucije prema pravilu Meyer–Jakubinski⁵² – zastupljen refleksi *e* (tako da na temelju ovog teksta ne mogu potvrditi navod M. Mihaljevića⁵³ za VO, on ovdje, kako se vidi iz kritičkog aparata, u najvećem broju slučajeva ima nereflektirani *ê*). Valja još spomenuti kako se u Vb₁ s *ê* piše većina (osim *hranite se* u 1,11) nastavaka imperativa 2. l. mn.:⁵⁴ *ljubête*, *iêête*, *pohodêite*, *slišête*, *priklonête*, *primête*. U ovim (starijima i uobičajenima do pol 14. st.) formantima stariji brevijari (VO i

⁵⁰ MIHALJEVIĆ [1981.], 74.

⁵¹ Ovaj primjer spominje i VAJS [1910.], 10.

⁵² Koje je primjenjivo na tekstove sjeverne, krčko–istarske skupine.

⁵³ »U BrVO zabilježili smo isključivo ekavske reflekske.« MIHALJEVIĆ [1991.], 58.

⁵⁴ Usp. VAJS [1910.], 13.

Pad) slijede temeljni tekst, dok ostali imaju i – refleks.

3. Vokalno se I u svim tekstovima čuva dobro, u temeljnom tekstu najčešće uz poluglas, kako primjećuje i Vajs.⁵⁵ Osim ranije navedenog *ispl̂ni* u 1,7, i srodnih primjera istoga korijena, valja spomenuti *ml̂va* u 1,10; (N₁ i Met imaju *mlva*, Lab₂ *molitva* a ostali brevijari slijede Vb₁ uz manje razlike u bilježenju poluglasa), *sl̂n'čnih'* u 2,4; *nedl̂ga* u 4,8; *sl̂n'ce* u 5,6; *v̂l̂neči*, *v̂l̂neh'*, 5,10; *v̂l̂ni* 5,14; *pl̂ku* 6,24. Vokalno *r* je isto tako potpuno očuvano, u Vb₁⁵⁶ i starijim brevijarima (Pad, VO) rijetko bez poluglasa, u ostalima češće: npr. Vb₁ ima u 1,16 *semr'ti*, a N₁, Vat₅, Vb₃, Lab₂ i Met *semrti*; *v tr̂sti* u 4,7 je u N₁, N₂, Vat₅, Vb₃ *v trsti*; *hr'lo* u 3,18 N₁, N₂, Mos, Vat₅, Vb₃ pišu *hrlo*; *tr̂rpk'* u 4,5 N₁, N₂, Vat₅, Vb₃ i Dab pišu *trpak̂*; uglavnom, i ovdje vidimo da najčešće isti brevijari pomlađuju tekst. Vrijedi još spomenuti pojavu sekundarnog vokalnog *r* u 4,10 u Vb₃ u *prnesen*.

4. Suglasnička skupina žd, crkvenoslavenski jezični element⁵⁷ u Vb₁ još se potpuno čuva i nema primjera zamjene s *ĵ*. U tome ga potpuno slijede VO, Pad i Vb₂, a najčešće i N₂ (samo u 2,1 *ohl̂jēniē*) i (rijetko) Dab. Bilježenju *ĵ* na mjestu izrazito su skloni Vat₅, Mos, Oxf i Dab (*ohl̂jēnie*, *preĵe*, *naslaĵaet se*, *utvrĵeni*, *pobēĵaet*) i ponekad N₁, koji međutim češće na tome mjestu ima *ē* ili refleks *e* ili *i*. Reflektirano ili nereflektirano *ē* redovno ima Vb₃ i Brib, a najčešće i Met, Vat₁₀, Ma, Bar, Broz i Vat₁₀, npr. 1,13 *naslaēet se*, (Brib *nas'laet' se*), 2,9 Vb₃ *prie*, 4,4 Vb₃ i N₁ *utvr'eni* (poluglas!), 6,2 *ugaēte*. Vb₃ na nekoliko mjesta piše *ĵ* i na mjestu *i*: *božĵi* (2,13; 2,18).

5. ĉ je isto tako potpuno očuvano i dosljedno se rabi na mjestima glasa *ć* ili slijeda glasova *šč*, npr. *suĉih'*, *gredučago*, *misleĉe*, ali i *šč*: *iĉēte*. Nema primjera grafije sa *št*.

6. Suglasnička skupina pv čuva se u Vb₁ u već spomenutim starijim brevijarima (VO, Pad, Vb₂, Vat₅,) a zamjenjuje sa *f* u mlađima (Vb₃, Met, Ma, Bar, Broz). Npr. 1,2 *upvajut' – ufajut'*, 3,5 *upvanie – ufanie*; jednako je tako u 3,9.

⁵⁵ VAJS [1910.], 14.

⁵⁶ VAJS [1910], 13.

⁵⁷ NAZOR [1963.], 71.

3.2.2. MORFOLOGIJA

1. Imenice. U sklonidbi imenica nekako se najobilježeniji zanimljivostima činio lokativ. Tako u 1,1 imenica *gospod̂* ima u lokativu nepalatalni nastavak i glasi *o g(ospo)dê* umjesto (za i-osnove očekivanoga) *o gospodi*. U ovome se slažu svi brevijari, dok npr. u lokativu sr. r. *v nevin'stvê* pokazuju raznolikost: *-e* u nastavku imaju Dab i Brib, *-i* ima Lab₂, a Vat₃ ima *nevin'stviê*. Ovo je je očito jedan od onih slučajeva gdje jest riječ o promjeni gramatičkog morfema, ali izazvanoj izmjenom fonemskog sustava, (a ne međusobnim utjecajima deklinacija).⁵⁸ Vrijedi još spomenuti 1,9 *v pomišleni* gdje jedino VO u nastavku ima *-ie*, svi ostali *-i*, a Pm *v pomišlen'î*. To je u čitavom tekstu jedini primjer bilježenja poluglasa (ovdje apostrofom) u sekundarnoj konsonantskoj grupi »konsonant + j« (ovdje u jednoj od imenica srednjeg roda, u tekstu vrlo brojnih, izvorno na *-lje*, odnosno *s -ê*; u svim ostalim slučajevima tih imenica, a ovisno o padežima, piše se ili *-ie* (*mimošastie*) ili *-iê* (*ljubodêniê*, *svoego podobiê*) ili *-î* (*v' spomeneni* 2,4 Dab).

Kolebanje u sklonidbi (odnosno neslaganje u pripadnosti osnovama) pokazuje *v têlê* u 1,4: Vb₁ svrstava ga u nepalatalne o-osnove, u lok. sg. Četrnaest brevijara (v. kritički aparat) koji imaju *v têla* ili *v tela* ili samo vokaliziraju *ê*, ili riječ stavljaju u (stilski obojeni?) gen. sg., što mi se čini manje vjerojatnim. Mos se »prisjeća« da bi *têlo* moglo spadati i u s-osnove ali piše *v têlesa* umjesto *têlese*. Dab, sa svojim oblikom *v têle*, (dakle *s -e* refleksom *ê*) možda dodatno upućuje na to da je i ovdje riječ o izmjeni fonemskog sustava.

Od imenica ženskog roda, pažnju privlači (i ponovno je u lokativu) *v blagostini* u 1,1. Sedam brevijara: VO, N₁, N₂, Mos, Dab, Vat₁₉, Rom, ne prepoznaje ovu imenicu kao pripadnicu palatalnih osnova, nego kao *blagost̂* iz i-osnova, *v blagosti*; a kod VO, N₂, Dab, Vat₁₉ možda se radi i o pogrešci (u prepisivanju?) jer imaju *v blagosti i ...* U 2,2 Vb₁ ima za gen. sg. *iskre* umjesto očekivanoga *iskri*: ovo se zacijelo može smatrati primjerom miješanja palatalnih i nepalatalnih nastavaka, što u ovom brevijaru nije učestala pojava,⁵⁹ (vidi npr. *ot toploti* u 2,4; *ot česti* u 2,24; *v rucê* 3,1; *pagubi* u 5,7); zanimljivo je da samo jedan brevijar, i to jedan od onih koji inače izrazito pomlađuju tekst, Vb₃, ovdje ima *iskri*, prema normi. U 5,17 *ljubve ego* slijede

⁵⁸ DAMJANOVIĆ [1984.], 101; HERCIGONJA [1968.].

⁵⁹ Usp. VAJS [1910.], 19.

svi brevijari osim N₁ (*ljubvi ego*, nastavak iz *i*-sklonidbe⁶⁰) i Vb₃ (*ljubvê ego*), koji je primjer teško komentirati drugačije od pukog nepoznavanja gramatike, budući da ni kontekst ne može pomoći (ne radi se ni o kojem drugom padežu, ili sl.).

2. Pridjevi. U deklinaciji pridjeva, uočljivo je da prevladavaju stari oblici gen. sg. m. r. na *-ago* i, nešto rjeđe, dugi nastavci nom. sg. ž. r. na *-aê*, ili sr. r. na *-oe*. Npr. 1,6 *zloslovenago*, 1,9 *nečistivago*, u 1,5 prezentski particip *nad'hodeâago*, 2,7 *krasnago*, 2,23 *neiskon'čatel'nago*, 4,16 *dlgago*; u 1,15 *vêčnaê*, u 4,1 u Dab *besemrtnaê* (Vb₁ ima *besemrtna*), u 5,22 *voda gorka/ê morska/ê*; 5,22 *rêsnoe mêsto* (ostali brevijari ovdje najčešće mijenjaju smisao *v rêsnotu mêsta*. N₁, i sl.; vidi to mjesto). Valja izdvojiti rijedak primjer⁶¹ uporabe neodređenog oblika u 4,9 *života neporočna*, koji, s izuzetkom Vat₅ (*živоть neporočni*) slijede svi brevijari.

Primjeri komparacije pridjeva su rijetki: *luč'sa (mudrost neže sila)* u 5,23 – ovdje N₂ i Vat₅ imaju *bol'sa e(stb)* – i 6,8 *krêpčeišim že krêp'čêê (muka budet)*.

3. Zamjenice. Među oblicima posvojnih zamjenica m. i sr. r. prevladavaju stariji nastavci (kao i kod pridjeva) *-go*, i to u svim brevijarima, (npr. 2,1; 5,16). U 1,12 *v_b vsêh'* u Vb₃ i Vat₁₀ (*v/a vsih*), Dab, Lab₂, Prv (*v vsehb*) primjetno je pomlađivanje reflektiranjem *ê*. U 2,1 vidimo da N₂ i Dab nepravilno sklanjaju *nič'bo*: *ot ničto že*, umjesto *ot ničeso že*. U 3,5 *dostoini sebê* imaju svi brevijari osim Mos (*sebe*) i Vb₃ (*sêbi*). Pravilni genitiv dakle ima samo Mos, ali pitanje je je li ga upotrijebio »svjesno« ili je, kao ostali, smatrao da se ovdje treba nalaziti (reflektirani ili nereflektirani) *ê*. Drugo možda moguće tumačenje je da je rekcija *dostoini* zahtijevala dativ. Ovo nije jedini slučaj nejasne rekcije: u 2,18 N₂ i Mos imaju umjesto *primet' i* (sc. *bogb*), dakle akuzativa, *primet' ego* (genitiv). Vrijedi još spomenuti kako umjesto tog akuzativa (palatalne zamjenice *iže*), Vb₃ ima najčešće mlađi oblik *ga*: npr. u 2,18 *izbavit ga, primet ga*; 2,19 *uprosim ga*; 4,14 *izvesti ga*. Kod istog brevijara nalazimo i jedini primjer uporabe *ča* umjesto *č'bo*: u 6,22 *ča est mudrost*. U Ma, Broz i Pašm gotovo redovito nailazimo na zamjenu odnosno zamjenice *iže*, *êže*, sa *ki*, *ka*: 1,1; 1,8; 1,11; 1,16; a u 2,24 kod N₁ *vsì ki sut*.

4. Glagoli. U tekstu izrazito refleksivne naravi kao što je ovaj moglo bi se pretpostaviti da će glagolski sustav biti statičan, odabirom oblika prilagođen

⁶⁰ Usp. HAMM [1958.], 128.

⁶¹ DAMJANOVIĆ [1993.], 74.

radnji koja *promišlja* stanja više negoli *opisuje* zbivanja, koja nema pred sobom burne događaje (iz prošlosti) nego apstraktnu, ponešto bezvremensku, zadaću da objasni, primjerice, zašto se u životu valja posvetiti mudrosti, i kako. U prvom dijelu *Uvoda* nastojala sam raščlaniti neke naratološke osobitosti ovoga štiva; vjerujem da neće škoditi ako se u ovom odjeljku povremeno pozovem na tu raščlambu (budući da su u prvom redu glagoli ti koji nose i određuju ritam radnje i zbivanja nekog diskursa), da bismo verificirali je li, koliko i zašto reflektivnost u prijeponu sa živahnošću pripovijedanja.

Prvo poglavlje počinje i završava adhortacijom; ti (1,1 i 1,11–12) su stihovi obilježeni imperativima (*ljubête, mudr'stvuite, iêête, hranite se, ne ljubête, ni iêête*) i to svima (osim *hranite se* i *mudr'stvuite* per definitionem) s formantom *-ê-*, koji se smatra normom do 2. pol. 14. st.,⁶² i, kao što je već opisano u odjeljku o fonologiji, imaju ih samo stariji brevijari, ostali imaju refleks *-i-*. Stihovi koji su između navedenih, kao i 1,13–16, bave se jednostavnim opisivanjem i svi su glagoli u 3. l. sg. prez.: *obrêtaet se, razlučajut', skrušit, est', vselit se, slišit, ne skriet se*. Izuzetak je 1,9 *vprošenie budet'* gdje je taj trenutni prezent u službi futura. Glagoli *isplbni* (1,7) i *stvori* (1,14) jedini su (i tako je kod svih brevijara) koji nemaju arhaični⁶³ nastavak *-tš*. U drugom se poglavlju situacija mijenja jer se odmah na početku *navode* riječi bezbožnika (*rêše bo nečistivi...*); sve do 2,21 traje njihova jadikovka, radnja se dinamizira i zato uvode novi glagolski oblici – participi (*misleêe nepravo*), kondicionali (*iže vratil' se bi, lêki da bim' ne bili, ne bilo bi*), futuri (*potom budem', budêt' bo prêzrenie*), preteriti/imperfekti⁶⁴ (*bê têlo naše*), aoristi (*bisi nam v prêdanie*), imperativi (*pridête ubo i uživêmo, vênčaimo se*), uz prezentske oblike: *mimo idet', razliĉn' est', izmêneni sut', aêe est' sin', primet', izbavit'*. Stihovi do kraja 2. poglavlja komentiraju njihovu zabludu i obilježeni su (sigmatskim) aoristima (*pomisliše, zabludiše, ne razumêše, upvaše, stvori, oslêpi*), i nakon jednog asigmatskog (*vnide*) koji sugerira trenutnost, rečenica završava prezentom (*naslêdujut' ju*). Čitavo treće i četvrto poglavlje protječu u jednoj živoj alternaciji *pravdni – nečistivi* i to tako da mijene nastupaju u 3,1, 3,10, 3,13, 3,16, 4,1, 4,3, 4,7, 4,17. Ovdje su zbivanja opisana dinamičnom izmjenom glagolskih vremena, vidova, načina i stanja (v

⁶² HAMM [1963.], 55; usp. DAMJANOVIĆ [1984.], 35.

⁶³ NAZOR [1963.], 72.

⁶⁴ DAMJANOVIĆ [1993.], 91–92.

rucê ...sut' – prikosnet se – vidêni biše...umrêti – mnêno bê – otidoše – mučeni sut – postradavše – budet prizrênie – rastekut se – vladati vьčnut – vcêsarit se – upvajučei ...razumêjut), zatim sklopovima polisindetskih nizova s euritmično izostavljenim kopulama (*tьče est upvanie ih' i trudi ih' bes ploda i pusta dêla ihь. ženi ih' bezumni sut' i čeda ih bezakonna. êko blažena est' neplodna i neoskvr'nena i êže nevêst' loža v grêsê i imêti vьčnet' plodь v prizrênie dušь svetih' i uskoplest' nedêlai rukama svoima bezakoniê*). Od 4,17 do kraja poglavlja u nekoliko se stihova pokazuje kako neslavno će *nečistivi* skončati (*i budut' potom' paduče bez' čьsti ...*), da bi u 5. poglavlju prva tri stiha poslužila kao neka vrsta »zaleta«, (mahom obilježena participima – *viduče, vzdisuče, rekuče, pokaênie dêjuče*) za novi navod njihove tužaljke. Prvim dijelom dominiraju sigmatski aorisni oblici, koji, međutim, sugeriraju trajnost radnje: *mnêhom', zabludihom', utrudihom se, hodihom', ne poznahom'*. Stihovi 5 –13 pripadaju u možda najpoetičnije odlomke teksta; to je lijepa slika iz prirode sa slijedom usporedba – sa sjenom, glasnikom, lađom (korabljom) na vodi, pticom u zraku i šumom njezinih krila, odapetom strelicom. Nekoliko se puta uzastopce ponavljaju *verba composita*, sve odreda glagoli kretanja s prefiksom *mimo-*:⁶⁵ *mimoteče, mimoide, mimošdšu, mimoletê*. Od 5,15 do kraja poglavlja slijedi zaključak o svršetku *nečistivih v prêispodnih* i još jedan slikoviti prirodoslovni prikaz *mьzdi pravdnihь u gospoda*, obilježen rezolutnim prezentima: (*primut', ob'oružit', vьostrit', vьborit se, idut, pognetut se, vzidet', vstanet', privedet'*). 6. je poglavlje zaključni nagovor vrhovnicima i sucima, ponovno imperativno intoniran (*slišête, razumêite, priklonête, pohodêite, primête*), ali u kombinaciji s opominjućim aoristima: *egda biste ... nepravo sudiste ... ni shraniste ... ni hodiste (po voli boži)*.

Ni kod jednog brevijara nema odstupanja od temeljnog teksta, osim, kao što je već ranije navedeno, manjih fonoloških pojedinosti, ili minimalnih leksičkih nijansa (kao što će pokazati sljedeći odjeljak).

3.2.3 LEKSIK

Uspoređujući ovaj tekst na leksičkoj razini razvidno je kako većih odsakanja od Vb₁ nema. Svi brevijari uglavnom jednako poštuju starinu »zadanu

⁶⁵ Usp. JURČEVIĆ, 61.

žanrom«, a u samom temeljnom tekstu pak, osim očekivanih arhaizama nema tragova dubljeg poniranja u prvotni (Ćirilov) prijevod, iako im se, s obzirom na sudioništvo *Knjige Mudrosti* u kultu, odnosno službi Ćirilu i Metodu, ne bi bio sasvim neopravdano nadati. Neke od razlika u leksiku najvjerojatnije su rezultat pogreške: u 1,11 Lab₂ ima *molitva* (pisar je očito mislio da je razriješio riječ pod titlom) umjesto *mľva*, u 2,4 N₂ *pogibnet* umjesto *pobêgnet*, u 5,9 Mos ima *obêtie* umjesto *bitie*. Druge međutim, svjedoče o svjesnu zahvatu: u 1,14 N₁ ima *bal'stvo* umjesto *vrač'stvo*, u 2,17 isti brevijar ima *slovesa ego* umjesto *glagoli ego*, a u istom stihu Vb₃ mijenja *rêsnî sut'* u *istinnî sut'*. U 2,24 svi brevijari imaju pridjev *d'êvleju* što se smatra prvim stupnjem pomlađivanja starog *sotone*,⁶⁶ U3,11 umjesto *ťêce*, što slijede svi brevijari, Mos ima grecizam *v adê*, a u 3,13 N₁ zanimljivo *nekosnena* umjesto *neoskrvr'nena*. Osobito pak zanimljivim držim dva primjera uporabe pridjeva *udънь*: u 3,19 *narodi bo nepravdni ud'ni sut' skon'čaniê*, i u 5,22 *rêki udnie potekut*. U prvom slučaju valja navesti da Vb₂ i Vb₃ na tome mjestu imaju *ugodni*; u drugom (5,22) da N₁ ima *rêki vodnêe*, a N₂ *rêki gorkie*. Zagledanje u grčki i latinski tekst može razjasniti smisao, ali neće biti od posebne pomoći, jer je crkvenoslavenski preveo dva različita pridjeva, (odnosno u drugom je slučaju riječ o prilogu), istim: (3,19 *χαλεπά, dirae*, 5,22 *ἀποτόμως*, *duriter*). Etimološki priručnici nude različita tumačenja; Miklošič:⁶⁷ koji se tiče ekstremiteta, udova; Fasmer:⁶⁸ dolazi od zriti, bubriti; povezano sa grč. οὔθαρ, *vime*, i lit. *udruoti*, biti trudna; Skok⁶⁹ povezuje s *nauditi*, *pačiti*, *škoditi*; lit. *udyti*, *psovati*.

Moj bi se zaključak mogao najkraće sažeti ovako: *nabujao* je u obama ovim slučajevima *škodljiv*; nepravedni narodi loša (*škodljiva*) su svršetka, a nabujale će rijeke poteći (i kazniti, naškoditi...), odnosno rijeke će nabujalo (*škodljivo*) poteći.

Na kraju ovog odjeljka valja još spomenuti da u 6,15 N₁, N₂, Mos, Vat₅ i Dab imaju *stanovitъ* umjesto *tvr'dostann*, i da se u 6,16 inače uvriježen arhaizam *obrêčêtъ* zamjenjuje s mlađim *srečêtъ*, i to u svih brevijara uključujući i Vb₁, osim N₁.

⁶⁶ HAMM [1963.], 55.

⁶⁷ MIKLOŠIČ, 1042.

⁶⁸ FASMER, 149.

⁶⁹ SKOK, 135.

3.2.4 SINTAKSA

Od sintaktičkih osobitosti teksta valja spomenuti finalnu konstrukciju u 1,14 *stvari bo da bila bi vsa. iscêliti se stvori narodi...*, doslovno prema lat. *creavit ut essent omnia / et sanabiles nationes...*, te jednako doslovno prenesenu konstrukciju nominativa s infinitivom u 2,23 *êko bogъ stvori êlovêka neiskon'čatelnago* prema *quoniam Deus creavit hominem inexterminabilem*. Ima više primjera pridjevske uporabe participa; npr. *i uskoplen est nedêlaei rukama svoima bezakoniê*, ili *razumêeite sudeêei konci zeml̃b*. U 6,6 zanimljiv je primjer dativa s infinitivom *silnim' bo silne strasti est' trъpêti*, (a da na tome mjestu ni u grčkom niti u latinskom tekstu ne stoji akuzativ s infinitivom).

3.3 PREDLOŽAK ZA PRIJEVOD

Iako je, kao što sam do sada u nekoliko navrata navodila, bilo nekih indicija prema kojima bi trebalo očekivati da će u tekstu biti barem tragova prijevoda (koji je »starši a lepši«⁷⁰) s grčkoga predložka, treba odmah na početku ovog poglavlja reći da to nije slučaj. U tekstu ima nekoliko neprevedenih grčkih riječi, koje prema mišljenju nekih istraživača⁷¹ mogu biti vrijedan signal, u literaturi nailazimo na različite pretpostavke,⁷² ali nakon potanje analize pronašla sam samo (gotovo doslovno) slaganje s *Vulgatom*. Osobito dobro su u radovima J. L. Tandarića u mnogo navrata zorno prikazani i obrazloženi primjeri prilagođavanja prvotnoga prijevoda s grčkoga prema *Vulgati*,⁷³ te sam nastojala provjeriti nema li i ovaj tekst barem »u podlozi« (tj. u sredini, jer su upravo počeci i završeci prilagođavani tekstu *Vulgate*)⁷⁴ tragove prijevoda s grčkoga. Našla sam, međutim, usprkos početnoj nepovjerenjivosti prema Vajsovim i Tandarićevim navodima,⁷⁵ prilično nedvosmislene primjere prijevoda s latinskoga, kao što ću nastojati pokazati u nekoliko sljedećih primjera. Ono što još svakako treba prije toga istaknuti jest da u brevi-

⁷⁰ VAJS [1910.], 39.

⁷¹ GRABAR, [1965.], 116; [1986.], 87.

⁷² GRABAR [1986.], 89; TANDARIĆ, 324; VAJS [1910.], 38.

⁷³ Usp. npr. 323.

⁷⁴ TANDARIĆ, 320.

⁷⁵ Iz bilješke 43.

jarima *nema* razmimoilaženja u pogledu predložka: nisam mogla zabilježiti primjer u kojem bi neki od brevijara imao prijevod s grčkoga, ili koji bi govorio o prijevodu iz nekog različitog izdanja *Vulgate*.

Već u uvodnom stihu 1,1, vidimo da je doslovce prenesena konstrukcija sa zamjenicom – *qui iudicatis terram, iže sudite zemli*, – a ne grčka participska οί κρίνοντες τήν γήν. Gotovo identičan je primjer u 1,11 gdje je *a murmuratone quae nihil prodest* prevedeno s *ot r̥ptaniê êže ničože prospêet'* dok u grčkom stoji sažeto γογγυσμὸν ἀνωφελῆ (*beskorisnog*). Primjer iz 1,14 *stvari bo da bila bi vsa ...* komentiran je u odjeljku o sintaksi, a vrlo sličan njemu je onaj u 1,16 *êko semr'ti dostoini sut'. iže sut' ot česti ee*, prema *quoniam digni sunt qui sunt ex parte illius* a ne prema lapidarnomu grčkomu infinitivu: ἀξιοί εἰσιν τῆς ἐκεῖνου μερίδος *εἶναι*; ili onaj u 2,2 gdje je *ot ničeso že stvoreni esm'* doslovno prema *ex nihilo*, a ne prema prilogu αὐτοσχεδίως. Jedan je od primjera koji nedvosmisleno govore za prijevod s latinskoga predložka stih 2,9: *ni edin' travnik' budi v nem že ne bilo bi ljubodênie naše*, kojega nema u *Septuaginti* (a nema ga ni u svim kodeksima *Vulgate*, kako je vidljivo iz Gasquetova izdanja),⁷⁶ što je doslovan prijevod *nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra.*, iz čega je očito da se prevoditelj nije služio grčkim tekstom.

Od primjera u kojima prijevod nije slijedio *Vulgatu*, a nema potvrde ni u *Septuaginti*, valjalo bi izdvojiti sljedeć: stihu 3,16 prevoditelj je zanimljivo apsolvirao *ab iniquo toro semen exterminabitur*; identično grčkomu ἐκ παρὰ νόμου κοίτης σπέρμα ἀφανισθήσεται: *ot bezakonne postêle sveto otvlêčet se*. U 4,17, međutim, nailazimo na prijevod u kojem nije bilo razloga za čedno izbjegavanje izraza pretjerane tjelesnosti: *počto pom'nka ego gospodь; cur munierit illum Dominus*. što potpuno odgovara grčkomu εἰς τί ἡσφαλίσατο αὐτὸν ὁ κύριος. U nekim kodeksima *Vulgate* tekst međutim glasi *minuerit*, te je naš prevoditelj (a nema neslaganja među brevijarima) ili imao taj predložak, ili je sam pročitao *minuerit*, što je vrlo lako objašnjivo, i preveo kao što je navedeno. U 4,19 nalazimo i stih koji hrvatskoglagoljski prijevod nije uopće registrirao, nakon *plakati budut' (et erunt gementes)* u latinskom tekstu dolazi *et memoria illorum periet*, u grčkom καὶ ἡ μνήμη αὐτὸν ἀπολεῖται.

Postoje i takvi (rijetki) primjeri, a ovdje ću izdvojiti onaj najmanje dvo-smislen, u kojima se prijevod može povezati s grčkim tekstom, ali ne *i s*

⁷⁶ *Vulgata* [1964.],

latinskim. U 1,16 *i mnet' ju priêtelnicu s'zidajuêe* (i obruèenie položiše k nei) što je prijevod φίλον ήγησάμενοι αὐτὸν ἐτάκῃσαν καὶ συνθήκην ἔ – θεντο πρὸς αὐτόν. Latinski glasi: *et aestimantes illam amicam defluserunt et sponsionem posuerunt ad illam. Defluere* (otječem, curim dolje, propadam, ginem, raspadam se) se ne može nikako obrazložiti ni prevesti sa *s'zidati*, ili grčkim τάττω (staviti, postavljati, uglaviti, odrediti, uvesti). Dakle, latinski bismo preveli ovako: »i smatrajući je prijateljicom propadoše i...«, a grčki »i smatrajući je prijateljicom utvrdiše i zavjet joj predložiše (položiše pred nju)« – grčki je (i crkvenoslavenski) tekst naprosto ovisniji o drugom dijelu rečenice nego latinski.

Pred ovakvim primjerima (a ovo je jedini nedvosmislen slučaj neslaganja s *Vulgatom* »u korist« *Septuaginte*) međutim znatno pretežu onakvi kakve sam predočila u proteklim odjeljcima, i kakvih bih, mogla navesti još podosta, ali bez veće prevage u relevantnosti. Stoga držim da je na mjestu zaključak da je brevijarski tekst *Starozavjetne knjige Mudrosti* preveden s latinskoga, a ne s grčkoga predložka, tim više što se ni kod jednoga od dvadeset i dvaju obrađenih brevijara ne nailazi na primjere koji bi govorili suprotno. Tako se mogu potvrditi i preliminarna predviđanja nekih ranijih istraživača hrvatskoglagoljskih liturgijskih kodeksa.

4. ZAKLJUČAK

1. *Starozavjetna Knjiga Mudrosti* najmlađa je knjiga *Staroga Zavjeta*, i jedan je od njegovih dijelova napisanih na grčkom jeziku. Nastala je najvjerojatnije u Aleksandriji, u prvoj polovici 1. st. prije Krista te upravo zbog mjesta i vremena nastanka, bogatih svakovrsnim društvenim previranjima, u sebi utjelovljuje utjecaje različitih predaja. Najbolje su razlučiva dva povijesno-književna »sloja« – stara bliskoistočna mudrosna predaja i grčki utjecaji. Raščlamba njihovih osobitosti, ponajprije povijesnoknjiževnih i pripovjednih, kazuje ponešto o autoru (aleksandrijski Židov, dobro obrazovan i religiozan) i namjeri teksta (poznatim književnim oblikom, mudrosnim diskursom stavljenim u usta kralju Salomonu, navesti na religijsku vrlinu), ali nudi i neke pretpostavke važne pri ispitivanju predložka hrvatskoglagoljskomu prijevodu.

2. Hrvatskoglagoljski brevijarski tekst *Knjige Mudrosti* prikazan je usporedbom teksta *I. vrbničkog brevijara* koji je, kao najstariji, odabran kao te-

meljni, i tekstova dvadeset i jednoga brevijara koji su prikazani varijantama u kritičkom aparatu. Poredbena jezikoslovna raščlamba pokazuje u najvećem broju primjera da brevijari sjeverne kvarnersko–istarske skupine bolje čuvaju starinu jezika i imaju manje čakavskih elemenata od brevijara južne zadarsko–krbavske skupine koja je sklonija mlađim i dijalektalnim infiltracijama. Među brevijarima koji fonološki, morfološki i leksički izrazitije pomlađuju tekst ipak valja istaknuti i *III. vrbnički brevijar, uz Metropolitanski, Dabarski, Bribirski*, te – međusobno vrlo slične – *Baromićev i Brozićev tiskani brevijar*.

3. Prema većini pokazatelja, brevijarski prijevod *Knjige Mudrosti* nastao je prema latinskomu predlošku. Na to ukazuju ponajprije leksički i sintaktički primjeri, ponekad gotovo ropsko prevođenje opširnijih latinskih konstrukcija koje je u opreci prema sažetosti grčkoga izraza i prevođenje stihova iz *Vulgate* kojih uopće nema u tekstu *Septuaginte*. Unutar korpusa tekstova u tom pogledu nema neslaganja; ni kod jednoga od dvadeset i dvaju obrađenih brevijara ne nailazi se na primjere koji bi govorili o prijevodu s grčkoga izvornika. Tako se mogu potvrditi i preliminarna predviđanja nekih od ranijih istraživača hrvatskoglagoljskih liturgijskih kodeksa.

BIBLIOGRAFIJA

1. BAKMAZ, I., NAZOR, A., TANDARIĆ, J. 1991. *Brevijar po zakonu rimskoga dvora. (1491.)*. Faksimil i prilozi. Zagreb.
2. BAUEROVÁ, H. 1991. *Neslovanské předlohy charvátskohlaholských breviářních textů (Prophetiae minores)*, »Listy filologické«, 114.
3. BERČIĆ, I. 1871. *Ulomci Svetoga pisma obojega uvjeta staroslovenskim jezikom*, Prag 1871–1866.⁷⁷
4. BIRKFELLNER, G. 1975. *Glagolitische und Kyrillische Händschriften in Österreich*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien.
5. BOŠNJAK, M. 1970. *Slavenska inkunabulistika*, Zagreb.
6. BRATULIĆ, J. 1985. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Preveo i protumačio Josip BRATULIĆ. Zagreb.
7. BROZOVIĆ, D. 1973. *O hrvatskom književnom jeziku šesnaestoga stoljeća*, *Zbornik Zagrebačke slaivističke škole*, Zagreb.

⁷⁷ Izdanjâ *Biblija* su, zbog veće preglednosti, sva zajedno navedena na kraju, pod br. 91–95.

8. CORIN, A. P. 1993. *Variation and Norm in Croatian Church Slavonic*, »Slovo« 41–42, Zagreb,
9. DAMJANOVIĆ, S. 1984. *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb.
10. DAMJANOVIĆ, S. 1991. *Jedanaest stoljeća nezaborava*, Osijek – Zagreb.
11. DAMJANOVIĆ, S. 1993. *Hrvatski glagoljaši i počeci hrvatskoga književnog jezika*, »Croatica« 37–39, Zagreb,
12. DEROSI, J. 1978. *O normiranosti hrvatskoga književnog jezika u srednjem vijeku*, »Filologija« 8, Zagreb, 81–88.
13. DVORNIK, F. 1956. *The Slavs, their early History and Civilization*, Boston.
14. DŽUROVA – STANČEV – JAPUNDŽIĆ. 1985. *Opis na slavjanskite ģkopisi vъv vaticanskata biblioteka*. Sofija.
15. ECKHARDT, T. 1955. *Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice*, »Radovi Staroslavenskog instituta« 2, Zagreb, 59–91.
16. FALIŠEVAC, D. 1978. *Razdoblja i književne vrste hrvatske srednjovjekovne proze (o problemu periodizacije i klasifikacije)*. »Filologija« 8, Zagreb, 89–98.
17. FALIŠEVAC, D. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza. Književno-povijesne i poetičke osobine*. Zagreb.
18. FASMER (VASMER), M. 1964. *Etimologičeskii slovarъ russkogo jazyka*, I – IV. Moskva.
19. GORDIS, R. 1968. *Kohelcth – The Man and his World. A study of Ecclesiastes*. New York.
20. GOWAN, D. E. 1992. *Reading Job as a Wisdam Senift*. *Journal for the Study of the Old Testament* 55, Sheffield, 85–96.
21. GRABAR, B. 1965. *Apokrifi u hrvatskoglagoljskoj književnosti do 16. st. s osobitim obzirom na apokrifna djela apostolska. (Književno-komparativna studija)*. Doktorska disertacija, Zagreb.
22. GRABAR, B. 1984. *Tiskani glagoljski Baromićev brevijar*. »Slovo« 34, Zagreb, 159–180.
23. GRABAR, B. 1986. *Ćirilometodski i staroslavenski prijevodi u hrvatskoglagoljskim prijepisima*. »Slovo« 36, Zagreb, 87–94.
24. GRIVEC, F. 1963. *Slovenska blagovestnika Sv. Ciril in Metod*. Celje.
25. GOLDSTAIN, J. 1967. *Les sentiers de la Sagesse*. Paris.

26. GUTTMANN, J. 1973. *Philosophies of Judaism*. New York.
27. HAMM, J. 1952. *Datiranje glagoljskih tekstova*. »Radovi Staroslavenskog instituta« 1, Zagreb, 5–72.
28. HAMM, J. 1958. *Judita u hrvatskoglagoljskim brevijarima (Liber Judith ex breviariis croatico-glagoliticis)*. »Radovi Staroslavenskog instituta« 3, Zagreb, 103–201.
29. HAMM, J. 1963. *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*. »Slovo« 13, Zagreb, 46–67.
30. HARRINGTON, W. 1977. *Uvod u Stari Zavjet*. Zagreb.
31. HARRINGTON, W. 1991. *Uvod u Bibliju*. Zagreb.
32. HEINISCH, P. 1913.–1914. *Griechische Philosophie im Alten Testament*, Münster.
33. HERCIGONJA, E. 1971. "Liber Judith" i Martinčev zapis suprotiv Turkom iz Novljanskog II. brevijara. »Radovi Zavoda za slavensku filologiju« 12, Zagreb, 69–73.
34. HERCIGONJA, E. 1975. *Hrvatska srednjovjekovna književnost, (Povijest hrvatske književnosti, knjiga 2)*, Zagreb.
35. HERCIGONJA, E. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige. Rasprave o hrvatskom srednjovjekovlju*. Zagreb.
36. IVŠIĆ, S. 1925. *Ostaci staroslavenskog prijevoda u hrvatskoj glagoljskoj književnosti, Zbornik kralja Tomislava, Posebna djela JAZU 17*, Zagreb, 451–501.
37. JAPUNDŽIĆ, M. 1955. *Glagoljski brevijar iz g. 1465. (Vaticano-Slavovo 19.)* »Radovi Staroslavenskog instituta« 2, Zagreb, 155–191.
38. KAESTLI, J. D. 1984. *Le récit de IV Esdras 14 et sa valeur pour l'histoire du Canon de l'Ancien Testament. U: Le Canon de l'Ancien Testament, sa formation et son histoire*. Urednici: J. D. KAESTLI i O. WERMELINGER. Genève.
39. KLAJIĆ, N. 1956. *Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva u X. i XI. st.* »Slovo« 15–16, Zagreb, 225–280.
40. KNAPP, A. B. 1988. *The History and Culture of Ancient Western Asia and Egypt*. Chicago.
41. KNIEWALD, D. 1937. *Liturgika*. Zagreb.
42. KOLUMBIĆ, N. 1971. *Osobitosti hrvatske srednjovjekovne književnosti i njezina aktualna pitanja*. »Croatica« 2, Zagreb, 295–305.

43. KREISSIG, H. 1987. *Povijest helenizma*. Zagreb.
44. *Dictionary of Biblical Theology*, 1973.² Urednik X. L. DUFOUR. London.
45. LESKIEN, A. 1962. *Handbuch der altpugarischen Sprache*. Heidelberg.
46. LESKY, A. 1971. *Geschichte der Griechischen Literatur*. Bern-München.
47. MALIĆ, D. 1972. *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Zagreb.
48. MATHIESEN, R. 1979. *Bible, Church Slavonic. The Modern Encyclopedia of Russian and Soviet Literature*. Vol. 3. Urednik H. B. WEBER.
49. MATHIESEN, R. 1983. *Handlist of Manuscripts Containing Church Slavonic Translations from the Old Testament*. »ПОЛАТА КЪЗНИГОПИСЬ-НАДА«, Nijmegen, 3–48.
50. MIHALJEVIĆ, M. 1986. *O glasu j i načinima njegova bilježenja u tekstovima hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. »Slovo« 36, Zagreb.
51. MIHALJEVIĆ, M. 1991. *Generativna fonologija hrvatske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Zagreb.
52. MIHALJEVIĆ, M. 1992. *The Phonological System of the Croatian Redaction of Church Slavonic*. »Slavic and East European Journal« 1, Tucson, 1–16.
53. VON MIKLOSICH, F. (1865.) 1963. *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. (Emendatum, auctum)*. Wien.
54. MILČETIĆ, I. *Hrvatska glagolska bibliografija, I dio, Opisi rukopisa. Starine JAZU*, knjiga XXXIII. Zagreb.
55. NAUMOV, A. 1981. *Sveto pismo i bogoslužbeni tekstovi kao komponenta crkvenoslovenskih književnih dela (izdavačka praksa i postulati)*. Međunarodni naučni skup *Tekstologija srednjovjekovnih južnoslovenskih književnosti*, Beograd, 43–47.
56. NAZOR, A. *Jezični kriteriji pri određivanju donje granice crkvenoslavenskog jezika u hrvatskoglagojskim tekstovima*. »Slovo« 13, Zagreb, 68–86.
57. NAZOR, A. 1986. *The Old Testament in Croato-Glagolitic Manuscript Translation. Proceedings of the 9th World Congress of Jewish Studies*, Vol. 1, Jerusalem, 69–75.
58. PANTELIĆ, M. A. 1965. *Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460*. »Slovo« 15–16, Zagreb, 94–149.

59. PANTELIĆ, M. A. – NAZOR A. 1977. *II. Novljanski brevijar. Hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495.* Fototipsko izdanje (s uvodom i bibliografijom). Zagreb–Graz.

60. PANTELIĆ, M. A. 1980. *Senjski Lobkowitzov glagoljski kodeks iz 1359. – prototip srednjovjekovnih "liber horarum" za laike.* »Senjski zbornik« 8, Senj, 355–368.

61. PANTELIĆ, M. A. 1993. *Blaž Baromić, pisac i tiskar glagoljskih knjiga.* Forum 4–6, Zagreb, 384–390.

62. PETROVIĆ, I. 1983. *Sadržajne i literarne osobine odlomaka "Žitija Konstantina–Ćirila" u hrvatskoglagoljskim i ruskim tekstovima.* »Croatica« 19, Zagreb, 113–129.

63. PETROVIĆ, I. 1988. *Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorištem svoje srednjovjekovne kulture.* »Slovo« 38, Zagreb, 5–54.

64. PRITCHARD, J. B. 1955. *Ancient Near Eastern Texts (Relating to the Old Testament)*, Princeton University Press.

65. Von RAD, G. 1972. *Wisdom in Israel.* Nashville.

66. REESE, J. M. 1965. *Plan and Structure in the Book of Wisdom.* »Catholic Biblical Quarterly«, 27.

67. REINHART, J. 1986. *The Sapiental Collection in the Croatian Glagolitic Missal. Proceedings from the 9th World Congress of the Jewish Studies.*, Vol.1, Jerusalem, 77–84.

68. REINHART, J. 1990^a. *Eine Redaktion des Kirchlavischen Bibeltextes im Kroatien des 12. Jahrhunderts.* »Wiener Slavistisches Jahrbuch« 36, Wien, 193–241.

69. REINHART, J. 1990^b. *Najstarije svjedočanstvo za utjecaj Vulgate na hrvatskoglagoljsku Bibliju.* »Slovo« 39–40, Zagreb, 45–52.

70. REŽIĆ, K. 1981. *Problemi normalizacije hrvatskokrkvenoslavenskih složenica s početnim bez-, vz-, iz-, niz- i raz-.* »Slovo« 31, Zagreb, 51–57.

71. RIBAROVA, Z. 1987. *Knjiga proroka Jone.* »Slovo« 37, Zagreb, 123–159.

72. RUNJE, P. 1988. *Hrvatska Biblija u Zadru godine 1380.* »Marulić« 4, Zagreb, 453–457.

73. SKOK, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I.–IV.* Zagreb.

74. ŠTEFANIĆ, VJ. 1952. *Josip Vajs, Najstariji hrvatskoglagojski misal. Djela Jug. ak. knj.* 38, str. IX+173 i 6 sn. Zagreb, 1948. »Slovo« 1, Zagreb, 47–55.

75. ŠTEFANIĆ, VJ. 1960. *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU 51. Zagreb.

76. ŠTEFANIĆ, VJ. 1963. *Tisuću i sto godina od moravske misije.* »Slovo« 13, Zagreb, 5–42.

77. ŠTEFANIĆ, VJ. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I dio.* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

78. ŠTEFANIĆ, VJ. 1971. *Determinante hrvatskog glagolizma.* »Slovo« 21, Zagreb, 13–39.

79. TANDARIĆ, J. L.⁷⁸ (1977.) 1993. *Hrvatskoglagojski padovanski brevijar. Hrvatskoglagojska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi.* Zagreb, 170–185.

80. TANDARIĆ, J. L. (1980.) 1993. *Osobine krčkih glagoljskih liturgijskih kodeksa. Hrvatskoglagojska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi.* Zagreb, 31–35.

81. TANDARIĆ, J. L. (1981.) 1993. *Tekstološka istraživanja hrvatskoglagojskih liturgijskih spomenika. (Povijesni pregled). Hrvatskoglagojska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi.* Zagreb, 21–26.

82. TANDARIĆ, J. L. (1983.) 1993. *Hrvatskoglagojski apostol između istoka i zapada. Hrvatskoglagojska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi.* Zagreb, 310–318.

83. TANDARIĆ, J. L. (1984.) 1993. *Hrvatskoglagojski tiskani brevijar iz 1491.* (Vidi pod 1.)

84. TANDARIĆ, J. L. (1985.) 1993. *Sveto pismo u hrvatskoglagojskim liturgijskim kodeksima. Hrvatskoglagojska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi.* Zagreb, 319–326.

85. TOMIĆ, C. 1986. *Pristup Bibliji.* Zagreb.

86. VAJS, J. 1910. *Nejstarší breviář chrvatsko–hlaholský.* Prag.

87. VAJS, J. 1913. *Die kroatisch–glagolitischen Breviere und das Offizium der abendländischen Kirche vom VI–X. Jahrh.* »Archiv für Slavische Philologie« 34, 483–496.

---

⁷⁸ Svi su radovi J. L. Tandarića navedeni prema paginaciji u zborniku njegovih radova *Hrvatskoglagojska liturgijska književnost*. U zagradi je navedena i godina prvog objavljivanja.

88. VAŠICA, J. 1966. *Literarni památky epochy velkomoravské*. Prag.

89. ZARADIJA, A. 1990. *Prijevod 3,8 Knjige o Jobu u hrvatskoglagoljskim rukopisima*, »Slovo« 39–40, Zagreb, 127–130.

90. ZARADIJA, A. 1991. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Doktorska disertacija. Zagreb.

Izdanja Biblijâ:

91. *Biblija, Stari i Novi Zavjet*. Kršćanska sadašnjost. 1990.

92. *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart, 1975².

93. *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii Pp. XI cura et studio monachorum Sancti Benedicti comissionis pontificae a Pio Pp. X institutae sodalium praesiede Aidono Gasquet S.R.E. Cardinale edita. Romae, typis polyglottis Vaticanis MDCCCXXVI– MDCCCCLXXVIII.*

94. *Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Edidit Alfred RAHLFS. Württembergische Bibelanstalt. Editio quinta. Stuttgart, 1958.

95. *Sveto Pismo Staroga i Novoga Zavjeta*. Preveo i bilješke priredio dr. Ivan Evangelist ŠARIĆ, nadbiskup vrhbosanski. Izdala "Akademija Regina Apostolorum", Sarajevo 1942.

S a Ź e t a k

Na tragu stare ali uvijek aktualne paleokroatističke ideje o rekonstrukciji hrvatskoglagoljske biblije iz liturgijskih knjiga, obrađuje se dosada neproučena starozavjetna *Knjiga Mudrosti*.

Uvodno se istražuje povijesno, književno te – u manjem opsegu – i biblijsko okružje izvornoga grčkoga teksta *Knjige Mudrosti*. Razmatraju se pitanja autorstva i datacije izvornika, te književnopovijesnih prethodnika i uzora: stara bliskoistočna mudrosna predaja i grčki utjecaji.

Od trideset rukopisnih brevijara tekst *Knjige Mudrosti* pronađen je u devetnaest, te u tri tiskana (dva su od toga inkunabule). Najviše pozornosti posvećeno je prikazu tekstova i to metodom potanke usporedbe temeljnog teksta (za koji je odabran *I. vrbnički brevijar*) s varijantama u kritičkom aparatu koji čini dvadeset i jedan brevijar. U tekstološkoj raspravi prikazani

tekstovi raščlanjuju se do u potankost fonološki, morfološki, sintaktički i leksički, a na kraju se raspravlja i o predlošku prijevoda, za koji se nepobitno ustanovljuje da je latinski.

S u m m a r y

THE OLD TESTAMENT BOOK OF WISDOM IN THE CROATIAN GLAGOLITIC BREVARIES

A reconstruction of the Croatian Glagolitic Bible from liturgical books is an old yet always alive idea in the field of the Old Croatian Studies. The *Book of Wisdom* edited here for the first time is tracing that idea.

Introduction deals with the historical, literary and – in a lesser extent – biblical setting of the Greek source of the *Book of Wisdom*. It answers the questions about its authorship, dating, its literary and historical predecessors and models: the old Near East wisdom tradition and the Greek influence.

From the thirty manuscript breviaries the text of the *Book of Wisdom* has been located in nineteen of them, as well as in the three printed ones (two of them are incunabula). The greatest attention is given to the text analyses by the method of a precise word to word comparison. The *First Vrbnik Breviary* has been selected as the basic text for that purpose. The compared variants in the footnotes are taken from the corpus of 21 other breviaries. The texts are analysed in details phonologically, morphologically, syntactically and lexically. The final discussion about the source of the translation comes to an irrefutable conclusion that it was a Latin one.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 13. listopada 1997.

Autor: Irena Miličić

Staroslavenski institut, Zagreb